

BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ

SAD | **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**
SSRJ | Social Sciences Research Journal

Cilt / Volume:5

Sayı / Issue:2

Yıl / Year: 2022

e-ISSN 2651-2599

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Rektör)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Responsible Publication Manager

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Doç. Dr. Çağatay BAŞARIR

Alan Editörleri /Field Editors

Prof. Dr. Zekai METE

Prof. Dr. Osman ÜNLÜ

Doç. Dr. Özer YILMAZ

Doç. Dr. Altuğ GÜNAR

Doç. Dr. Orsolya FALUS

Doç. Dr. Cemile ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Sibel KOCAER

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KAHYA

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin GÜVENOĞLU

Bilim ve Danışma Kurulu /Scientific & Advisory Board

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Alpaslan SEREL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Prof. Dr. Rıza ARSLAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Özcan KARAHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Cüneyt AKAR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Selami SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL (TED Üniversitesi)

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem İŞİĞİÇOK (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer İŞBİLİR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Güler (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Slavoljub MILOVANOVIC (University Of Nis)

Prof. Dr. Surhan CAM (Cardiff University)

Prof. Dr. Meryem DUYGUN (University of Nottingham)

Prof. Dr. Mohamed SHABAN (University of Leicester)

Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Şennur SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Metehan YILGÖR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Marija ANDJELKOVIC (University Of Nis)

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. NEVENKA POPOVIĆ ŠEVIĆ (Faculty of Contemporary Art-Belgrad)

Doç. Dr. Mirsad Karić (International University of Sarajevo)

Lecturer Anton VORINA (Vocational College of Economics, SLOVENIA)

Yayın Kurulu Sekreteryası/Editorial Board Secretaries

Öğr. Gör. Hayrullah ALTINOK

Arş. Gör. Kadriye Sena ERDOĞAN

**Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (BANÜSAD)
Editörlüğü, 10200, Bandırma/ BALIKESİR**

Telefon: +90 266 717 01 17

Fax: +90 266 717 00 30

E-posta: banusad@bandirma.edu.tr

Aralık/December 2022

Cilt 5/Volume 5

Sayı 2/Issue 2

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi sosyal bilimler alanında ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel ve nitelikli çalışmaları yayımlayarak bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmeyi amaçlamaktadır.

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yayımlanan İktisat, İşletme, Maliye, Kamu Yönetimi, Uluslararası ilişkiler, Endüstri ilişkileri, Sosyal Politika, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Tarih, Sosyoloji, Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Edebiyat ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları gibi başlıkların oluşturduğu geniş bir alanda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları desteklemeyi ve yayımlamayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide özgün makalelerin yanı sıra kitap tanıtımı ve eleştirileri ile editöre mektuplar, toplantı ve konferans raporları da yayımlanabilir. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayımlanacaktır.

Dergi, Sosyal Bilimler alanını ilgilendiren konularda yayın yapan elektronik bir dergidir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerindeki makaleler yayımlanmaktadır. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen makalelerin, daha önce yayınlanmamış olması, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması, yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Yayınlanan eserlerin telif hakları Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Yayınlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayın ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön inceleme tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 3 ile 5 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen ve uygun bulunan makalelere üç hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmektedir. Hakemlerden iki olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde yayınlanabilmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **Social Sciences Research Journal**

SUNUŞ

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Elektronik Dergisi **BANÜSAD**'in beşinci cilt, ikinci sayısını okurlarıyla buluşturmuş olmaktan dolayı mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

BANÜSAD'in 2022 yılının ikinci sayısında, makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, gelen çalışmalarını değerlendiren yayın ve danışma kurulunda olan değerli Bilim İnsanlarımıza dergimize olan katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

Dergimizin kuruluş aşamasından beri desteğini gösteren dergi yönetimine ve dergimizin düzenli olarak yayınlanmasını sağlayan rektörümüz Sayın Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR'e teşekkür ederiz.

Yeni sayılarımızda buluşmak dileğiyle...

PRESENTATION

We are pleased to have met with the readers with the fifth volume of Bandırma Onyedi Eylül University, Social Sciences Research Electronic Journal (BANU SSRJ).

We would like to thank our writers who contributed to fifth volume of the second issue of 2022, BANU SSRJ which, we believe, will make significant contributions to the debate, thanks to the contributions of our valuable scientists to the publications and advisory committees.

We thank to our journal Editorial Board for the efforts they have shown in the preparation phase and we are grateful to our rector Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR for his invaluable support.

We hope to meet you in our new issues...

Ahmet AYDIN, Phd
Assoc. Professor

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **Social Sciences Research Journal**

Cilt / Volume: 5

Sayı / Issue: 2

Aralık / December 2022

İÇİNDEKİLER / CONTENT

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE TÜRKİYE: İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME <i>GENDER INEQUALITY AND TURKEY: AN EVALUATION ON THE HUMAN DEVELOPMENT INDEX</i> İbrahim YILDIZ	1-20
LİDERLİK TARZI İLE ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ: BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ <i>EXAMINATION THE RELATIONS AMONG LEADERSHIP STYLES AND ORGANIZATIONAL CONFLICT MANAGEMENT: CASE OF A PUBLIC INSTITUTION</i> Süleyman AĞRAŞ, Saadet ÖZ	21-44
TÜRKİYE'DEKİ HAVAYOLU İŞLETMELERİNDE UYGULANAN SADAKAT PROGRAMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>A RESEARCH ON APPLIED THE AIRLINE COMPANIES LOYALTY PROGRAMS IN TURKEY</i> Akın AKPUR, Şevki ULEMA	45-56
KAZAN-KAZAN?: YENİ BAĞIMLILIK DENKLEMİNDE GELİŞEN ÇİN-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ <i>WIN-WIN? : DEVELOPING RELATIONS BETWEEN CHINA AND LATIN AMERICA IN THE MATRIX OF NEW-DEPENDENCY</i> Funda ÇOBAN	57-74
PARAŞÜTÜN TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE ASKERLERE PARAŞÜT EĞİTİMİ VERİLMESİ <i>HISTORICAL DEVELOPMENT OF PARACHUTE AND PROVIDING PARACHUTE TRAINING TO SOLDIERS IN TURKEY</i> Derya GEÇİLİ	75-90
UNUTULMUŞ BİR YAZAR: CENGİZ YÖRÜK <i>A FORGOTTEN AUTHOR: CENGİZ YÖRÜK</i> Murat TURNA	91-108
ELEŞTİREL PEDAGOJİDEN ELEŞTİREL OKURYAZARLIĞA EĞİTİME FARKLI BİR YAKLAŞIM <i>A DIFFERENT APPROACH TO EDUCATION FROM CRITICAL PEDAGOGY TO CRITICAL LITERACY</i> Önder POTUR	109-124
TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMALARINA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI <i>REGARDING THE DISTANCE EDUCATION APPLICATIONS OF TURKISH TEACHER CANDIDATES DEVELOPING THE ATTITUDE SCALE VALIDITY AND RELIABILITY STUDY</i> Aslı KOÇAK, Muhammed Eyyüp SALLABAŞ	125-139

**TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE TÜRKİYE: İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ
ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

İbrahim YILDIZ¹

ÖZET

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal ve kültürel farklılıkların toplumsal sonuçlarını ifade etmede kullanılan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların toplumsal yaşamın tüm alanlarında temel hak ve özgürlüklerinin tanımı ve kullanımına yönelik engelleri ve kısıtlamaları ifade etmesi bakımından kadının sosyal yaşamdaki temsiline yönelik eşitsizliklerin tespitinde önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği uluslararası boyutta araştırmalara konu olmaktadır. Eşitsizliğin ölçülmesinde uluslararası kuruluşların yaptığı araştırmalar ve raporlar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporu, tüm ülkelerin verilerinin yer aldığı geniş kapsamlı bir rapor olarak her yıl yayınlanmaktadır. Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi verilerine göre Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle durumunu belirleme amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde Türkiye'nin özellikle sağlık alanındaki gelişmelerin etkisi ile belirli oranda bir iyileştirme gösterdiği belirlenmiş ancak bu gelişmenin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Diğer alanlarda gelişme sağlanması durumunda istenilen düzeye gelmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Roller, Eşitsizlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

**GENDER INEQUALITY AND TURKEY: AN EVALUATION ON THE HUMAN
DEVELOPMENT INDEX**

ABSTRACT

Gender is a concept used to express the social consequences of social and cultural differences between women and men. Gender inequality plays an important role in the determination of inequalities in the representation of women in social life, as it expresses the barriers and restrictions on the definition and use of women's fundamental rights and freedoms in all areas of social life. Gender inequality is the subject of international research. There are researches and reports conducted by international organizations in measuring inequality. The Human Development Report, prepared by the United

¹ Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, iyildiz1@istanbul.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Nations Development Programme, is published every year as a comprehensive report containing the data of all countries. In this study, a comparative analysis was made in order to determine Turkey's situation with the European Union member states, according to the Gender Inequality Index of the United Nations Development Programme. As a result of the research, it has been determined that Turkey has shown a certain improvement in gender inequality, especially with the effect of developments in the field of health, but it has been determined that this development is not at a sufficient level. In case of improvement in other areas, it is expected to reach the desired level.

Keywords: Gender, Gender Roles, Inequality, Gender Inequality

1. GİRİŞ

Cinsiyet bireyin doğuştan gelen özellikleri ile biyolojik farklılıklarına işaret eder. Toplumsal cinsiyet ise bireyin toplumsal rollerine ve sorumluluklarına ilişkin durumunu yansıtan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyete yüklenen sorumluluklar toplumdan topluma farklılık gösterebileceği gibi zamana bağlı olarak da değişebilmektedir. Toplumsal cinsiyet, bireyin toplum içerisindeki konumunu belirlemekle birlikte kaynakları kullanma ve hizmete erişim gibi çok sayıda konu üzerinde de etkilidir (Akın, 2007: 1). Bireyin toplumsal hayat içerisinde elde edebileceği imkânlarla ilgili kullanım ya da engellemeler cinsiyet rolleri üzerinden bir ayrımcılığın konusu olmaktadır.

Evrensel olarak süregelen bu tartışmalar biyolojik ve toplumsal açıdan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde yapılmaktadır. Ancak bu tartışmalar kavramsal çerçevenin ötesinde bir ayrımcılığa ve sosyal eşitsizliğe işaret etmektedir (Evans, 2016: 1). Bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların temel hak ve özgürlüklerinin siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardaki tanımı ve kullanımına ilişkin her türlü engelleme, ayrımcılık ve kısıtlamayı ifade etmektedir. Dolayısıyla kadının söz konusu alanlarda yaşadığı eşitsizlik toplumsal yaşamdaki konumunu etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür tarafı eğitimle ilgilidir. Kadınların eğitim ve iş hayatında eşitsizliğe bağlı kayıpları toplumsal yaşamla ilgili çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Bal, 2014: 16). Eğitimden mahrum kalma; kadının meslek edinmesi ve işgücüne katılımını doğrudan etkilediği gibi ekonomik anlamda gücünü ve özgürlüğünü de kısıtlamaktadır. Bunun dışında erken evlilik ve anne sağlığı da kadınlar için işgücüne katılma veya işgücünden erken ayrılma gibi sonuçlar doğurmaktadır.

Çalışmanın konusunu toplumsal cinsiyet eşitsizliği oluşturmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda günümüzdeki durumu Avrupa Birliği üyesi ülkelerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Kavramsal çerçevede toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ele alınmıştır. Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde geldiği noktayı tespit etmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Programme-UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report) verileri kullanılmıştır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet (sex) terimi erkekle kadın arasındaki biyolojik bir ayrımı ifade ederken, toplumsal cinsiyet (gender) psikolojik ve kültürel bir terim olarak “eril” ya da “dişil” olma noktasındaki toplumsal açıdan eşitsizliği vurgular. Eril ya da dişil olma biyolojik cinsiyetten bağımsız bir tanımlamadır. Toplumsal cinsiyet, erkek veya kadın olmanın biyolojik özelliklerinin dışında giyim, meslek, sosyal ilişkiler ve kişilik gibi özelliklerle de bağlantısı olan bir terimdir. Nitekim toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal alanda ortaya çıkan sonuçlarına odaklanmaktadır (Marshall, 1999: 98; Oakley, 1985: 158-159). Antropologlar, anatomik farklılıkların kültürel oluşumunu belirtmede toplumsal cinsiyet kavramını kullanırlar (Delaney, 2014: 45-46). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kültürel yapılanmanın ortaya koyduğu bir sonuç olarak karşılık bulmaktadır.

Bhasin (2003) cinsiyeti doğal ve biyolojik bir özellik olarak tanımlar. Cinsel organlarda ve buna bağlı üreme işlevine yönelik farklılıklara işaret ederek cinsiyetin değişmez ve her yerde aynı olduğunu belirtir. Buna karşın toplumsal cinsiyet, insanlar tarafından üretilen, sosyokültürel özellikleri olan, eril ve dişil nitelikler taşır. Buna göre toplumsal cinsiyet, insanların davranış şekillerine, toplumsal rollerine, sorumluluklarına işaret eder. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet değişken bir yapıya sahip olduğundan topluma, zamana ve kültüre göre değişebilir.

Bireyin kadın veya erkek olarak toplumsal ve kültürel açıdan yüklendiği anlamları ifade eden toplumsal cinsiyet, aynı zamanda bireyin biyolojik özellikleri ile bağlantılı psikolojik özelliklerini de kapsamaktadır (Dökmen, 2015: 19-20). Öte yandan toplumsal cinsiyet terimi, bireysel kimlik ve kişiliğin yanında sembolik anlamda erkeklik ve kadınlık açısından kültürel idealler, yapısal olarak da kurumlarda cinsiyete dayalı iş bölümünü kapsayacak şekilde genişlemiştir (Marshall, 1999: 98).

Berktaş (2012) günümüz toplumlarında kadınların karşılaştığı sorunların temelinde erkek ve kadınların toplumsal alandaki rollerine yönelik gerek toplum gerekse de kültür nedeniyle oluşmuş önyargı ve kabullerin yer aldığını dile getirir. Buna göre kadınların toplumsal alanda yaşadıkları bu sorunlar toplumsal cinsiyetle bağlantılıdır. Varoluş bakımından önem taşıyan, toplumsal ve kültürel etkilerle yüklenmiş bu anlayış din, kültür, gelenek gibi çeşitli faktörlerin hem ürünü hem de parçası durumundadır. Dolayısıyla bireyin toplumsal cinsiyetle ilgili yüklendiği sorumluluklar cinsiyet rolleri üzerinden değerlendirilmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

2.1. Cinsiyet Rollerini

Cinsiyet rollerini, erkeklerin ve kadınların toplumsal alanda nasıl davranmalarına ilişkin görevleri belirleyen bir kavram olarak kullanılır (Marshall, 1999: 100). Kişinin yerine getirmesi beklenen, toplum tarafından benimsetilmiş, cinsiyetle bağlantılı davranışları ifade eder. Diğer bir ifadeyle kadınlık ve erkeklik davranışlarının toplumsal düzlemde ifade edilmesidir. Cinsiyet rollerini, erkek ve kadın için bir takım kültürel beklentiler etrafında şekillenen kişilik özellikleri ve davranış kalıplarını kapsamaktadır. Dolayısıyla erkeklerden beklenen davranış kalıpları erkeksi (maskülen), kadınlardan beklenen davranış kalıpları ise kadınsı (feminen) cinsiyet rollerini şeklinde isimlendirilir (Dökmen, 2015: 29-31). Kültürel olarak hangi davranışların kadınlara hangi davranışların ise erkeklere uygun olmasına yönelik ayrımı yansıtması bakımından kültürel kabuller üzerinden şekillenmektedir.

Her insan erkek ya da kız olarak dünyaya gelir ancak kültürel değerler ve beklentiler bireye toplumsal yaşamda çeşitli roller ve görevler yükler. Bhasin (2003) her insanın erkek veya kız olarak dünyaya geldiğini, dünyaya geldikleri andan itibaren de erkeklere ve kızlara sosyal ve kültürel etkilerle çeşitli algı ve davranış kalıplarının adeta bir “paket halinde” yüklendiğini savunur. Bhasin bu durumu toplumsal cinsiyet rollerinin bireylere öğretilmesi ve benimsetilmesi olarak değerlendirir. Evin reisi olarak erkekler çalışma hayatında, ticaretle, dini faaliyetlerde, siyasi görevlerde ve yaşamın pek çok alanında aktif olarak yer alabilirken, kadınlara düşen görev çocuk doğurmak ve yetiştirmekle beraber ev işlerinin yapılmasıdır. Cinsiyet rollerindeki bu anlayış kadının hem eğitim hem de iş hayatında dezavantajlı bir konuma itilmesine sebep olmaktadır.

Cinsiyet rollerini farklı kültürlerde değişiklik gösterebilmektedir. Bununla beraber belirli bir kültür içerisinde oluşturuldukları için o kültüre uygun olarak şekillendirilen doğal gerçeklikler olarak değerlendirilir (Delaney, 2014: 31). Oakley (1985) bireyin toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde biyolojik cinsiyetin, farklı ayrımlar düzenlemede evrensel ve açık bir bölünme sağlama noktasında önemli olduğunu vurgular. Hangi tür eylemlerin ne tarafa ait roller olduğuna karar verilirken önemli faktörün kültür olduğunu belirtir. Kadın ve erkeklerin çeşitli davranış kalıplarına sıkıştırılmasında öncelikle aile içi eğitim, sonrasında okul ve diğer eğitim kademelerinin, iş ve meslek yaşamının etkili olduğunu dile getirir.

Cinsiyet rollerini açısından kadın ve erkeklerden beklenen farklı davranışların biyolojik ya da toplumsal nedenlere göre belirlenmesi cinsiyet farklılıkları ve eşitsizlikle ilgili bakış açısını ve değer yargılarını ifade eder. Dolayısıyla biyolojik ve toplumsal nedenler farklılık ve eşitsizliğin temelini oluşturur.

2.2. Toplumsal Cinsiyet Farklılıkları ve Eşitsizlik

Kadın ve erkek arasında biyolojik cinsiyete bağlı farklılıklar doğuştan gelen özelliklerdir ve herhangi bir öğrenme süreci geçirmeden gözlenebilen farklılıkları içerir. Buna karşın toplumsal cinsiyete bağlı farklılıklar, toplumsal ve kültürel yapı içerisinde ve bir öğrenme sürecinin sonucunda gözlenebilir. Bu süreçte öğrenilen ve uygun bulunan davranış biçimleri ve rollerle ilgili kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar, toplumsal cinsiyet farklılıkları olarak değerlendirilir. Buna göre kadınların ve erkeklerin psikolojik özellikleri ve meslek tercihlerine yönelik beklentiler toplumsal cinsiyet farklılıklarını ifade eder. Örneğin, kadınların ilgili ve duyarlı olması; erkeklerin ise kuvvetli, atak, özgür ve girişken olması beklenir. Yine toplumsal roller açısından iş hayatına yönelik kadınlardan beklenti ev hanımı, hemşire, öğretmen olmalarına yöneliktir. Buna karşın erkeklerin ise avukat, iş adamı, mühendis, asker olmaları beklenir (Dökmen, 2015: 24-25). Söz konusu tüm beklentiler sosyal bir öğrenme sürecinin ve bu süreç sonunda ortaya çıkan toplumsal kabullerin bir sonucu olarak tezahür etmektedir.

Toplumda eril ve dişil olarak hangi davranışların beklendiğine ilişkin öğrenilmiş davranış biçimlerini ifade eden toplumsal cinsiyet farklılıkları aynı zamanda eşitsizliğin ortaya çıkmasında da önem taşımaktadır. Söz konusu sosyal öğrenme sürecinin önemi, biyolojik cinsiyet açısından farklılaşma ve cinsiyet eşitsizliğine nasıl ve ne oranda katkıda bulunduğudır. Öğrenme sürecinin üç önemli sosyalleşme aracı aile, okul ve medyadır (Sullivan, 2015: 213). Bireyin etkileşimde bulunduğu ilk ortam olan aile, öğrenme sürecinin ilk aşamasını oluşturur. Okul, sosyalleşme açısından bireyin dış ortama açıldığı ve ayak uydurmaya çalıştığı önemli bir basamaktır. Medya ise bireyin bilgi alışverişi yaptığı ve modern toplumlarda tercihlere yön veren önemli bir araçtır. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu bu ortamlar rol ve sorumlulukları ile ilgili bir pekiştirme işlevi görmektedir.

Cinsiyet eşitsizliği aile içindeki roller ve ev işleri yoluyla da pekiştirilebilir. Ebeveynlerin evde geçirdikleri zamanın ne kadarını çocukları ile paylaştıkları evdeki cinsiyet eşitsizliğine katkıda bulunabilir (Keister ve Southgate, 2012: 399-400). Dolayısıyla bireyin cinsiyet eşitsizliğine yönelik algısı toplumsal ortamın yanı sıra aile içerisinde de gerçekleşmiş olur. Toplumsal açıdan cinsiyetler arasındaki eşitsizlik çok sayıda konuda karşımıza çıkmaktadır. Buna göre kaynaklara erişim ve bunların kullanımı, fırsat eşitliği, hizmet alımı gibi konular cinsiyete bağlı ayrımcılık ve eşitsizlikle ilgilidir (Akın, 2007: 2). Ayrıca eğitim de cinsiyet eşitsizliği ile ilgili bir diğer konudur. Eğitimde yaşanan cinsiyet eşitsizliği toplumsal insan sermayesini etkilemesi bakımından kadınların iş gücüne katılımını olumsuz etkilemektedir. Yine benzer şekilde anne ölüm oranları ve ergen doğurganlık oranları cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkardığı bir sorun olarak kadınların toplumsal yaşamda dışlanmasına veya geri plana itilmesine yönelik kayıpları azaltmada önemli olmaktadır (Karimah ve Susanti, 2022: 2).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Tarihsel olarak ve toplumdaki topluma değişebilen yapısı ile toplumsal cinsiyet, bireyin cinsiyet konumunu ifade etmesi bakımından cinsiyet farklılıklarına işaret ettiği kadar cinsiyet eşişsizliklerindeki güç ilişkilerini de yansıtmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyetle ilgili araştırmalar, cinsiyet farklılıkları ve eşişsizliklerle ilgili karşılaştırmalı bir metodoloji olarak sosyal bilimlerle son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Berktaş, 2012: 16). Toplumsal cinsiyet eşişsizliği ile ilgili birçok kuruluş tarafından araştırmalar yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da cinsiyet eşişsizliğini küresel boyutta ölçen ve bununla ilgili raporlar yayınlayan kuruluşlardan biridir.

3. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİğİ

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından ülkelerin yaşam koşullarını ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi (İGE)² ilk olarak 1990 yılında bir raporla sunulmuştur. İGE bu tarihten itibaren güncel veriler işığında tüm ülkelerin gelişiminin takip edilmesi amacıyla her yıl düzenli olarak bir rapor şeklinde yayınlanmaktadır. İGE insanlığın karşılaştığı sorunları belirleyip, yaşam koşullarını daha ileri bir seviyeye ulaştırmak için neler yapılabileceğine ilişkin çeşitli öneriler sunmaktadır (Çivi, Erol, İnanlı ve Erol, 2008: 16). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı küresel düzeyde geliştirdiği cinsiyet endekslerini ilk olarak 1995 yılındaki raporda yayınlamıştır. Söz konusu raporda Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index) ve Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü (Gender Empowerment Measure) olarak iki farklı endeksle cinsiyete bağlı durumu belirlemeye çalışmıştır. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi ülkedeki refah düzeyini ölçerken cinsiyet eşişsizliğini dikkate alır. Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü ise ekonomik ve siyasal katılım ile ekonomik kaynaklar üzerindeki güce odaklanarak erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları hem ekonomik hem de siyasal alanda ölçmek için oluşturulmuştur. Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü refah düzeyindeki başarı yerine kadınların ekonomik ve siyasal alanda temsil ettikleri rolü ortaya koymaya çalışır (Bangun, 2021: 69-70, UNDP, 2010: 90; Bardhan ve Klasen, 1998: 1).

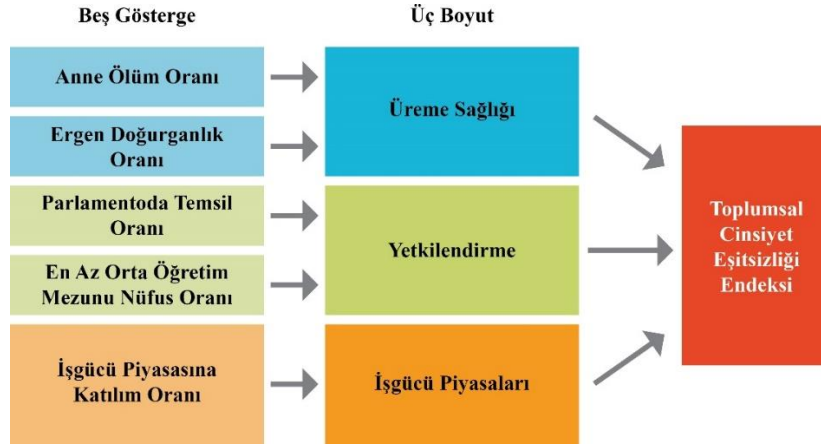
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından cinsiyet eşişsizliğinin ölçümü ile ilgili 2010 yılı İnsani Gelişme Raporunda Toplumsal Cinsiyet Eşişsizliği Endeksi³ (Gender Inequality Index) adı altında üç boyut ve beş göstergeden oluşan yeni bir endeks geliştirilmiştir. Daha önce kullanılan iki ölçęin birleşimi olan bu yeni endeks cinsiyet eşişsizliğini şekil 1’de görüldüğü gibi; üreme sağlığı göstergeleri, yetkilendirme göstergeleri ve işgücü piyasa göstergeleri olmak üzere kadınlar için üç kritik boyutta ölçmektedir. Üreme sağlığı göstergeleri; anne ölüm oranları ve ergen doğurganlık oranıdır. Yetkilendirme göstergeleri olarak cinsiyete göre en az orta öğretim mezunu nüfus oranı ve kadınların parlamentoda temsil oranı kullanılmaktadır. İşgücü piyasa göstergeleri ise kadın ve erkeklerin işgücü

² İGE: İnsani Gelişme Endeksi. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu kısaltma ile kullanılmıştır.

³ TCEE: Toplumsal Cinsiyet Eşişsizliği Endeksi. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu kısaltma ile kullanılmıştır.

piyasalarına katılım oranları üzerinden ölçülmektedir. Endeks, ülke düzeyinde iki grup arasındaki eşitsizlikleri dikkate alarak cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan kilit boyutlardaki başarı kaybını tespit etmeye odaklanmaktadır (Doğan ve Tatlı, 2014: 116; UNDP, 2010: 90-91).

Şekil 1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Bileşenleri

Kaynak: UNDP Human Development Report 2010, s.91

TCEE değeri kadınlar ve erkekler arasındaki düşük ya da yüksek orandaki eşitsizliği gösterir. Endekste kadınlar ve erkekler arasındaki gösterge ne kadar fazla ise yaşam kalitesi ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki fark da o oranda büyük olmaktadır. (UNDP 2022: 269-270; Bangun, 2021: 70).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırma toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde Türkiye'nin güncel durumunu Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle karşılaştırarak değerlendirme amacını taşımaktadır. Bu amaçla araştırmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan 2022 yılı İnsani Gelişme Raporunda yer alan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi göstergelerindeki ikincil veriler kullanılmıştır. Endeks göstergelerinden elde edilen veriler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine göre hangi alanlarda önde veya geride olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine aday bir ülke olması nedeniyle araştırma, Türkiye'ye adaylık statüsünün tanındığı 10-11 Aralık 1999 yılında Helsinki'de düzenlenen AB Zirvesi sonrası üye olan ülkelerle sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin adaylık sürecinin bu tarihten sonra ivme kazandığı dikkate alındığında söz konusu ülkelerle karşılaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Nitekim Avrupa Birliği bu tarihten sonra çok büyük bir genişleme yaşamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020; European Union, 2022a). Bu kapsamda söz konusu tarihten sonra Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler Malta, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Estonya, Çekya, Polonya, Litvanya, Letonya, Hırvatistan,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'dır (European Union 2022b). Çalışmada ayrıca Türkiye'nin geldiği düzeyin yıllara göre gelişimini tespit etmek amacıyla Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin ilk yayınlandığı 2010 yılından bugüne kadar gösterdiği performans da incelenmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili genel sıralaması TCEE değerine göre yapılmaktadır. TCEE değeri 0 ile 1 arasında rakamsal değerlerle oluşturularak ifade edilir. TCEE değerinin 0'a yakınlık derecesi eşitsizliğin düşüklüğünü, 1'e yakınlık derecesi ise yüksekliğini gösterir. Diğer bir ifadeyle, bir ülkenin TCEE değerini 0'a ne oranda yakın olursa cinsiyet eşitsizliği o oranda düşük olmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinde başarı 0'a yakınlık derecesi ile değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri ve Sıralaması

TCEE Sırası	Ülkeler	TCEE Değerini
18	Slovenya	0,071
26	Hırvatistan	0,093
28	Estonya	0,100
30	Litvanya	0,105
31	Polonya	0,109
34	Çekya	0,120
35	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	0,123
40	Letonya	0,151
42	Malta	0,167
45	Slovakya	0,180
52	Bulgaristan	0,210
55	Macaristan	0,221
65	Türkiye	0,272
67	Romanya	0,282

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

TCEE sıralamasına göre cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülke 0,071 TCEE değerini ile Slovenya'dır. Slovenya tüm ülkelerin yer aldığı sıralamaya göre 18.sırada yer almaktadır. Slovenya'dan sonra ise 0,093 TCEE değerini ile 26.sırada yer alan Hırvatistan gelmektedir. Eşitsizliğin en fazla olduğu iki ülke ise Türkiye ve Romanya'dır. Türkiye 0,272 TCEE değerini ile cinsiyet eşitsizliği sıralamasında araştırma kapsamındaki Avrupa Birliği üyesi ülkelerden sadece Romanya'nın üzerinde yer almaktadır. Türkiye söz konusu değer ile tüm ülkeler arasında ise 65.sıradadır. TCEE değerlerine göre Türkiye, cinsiyet eşitsizliğinde Avrupa Birliği ülkelerinin oldukça gerisinde bulunmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Trendi

Ülkeler	2010	2015	2020	2022
Türkiye	0,621	0,359	0,306	0,272

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Tablo 2’de TCEE’nin ilk yayınlandığı 2010 yılından bu yana Türkiye’nin cinsiyet eşitsizliği değerleri görülmektedir. Türkiye cinsiyet eşitsizliği konusunda yıllara göre istikrarlı bir gelişme göstermektedir. Nitekim Türkiye TCEE’nin ilk yayınlandığı 2010 yılında tüm ülkeler arasında 83. sırada yer alırken, 2022 yılı raporunda 65. sıraya kadar yükselmiştir (UNDP 2022: 291; UNDP 2010: 157). Türkiye cinsiyet eşitsizliğinde geçmiş yıllara göre sürekli bir gelişim göstermiş, 2010 yılından bugüne yakalanan ivme ile eşitsizliğin azaltılmasında önemli derecede ilerleme kaydetmiştir.

5.1. Üreme Sağlığı Göstergeleri

Üreme sağlığı göstergeleri ülkelerin sağlık alanındaki gelişimini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği boyutlarını göstermesi açısından önem taşımaktadır. TCEE üreme sağlığı göstergeleri, anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranı ile ölçülmektedir. Anne ölüm oranları her 100 bin doğumda ölen anne sayısına göre hesaplanırken, ergen doğurganlık oranı ise 15-19 yaş arasındaki her bin kadın başına doğum oranı ile hesaplanmaktadır.

Tablo 3. Anne Ölüm Oranları

Ülkeler	100.000 canlı doğumda ölüm
Slovenya	7
Hırvatistan	8
Estonya	9
Litvanya	8
Polonya	2
Çekya	3
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	6
Letonya	19
Malta	6
Slovakya	5
Bulgaristan	10
Macaristan	12
Türkiye	17
Romanya	19

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sağlık göstergelerinden ilki olan anne ölüm oranlarına bakıldığında en düşük ölüm oranına sahip ülkeler Polonya, Çekya ve Slovakya'dır. Anne ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkeler Letonya ve Romanya'dır. Türkiye ise bu iki ülkeden hemen sonra en yüksek orana sahip ülkedir. Türkiye anne ölüm oranları açısından diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek bir orana sahiptir.

Tablo 4. Türkiye'nin Yıllara Göre Anne Ölüm Oranları

Ülkeler	2010	2015	2020	2022
Türkiye	44	20	17	17

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Türkiye'nin yıllara göre anne ölüm oranları incelendiğinde önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla anne sağlığı açısından Türkiye'nin geçmişe göre daha iyi bir noktada olduğu ve bunun sonucunda gelişme düzeyinin yükseldiği söylenebilir.

Türkiye'nin bu alandaki gelişiminde anne, bebek ve üreme sağlığına ilişkin Kalkınma Planları ve Yıllık Programların uygulamaya geçirilmesinin olumlu etkileri olmuştur. Anne sağlığı ve bebek ölümlerini önleme amacıyla doğumların eğitimli profesyonel sağlık personeli eşliğinde ve sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilmesine yönelik tedbirler ve uygulamalar söz konusu rakamların düşmesine katkı sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 69; DPT, 2010: 38).

Üreme sağlığı göstergelerinde bir diğer gösterge ise ergen doğurganlık oranıdır. 15-19 yaş arası kadınların doğum oranları ile ölçülen bu gösterge, kadınların özellikle eğitim ve iş yaşamını olumsuz etkileyen bir faktördür. Bu açıdan ergen doğurganlık oranının düşürülmesi bu olumsuzluğu azaltıcı bir rol oynamaktadır.

Tablo 5. Ergen Doğurganlık Oranı

Ülkeler	15-19 yaş arası 1.000 kadın başına doğum
Slovenya	4,5
Hırvatistan	8,6
Estonya	8,8
Litvanya	10,4
Polonya	9,7
Çekya	9,7

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	6,8
Letonya	11,2
Malta	11,5
Slovakya	26,3
Bulgaristan	38,6
Macaristan	22,1
Türkiye	16,9
Romanya	36,4

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Tablo 5'e göre ergen doğurganlık oranı en düşük ülke %4,5 ile Slovenya'dır. Diğer ülkelere baktığımızda ergen doğurganlık oranlarının yüksek olduğu ülkeler görülmektedir. Buna göre en yüksek orana sahip ülke 38,6 ile Bulgaristan'dır. Bundan sonra 36,4 oranı ile Romanya, 26,3 ile Slovakya gelmektedir. Türkiye anne ölüm oranlarındaki durumuna göre bu göstergede kısmen daha iyi konumdadır. Türkiye 16,9 ile Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Macaristan'dan daha düşük bir orana sahiptir. Ancak diğer ülkelerle kıyasladığımızda Türkiye'nin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet eşitsizliği açısından erken yaşta doğum oranını yansıtan bu gösterge kadının toplumsal yaşamdaki durumunu etkilemektedir. Dolayısıyla ergen doğurganlık oranlarının düşmesi kadının toplumsal yaşamdaki dezavantajlı durumunun iyileştirilmesinde önemlidir.

Tablo 6. Türkiye'nin Yıllara Göre Ergen Doğurganlık Oranları

Ülkeler	2010	2015	2020	2022
Türkiye	38,8	30,9	26,6	16,9

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Türkiye'nin yıllara göre gelişimi ergen doğurganlık oranlarında da devam etmektedir. 2010 yılında 38,8 olan ergen doğurganlık oranı 2022 yılında 16,9'a kadar gerilemiştir. Türkiye 12 yıllık dönem içerisinde önemli bir gelişme göstermiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinde ve kadınların toplumsal kazanımlarının artırılmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Kızların erken yaşta evliliğe zorlanması, çocuk yaşta evlilikler gibi konular ergen doğurganlık oranlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Türkiye bu konuda bazı düzenlemeler yapmış, erken yaşta evliliğin önlenmesine yönelik eylem planları hazırlamıştır. Ayrıca zorunlu eğitim süresinin uzatılması erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik uygulamalardır. Söz konusu uygulamaların ergen doğurganlık oranlarının düşmesinde etkili olduğu görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 68-69).

5.2. Yetkilendirme Göstergeleri

TCEE yetkilendirme göstergeleri parlamentoda kadın milletvekilleri temsil oranı ve en az orta öğretim görmüş nüfus oranı ile ölçülmektedir. Kadınların toplumsal yaşamdaki temsili açısından parlamentoda temsil oranı cinsiyet eşitsizliği endeksinde yetkilendirme göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Tablo 7. Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları

Ülkeler	Kadın Milletvekili Oranı (%)
Slovenya	21,5
Hırvatistan	31,1
Estonya	25,7
Litvanya	27,7
Polonya	27,5
Çekya	22,1
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	14,3
Letonya	29,0
Malta	13,4
Slovakya	22,7
Bulgaristan	23,8
Macaristan	13,1
Türkiye	17,3
Romanya	18,5

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Tablo 7’de görüldüğü üzere parlamentoda kadın milletvekili oranı en yüksek olan ülke %31,1 ile Hırvatistan’dır. %29 ile Letonya ikinci sırada yer alırken, bunun ardından birbirine çok yakın oranlarla Litvanya ve Polonya gelmektedir. Kadın milletvekili oranı en düşük olan ülkeler ise %13,1 ile Macaristan ve %13,4 ile Malta olmuştur. Türkiye’de kadın milletvekili temsil oranı %17,3 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği üyesi 13 ülke arasında Türkiye’nin oran olarak daha yüksek olduğu ülkeler Macaristan, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’dir. Üye ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’de kadınların temsil oranı düşük kalmaktadır. Kadınların siyasal alanda temsilinin artırılması öncelikle bu yönde bir siyasal kültüre ihtiyaç duymaktadır. Bu kültürün gelişmesinin bir sonucu olarak oranların yükselmesi daha muhtemeldir.

Türkiye kadınların siyasal alanda temsilini artırmaya yönelik bir takım adımlar atmıştır. Hem yerel yönetimlerde hem de parlamentoda temsil oranının artırılması amacını taşıyan politikalar

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Kalkınma Planlarında bulunmaktadır. Ancak bu politikalarından sonuç alabilmek siyasal kültürün gelişmesi ile daha mümkün olmaktadır. Söz konusu politikaların yeterli sonuca ulaştıramadığı raporlarda da belirtilmektedir ve bu yönde ilave politikaların gerekliliği vurgulanmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 69).

Tablo 8. Türkiye'nin Yıllara Göre Kadınların Parlamentoda Temsil Oranı

Ülkeler	2010	2015	2020	2022
Türkiye	9,1	14,4	17,4	17,3

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Türkiye'de yıllara göre parlamentoda kadın temsil oranına baktığımızda bir yükselme görülmekle birlikte siyasal katılım açısından kadınların temsili oldukça düşük kalmaktadır. Bu durum kadınların siyasal alana katılımı konusunda başarılı bir noktaya ulaşılamadığını göstermektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporunda da (2019: 76) bu duruma vurgu yapılmış, parlamentodaki kadın milletvekili oranlarının geçmiş yıllara göre yükselmesine rağmen dünya ortalamasının gerisinde olduğu belirtilmiştir.

Yetkilendirme boyutundaki diğer gösterge en az orta öğretim görmüş nüfus oranlarıdır. Bu gösterge kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin eğitim boyutunu yansıtır. Kadınların eğitime erişim imkânları ve eğitim süreleri cinsiyet eşitsizliğini ortaya koyan önemli göstergelerden biridir (Sayılan, 2012: 34). Eğitim ayrıca kadınların ekonomik alanda işgücüne katılımını sağlayan ve siyasal alanda temsiline katkı sunan önemli bir faktördür (Kızılgöl, 2012: 181). Bu nedenle eğitimde ortaya çıkan yetersizliğin ve eşitsizliğin giderilmesine yönelik adımlar kadınların toplumsal hayattaki durumuna olumlu yansımaktadır.

Tablo 9. En Az Orta Öğretim Görmüş Nüfus Oranları

Ülkeler	Kadın (%)	Erkek (%)
Slovenya	97,6	98,7
Hırvatistan	97,0	100
Estonya	97,6	98,1
Litvanya	95,5	97,9
Polonya	86,5	90,7
Çekya	99,8	99,8
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	81,1	84,8
Letonya	99,7	99,3
Malta	82,2	88,1

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Slovakya	98,9	99,2
Bulgaristan	94,9	96,5
Macaristan	97,6	98,8
Türkiye	56,3	75,9
Romanya	88,8	93,7

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Tablo 9'a göre en az orta öğretim görmüş nüfus oranlarında kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin bulunmadığı ülke Çekya'dır. Diğer bir ifade ile bu ülkede kadınlar ve erkeklerin orta öğretim görmüş nüfus oranı eşittir. En az orta öğretim görmüş nüfus oranı açısından eşitsizliğin en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. Söz konusu oranlar kadınlarda %56,3, erkeklerde ise %75,9'tur. Türkiye'de kadınlar ve erkekler arasındaki fark çok yüksek olduğu gibi hem kadınlar da hem de erkeklerde orta öğretim görmüş nüfus oranı diğer ülkelerin oldukça gerisindedir. Türkiye'de kadınlarda yaklaşık olarak her iki kişiden biri, erkeklerde de her dört kişiden biri orta öğretim görmüş nüfusun içerisinde yer almamaktadır. Türkiye'den sonra kadınlarda ve erkeklerde her iki grupta da en düşük oran Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta'ya aittir.

Tablo 10. Türkiye'nin Yıllara Göre En Az Orta Öğretim Görmüş Nüfus Oranları

Ülkeler	2010		2015		2020		2022	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	27,1	46,8	39,0	60,0	50,2	72,2	56,3	75,9

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Türkiye'nin yıllara göre orta öğretim görmüş nüfus oranlarına baktığımızda 2010 yılında kadınlarda %27,1 olan öğrenim görmüş nüfus oranı 2022 yılı raporunda %56,3'e yükselmiştir. Yine erkeklerde 2010 yılında %46,8 olan oran 2022 yılında %75,9 olmuştur. Türkiye eğitim göstergelerinde yıllara göre hem kadınlarda hem de erkeklerde sürekli ve belirgin bir yükseliş göstermiştir. Ancak bu yükselişe rağmen eğitim görmüş nüfus oranlarının hala düşük olduğu görülmektedir. Nitekim kadınlarda yaklaşık olarak her iki kişiden biri, erkeklerde ise her dört kişiden biri bu eğitim düzeyine ulaşamamış durumdadır. Ayrıca söz konusu oranlar araştırmaya dahil olan Avrupa Birliği üyesi ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır.

5.3. İşgücü Piyasa Göstergeleri

Cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer önemli unsuru da işgücü piyasasının ayrıştırılmasıdır. Kadınların işgücüne katılımı hem toplumsal cinsiyet rolleri hem de ulusal ekonomik kalkınma açısından önem

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

taşımaktadır. İşgücü piyasalarında cinsiyet eşişsizliğinin azaltılarak kadınların istihdamının artırılmasına yönelik politikalar, ekonomik kalkınmanın devamlılığı açısından ülkelerin önceliği haline gelmektedir (Choi ve Greaney, 2022: 291; Daly, 2020: 89). Nitekim Türkiye de bu yönde politikalara ağırlık vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 74).

TCEE’de işgücü piyasa göstergeleri kadınların ve erkeklerin işgücüne katılma oranı ile ölçülmektedir. İşgücü piyasa göstergeleri kadınların ekonomik güç elde etmelerini yansıtan önemli bir göstergedir.

Tablo 11. İşgücüne Katılma Oranları

Ülkeler	Kadın (15 yaş ve üstü)	Erkek (15 yaş ve üstü)	Fark
Slovenya	53,8	62,2	8,4
Hırvatistan	45,9	58,8	12,9
Estonya	57,5	70,2	12,7
Litvanya	57,3	67,9	10,6
Polonya	49,2	65,5	16,3
Çekya	51,7	68,1	16,4
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	56,6	68,8	12,2
Letonya	54,5	66,8	12,3
Malta	53,1	71,4	18,3
Slovakya	54,7	66,4	11,7
Bulgaristan	49,1	62,6	13,5
Macaristan	52,1	67,2	15,1
Türkiye	31,8	69,4	37,6
Romanya	42,8	62,3	19,5

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Tablo 11’e bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında işgücüne katılma oranları açısından önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. İşgücüne katılım oranlarında kadınlar ve erkekler arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke %37,6 ile Türkiye’dir. Romanya %19,5 ve Malta %18,3 ile Türkiye’den sonra en yüksek farkın olduğu ülkelerdir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının en düşük olduğu ülkeler sırasıyla %31,8’lik oranla Türkiye, %42,8’lik oranla Romanya ve %45,9 ile Hırvatistan olmuştur. İşgücüne katılım oranları arasındaki farkın en düşük olduğu ülke Slovenya’dır. Kadınlar ve erkekler arasında işgücüne katılım oranları arasındaki fark %8,4’tür. Slovenya’dan sonra en düşük fark %10,6 ile Litvanya ve %11,7 ile Slovakya’ya aittir. Kadınlarda işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu ülke %57,5 ile Estonya olurken, bu ülkeyi %57,3 ile Litvanya ve %56,6 ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

takip etmektedir. Erkeklerde en yüksek orana sahip ülke %71,4 ile Malta olurken, bu ülkeyi %70,2 ile Estonya ve %69,4 ile Türkiye takip etmektedir.

İşgücüne katılım oranlarını genel olarak değerlendirdiğimizde Türkiye eşitsizliğin en yüksek olduğu ülke durumunda olduğu görölmektedir. Bununla beraber kadınların işgücüne katılım oranlarının en düşük olduğu ülke yine Türkiye'dir. İşgücüne katılım oranlarında Türkiye'nin en iyi olduğu oran erkeklerin işgücüne katılım oranıdır. %69,4'lük işgücüne katılım oranı ile araştırma kapsamındaki Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında 3.sırada yer almaktadır. İşgücüne katılım oranlarında cinsiyete göre farkın yüksekliği ve kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması toplumsal kültür olarak Türkiye'nin henüz istenilen düzeyde bir gelişmeye ulaşamadığını göstermektedir.

Tablo 12. Türkiye'nin Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranları

Ülkeler	2010		2015		2020		2022	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	26,9	74,6	29,4	70,8	34,0	72,6	31,8	69,4

Kaynak: UNDP Human Development Report 2022, s.291-292.

Türkiye'de işgücüne katılma oranlarının yıllara göre değişimine bakıldığında kadınlarda 2020 yılına kadar devam eden yükselmenin daha sonra düşüşe geçtiği görölmektedir. Erkeklerde ise işgücüne katılım oranı dalgalı bir grafik sergilemektedir. 2010 yılında kadınlarda işgücüne katılma oranı 26,9 iken, 2020 yılında 34,0'a yükselmiş daha sonra 2022 yılında 31,8'e gerilemiştir. Erkeklerde bu oran 2010 yılında %74,6 olarak gerçekteşirken, 2022 yılında 69,4'e kadar düşmüştür. 2020 yılından sonra hem kadınlarda hem de erkeklerde görölen düşüş dikkat çekicidir. Kadınlarda işgücüne katılım oranı son 12 yıldaki yükselişine rağmen oldukça düşük kalmıştır. 2022 yılı itibari ile 15 yaş üstü nüfus içerisinde her üç kadından sadece biri işgücüne katılım gösterebilmiş durumdadır.

Türkiye toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik gerek mevzuat gerekse de politikalar bakımından geçmiş yıllardan bu yana attığı önemli adımlarla belirli oranda bir ilerleme sağlamıştır. Kadın sağlığı, eğitim ve işgücü piyasaları ile ilgili yasal düzenlemeler hazırlanarak uygulamaya geçirilmesi için çalışmalar gerçekteşirilmiştir. Türkiye'de cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin olduğu alanlar, eğitim, siyasal alanda temsil, işgücü piyasalarına katılım ve teknolojinin kullanımı olarak tespit edilmiştir. Kadınların ev işleri ilgili yükünün fazla olması ve bunun yanında çocuk bakımı gibi konular eşitsizliğin boyutunu derinleştirmektedir. Bu durum eşitsizliğe neden olan eğitim, işgücüne katılım ve siyasal alanda temsil gibi konularda kadınların ilerlemesine engel olmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 78). Bu nedenle eşitsizliğin

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

derinleştiği alanlarda kadınların ilerlemesine yönelik engellerin ortadan kaldırılmasında kadına yüklenen toplumsal rollere bağlı yüklerin dengelenmesi önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutlarına bakıldığında Türkiye'nin sağlık alanında yıllara göre gösterdiği ilerleme olumlu olmakla birlikte yeterli düzeyde değildir. Türkiye karşılaştırma yapılan alanlarda Avrupa Birliği'ne üye 13 ülkenin büyük çoğunluğunun gerisindedir. Yetkilendirme göstergeleri açısından durum benzerlik göstermektedir. Parlamentoda temsil oranları arasında derin uçurum görölmektedir. Eğitim göstergelerindeki eşitsizlik ise dikkat çekici boyutlardadır. Eğitim göstergelerinde hem oranlardaki düşüklük hem de cinsiyet arası eşitsizlik diğer ölkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek düzeydedir. İşgücü piyasaları açısından daha iyi bir görünüm olmakla birlikte diğer ölkelere oranla bu olumlu durum sadece erkeklerin işgücüne katılımı boyutu ile sınırlı kalmaktadır. İşgücüne katılım oranlarındaki eşitsizlik diğer ölkelere göre oldukça fazladır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanların cinsiyete bağlı rol dağılımını yansıtan toplumsal cinsiyet, kültürel ve toplumsal kabuller düzleminde ele alınan çok boyutlu bir olgudur. Toplumsal cinsiyet, rol dağılımında farklılık ve ayrışmaların belirginleşmesi ile eşitsizliğe dönüşür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği bir farklılık ve ayrımcılık sorunu olarak ortaya çıkar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinliği ölkeden ölkeye farklı boyutlarda yaşanabilmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği bir ülkenin sorununun ötesinde küresel ölçekte bir sorundur.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği uluslararası düzeyde araştırmalara konu olmaktadır. Birleşmiş Millet Kalkınma Programı tüm ölkeleri kapsayan faaliyetler yürüterek bu sorunun çözümüne katkı sunmaktadır. Geliştirdiği ölçekler ve yayınladığı raporlarla ölkelerin gelişimini göstermektedir. Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının yayınladığı İnsani Gelişme Raporu üzerinden Türkiye'nin cinsiyet eşitsizliğinde geldiği seviyenin güncel verilerle karşılaştırması yapılmıştır.

Türkiye'nin TCEE değerlerinin incelendiği bu çalışmada yıllara göre genel bir ilerleme kaydedildiği görölmektedir. Söz konusu ilerlemenin boyutları göstergeler arasında farklılık göstermektedir. Endeks bileşenleri incelendiğinde ilerlemeye en fazla katkının sağlık göstergeleri ile sağlandığı görölmüştür. Doğumda anne ölüm oranları ve ergen doğurganlık oranlarında geçmiş yıllara göre belirgin bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Erken evliliğin önlenmesi, eğitim sürelerinin artırılması, uzman kontrolünde ve sağlık kuruluşunda gerçekteştirilen doğumların artması gibi çok sayıda uygulamanın hayata geçirilmesi bu alandaki ilerlemede etkili olmuştur.

Yetkilendirme göstergeleri açısından Türkiye'de yaşanan eşitsizliğin boyutu diğer göstergelere göre çok daha derindir. Türkiye bu alanda çok düşük oranlara sahip olmakla birlikte Avrupa Birliği

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

ülkelerine göre özellikle eğitim alanında oldukça geridedir. Eğitim göstergesindeki oranlar kadınların eğitime ulaşımı ve eğitim süresi ile ilgili önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Önceki yıllara göre gelişim sevindirici olsa da bu konuda henüz yeterli seviyenin uzağında bir görüntü vardır. Eğitimin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin diğer boyutlarına etkisi düşünüldüğünde bu yönde atılacak yeni adımlara ihtiyaç olduğu açıktır. Türkiye’de kadınların parlamentoda temsil oranları açısından eşitsizliğin boyutları siyasal alana katılım noktasında yeterli ve uygun bir ortamın gelişmediğinin bir göstergesidir. Bu alanda araştırma kapsamındaki Avrupa Birliği ülkelerinin bazılarında oranlar daha yüksek olsa da temsil oranları arasındaki eşitsizlik diğer ülkelerde de görülmektedir.

Kadınların ekonomik alandaki varlığı ve gücünü yansıtmaları bakımından işgücüne katılım oranları önemli bir eşitsizlik göstergesidir. Kadınların işgücüne katılımı tüm ülkelerde cinsiyet rollerine bağlı nedenlerle düşük kalmaktadır. Annelik rolü, eğitim, yoksulluk ve kültürel değerler gibi nedenler bu oranların düşmesinde etkilidir. Dolayısıyla eşitsizliğin en görünür olduğu alanlardan biridir. Türkiye işgücüne katılım oranlarında erkeklerde önemli bir başarı sağlamış olmasına karşın aynı başarıyı kadınlarda gösterememiştir. Geçmiş yıllara oranla kaydedilen gelişme gelinen nokta itibari ile yeterli düzeyde görünmemektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye’nin TCEE göstergelerine göre bir gelişim gösterdiği açıktır. Buna karşın cinsiyet eşitsizliği bazı alanlarda belirgin olarak devam etmektedir. Özellikle eğitim ve işgücüne katılım oranlarında eşitsizlik oldukça fazladır. İlerlemenin devam etmesi ve kalıcı başarının sağlanması için eşitsizliğin giderilmesine yönelik politikaların kararlılıkla uygulanması ve ilave çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca cinsiyet eşitsizliğinin belirgin olduğu alanlarda bölgesel ve derinlikli incelemeler faydalı olacaktır. Eşitsizliğin giderilmesinde tüm alanlar birbiri ile bağlantılı olduğundan, eğitim, sağlık, ekonomi, politika ve sosyokültürel alanlarda yeni adımlar atılması önemlidir. Eşitsizliğin giderilmesinde toplumsal kültürün gelişmesi de kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yasal düzenlemeler ve çalışmalara ilave olarak sivil toplumun tüm paydaşlarının katkısı toplumsal kültürün gelişmesine ve yerleşmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2007) “Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayırmacılığı ve Sağlık”, Toplum Hekimliği Bülteni, Cilt 26, Sayı 2, 1-9.
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2020) “Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi”, <https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/kronoloji-trkce-ocak2020.pdf>, (27.10.2022).
- Bal, M. D. (2016) “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış”, Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 15-28.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Bangun, W. (2021) “The Gender Inequality Index: Indonesian Efforts to Enhance Human Development within ASEAN”, Journal of Southwest Jiaotong University, Vol. 56 No. 1, 68-75.

Bardhan, K ve Klasen, S. (1998) “UNDP's Gender-Related Indices: A Critical Review”, Human Development Occasional Papers (1992-2007), 1-27.

Berktaş F. (2012) “Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, İstanbul: Metis Yayınları.

Bhasin, K. (2003) “Toplumsal Cinsiyet “Bize Yüklenen Roller”, Çev. Kader Ay, İstanbul: Kadav Yayınları.

Choi, J. & Greaney, T. M. (2022) “Global Influences on Gender Inequality: Evidence From Female Employment in Korea”, International Economic Review Vol. 63, No. 1, 291-328.

Çivi, E. vd. (2008) “Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar,” Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:4, S:1, 1-22.

Daly, M. (2020) “Gender Inequality and Welfare States in Europe”, Edward Elgar Publishing.

Delaney, C. (2014) “Tohum ve Toprak Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji”, Çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğan, E. M. ve Tatlı, H. (2014) “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C:28, S:1, 99-124.

Dökmen, Z. Y. (2015). “Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, 6.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

DPT (2010) “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu”, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, Ankara.

European Union (2022a) “History of the European Union 2000-09”, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en, (27.10.2022).

European Union (2022b) “Country Profiles”, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_en, (27.10.2022).

Evans, M. (2016) “The Persistence of Gender Inequality”, Polity Press.

Karimah, A. ve Susanti, H. (2022) “Gender Inequality in Education and Regional Economic Growth in Indonesia”, Jurnal Ekonomi Pembangunan, Volume 20 (1): 1-14.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1204847

BANÜSAD, 2022; 5(2), 1-20

Keister, L. A. ve Southgate, D. E. (2012) “Inequality: A Contemporary Approach to Race, Class, and Gender”, Cambridge University Press.

Kızılgöl, Ö. A. (2012) “Türkiye’de Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğinin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi”, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:19, S:1, 179-191.

Marshall, G. (1999) Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Oakley, A. (1985) “Sex, Gender and Society”, Aldershot, Gower Publishing Company Limited.

Sayılan, F. (2012) “Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim”, Ankara: Dipnot Yayınları.

Sullivan, T. J. (2015) “Introduction to Social Problems”, 10th Edition, Pearson.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019) “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu”, Ankara.

UNDP (1990) Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development, New York.

UNDP (2010) Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, New York.

UNDP (2015) Human Development Report 2015: Work for Human Development, New York.

UNDP (2020) Human Development Report 2020: The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene, New York.

UNDP (2022) Human Development Report 2021-22 Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World.

**LİDERLİK TARZI İLE ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN
İNCELENMESİ: BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ**

Süleyman AĞRAŞ¹

Saadet ÖZ²

ÖZET

Bu çalışmada Düzce'deki bir kamu kurumunun yöneticilerinin liderlik tarzı ile çatışma yönetimi biçimi arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemi ile yürütülmüş olup, veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Kullanılan anket formu etkileşimci ve dönüşümcü liderlik ölçeği, örgütsel çatışma yönetimi ölçeği ve demografik bilgiler formu olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Veriler kamusal sosyal hizmet sunan kamu kurumunun farklı teşkilatları ve pozisyonlarında görev yapan kişilerden yüz yüze toplanmıştır. Elde edilen verilere tanımlayıcı ve keşfedici istatistiki analiz uygulanmıştır. Araştırma sonucunda yöneticilerin etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları ve çatışma yönetme stratejileri arasında pozitif ve negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiş bazı bulguların astlarının belirli demografik özelliklerine ve kurum içi statülerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışanların algılarına göre, etkileşimci lider özellikleri taşıyan yöneticilerin çatışma yönetme süreçlerinde hükmetme ve kaçınma yönlü davranışlar sergilediği; dönüşümcü liderlik özellikleri gösteren yöneticilerin ise tümleştirme ve uzlaşma yönlü davranışlar gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü Liderlik, Etkileşimci Liderlik, Çatışma Yönetimi

**EXAMINATION THE RELATIONS AMONG LEADERSHIP STYLES AND
ORGANIZATIONAL CONFLICT MANAGEMENT: CASE OF A PUBLIC INSTITUTION**

ABSTRACT

In this study, the relationships between the leadership style of the managers of a public institution in Düzce and the conflict management style were investigated. The study was carried out with the quantitative research method and the data were collected by the questionnaire technique. The questionnaire form used consists of three parts: interactionist and transformational leadership scale, organizational conflict management scale and demographic information form. The data were collected

¹ Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri A.D., suleyman.agras@duzce.edu.tr.

² Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı, saadetozyoz27@gmail.com.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

face-to-face from the different organizations and positions of the public institution providing public social services. Descriptive and exploratory statistical analysis was applied to the obtained data. As a result of the research, positive and negative relations of the managers' interactional and transformational leadership styles and conflict management strategies were determined, some of the findings differed according to the specific demographic characteristics and internal status of their subordinates. However, according to the perceptions of the employees, managers with interactionist leadership characteristics exhibit domination and avoidance behaviors in conflict management processes; On the other hand, it has been determined that managers who show transformational leadership characteristics show integrating and reconciliation-oriented behaviors.

Keywords: *Transformational Leadership, Transactional Leadership, Conflict Management.*

1. GİRİŞ

Liderlik insanlık tarihi kadar eski bir çalışma alanı olmakla birlikte örgütsel anlamda bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar klasik yönetim teorisi dönemine kadar dayanmaktadır (Tengimoğlu, 2005: 3). Bununla birlikte çok çalışılan ve tartışılan bir konu olmasına rağmen liderliğin mahiyeti ve liderlik süreçleri henüz yeterince açıklığa kavuşturulamayarak (Bakan, 2008: 3) bu alandaki çalışmalara hız kesmeden devam edilmektedir. Liderlik hakkında yapılan araştırmaların geniş bir ölçekte ve farklı disiplinleri kapsayıcı nitelikte olması liderlikle ilgili çok sayıda tanımı beraberinde getirmiştir. Liderliği tanımlama çalışmaları halen devam etmektedir. Bu tanımların bazılarında liderlik; başkalarının görüşleri, eylemleri ve eğilimlerini etkileyerek örgütsel yapıyı harekete geçirme, yönlendirme ve yönetme (Bass, 1990:18, Bennis ve Nanus, 1985: 56) olarak tanımlanmıştır. Liderlikle ilgili yetenek temelli bazı tanımlamalarda ise başkalarını ikna etme, inandırma, diğerlerinden beklenen davranışı ortaya çıkarabilme (Hellriegel ve Slocum, 1992: 467) gibi yetenekler üzerinde durulmuştur. Liderliğin örgütler açısından önemi ise örgütsel başarı ve performans, örgütün devamlılığı ve farklı durumlar karşısında örgütün dayanıklılığı ve güvenilirliği açılarından ele alınmıştır (Bennis, 2001: 18).

Örgütlere liderlik eden yöneticilerin zaman ve enerjilerinin çoğunu örgüt içinde ve dışında ortaya çıkan çatışmaları çözmek için kullandıkları ifade edilmiştir. Etkileşimci yaklaşıma göre doğru yönetilen bir çatışma, yeni fikirlerin ortaya çıkması ve değişimi tetiklemesi gibi faydalar sağlamaktadır (Tutar, 2016: 98). atışmalardan kurum lehine olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilmek ise liderlerin çatışma yönetme yetkinliğine bağlıdır. Bu çalışmanın amacı yöneticilerin astları tarafından algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik yönelimleri ile algılanan çatışma yönetimi stilleri arasında ilişkiyi araştırmaktır. Düzce'de bir kamu kurumunun farklı teşkilatları ve pozisyonlarında görev yapan kişilerin gönüllülük esasına göre doldurdıkları anketlere dayanmaktadır. Sosyal yaşamın olduğu her yerde çatışmanın kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde odak noktası insan olan, toplumsal yapıda önemli bir yere sahip

olan kamusal hizmet sunan kurumlarda yöneticilerin çatışmaları doğru yönetmeleri kurum çalışanları ve hizmet sunulan kesimler açısından oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında astların bakış açıları temel alınarak kurum yöneticilerinin liderlik tarzı ile çatışma yönetme stratejileri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Ulaşılan bulgularda çalışanların belirli demografik özelliklerine ve hizmet birimlerine göre farklılaşma durumları da incelenmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Liderlik kavramı

Birçok açıdan farklı içeriklerde tanımlansa da liderlikle ilgili tanımlamalarda en fazla üzerinde durulan anahtar kelimenin “etkileme” olduğu görülmektedir. Liderler örgütün yapısını, takipçilerinin motivasyonunu, performansını ve grup kültürü gibi birçok faktörü etkilemektedir (Lunenburg ve Ornstein, 2013: 100). Liderlik kavramı tanımlanırken etkileme kavramı üzerinde sıklıkla durulmakta, güç ve otorite kavramları da etkilemenin kaynakları olarak gösterilmektedir. Bu alanda literatür liderlerin güç kaynaklarının tanımlanması ve etkileme çabalarındaki rolünün irdelenmesine yoğunlaşmıştır.

Geçmişten günümüze, liderlerin insanları nasıl etkilediği konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre liderlerin insanları nasıl etkilediği konusunda birçok teori geliştirilmiş ancak hangi liderlik teorisinin daha etkili ve açıklayıcı olduğu konusu açık bir yanıtı ulaşamamıştır (Bolat, ve diğ. 2008). Liderlikle ilgili kuramlar genel olarak, özellikler teorisi, davranışsal teoriler, durumsal teoriler ve modern teoriler olarak sınıflandırılmaktadır. Özellikler teorisi, liderin ayırt edici özelliklerine vurgu yaparken, davranışsal teoriler işe ve kişiye yönelik davranışlara atıf yapmıştır. Diğer yandan durumsal teoriler belirli bir özellik ve davranıştan çok duruma uygun liderlik tarzına vurgu yaparken, modern teoriler ise liderliğe yönelik çoklu bakış açılarını gündeme getirmiştir (Yukl, 2018). Bu alanda yapılan araştırmaların önemli bir bölümünün davranışsal liderlik teorileri ile ilgili olduğu görülmektedir. Görev ve ilişki yönelimli davranışları inceleyen Ohio Üniversitesi araştırmaları (Can, 2005); etkili ve etkisiz liderleri tanımlayan Michigan Üniversitesi araştırmaları ((Lunenburg ve Ornstein 2013); demokratik ve otoriter liderlik davranışlarını inceleyen Iowa Üniversitesi araştırmaları(Lewin, 1939: 1-4) davranışsal liderlik araştırmalarına yön vermiştir. Ayrıca çok sayıda teorisyenin (Mc Gregor, Rensis Likert, Robert Bale ve Blake ve Mouton gibi) davranışsal liderlik kuramlarına ilgisi davranışsal liderlik araştırmalarının gelişmesine katkı sağlamıştır (Kirel, ve diğ., 2014; Budak ve Budak, 2009; Eren, 2010; Durmaz, 2007).

Liderlikte ana akım teorilerden biri de durumsallık teorisidir. Bu teori, her zaman, her yerde geçerli olan tek bir liderlik yaklaşımının olmayacağını, liderin etkinliğinin, durumun gerektirdiği uygun davranışı sergilemesi ile sağlanabileceğini ileri sürmektedir(Kılınç, 1995: 60). Durumsal liderlik

araştırmalarının odak noktalarına bakıldığında liderlik tarzını etkileyen ve liderlerin etkinliğini belirleyen/sınırlayan durumsal faktörlerin; Liderlin görev ve ilişkilerde etkili olabilme derecesi (Zel, 2001); amaçlar ve amaçların özellikleri (Can, 2005; Organ ve Bateman, 1986); astların özellikleri ve olgunluk seviyeleri ((Blanchard, ve diğ., 2019); durumun elverişliliği (Mendez-Morse, 1992; Yukl, 2018) ve kararların kalitesi ile kabul dereceleri (Greenberg ve Baron, 1996: 456) olduğu tespit edilmiştir.

Toplumsal yapıdaki değişimler ve küreselleşme gibi etkenlerin liderlik yaklaşımlarında yeni arayışlara neden olmuştur. Bu çerçevede liderlik literatüründe son dönem ilgi gören ve çok sayıda araştırmaya konu olan karizmatik liderlik, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, manevi, hizmetkar, otantik ve etik liderlik, lider üye ilişkileri, değişim ve vizyoner liderlik, stratejik liderlik ve kültürlerarası liderlik gibi çok sayıda liderlik kuramı/yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Yukl, 2018). Bu kuramlardan bir kısmının birbiri ile ilişkili ve tamamlayıcı taraflarının olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, karizma hem karizmatik hem de dönüşümcü liderlik kuramlarında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak iki farklı liderlik teorisinde farklı bağlamlarda ele alınmışlardır.

2.2. Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik

Modern liderlik teorileri arasında bulunan bu iki teorinin çıkış süreçleri birbirine benzemekle birlikte kapsamaları farklıdır. Dönüşümcü liderlik, fikir olarak öncelikle 1973 yılında Downton'un Rebel Leadership (İsyancı Liderlik) isimli çalışmasında yer almıştır. Downton'dan sonra 1978 yılında James MacGregor Burns'un "Liderlik" isimli kitabında geliştirilmiştir. Dönüşümcü liderlik kavramı daha sonra Bass ve House tarafından yönetim alanına taşınmıştır (Özalp ve Öcal, 2000: 211-212). Dönüşümcü liderlik, bir liderin grubun hedef ve misyonunu benimseyip, takipçilerin çıkarları için kendi çıkarlarından vazgeçtiğinde var olabilen liderlik tarzıdır (Schermerhorn, ve diğ., 2000: 301). Dönüşümcü liderlik tarzı, lider ve takipçilerinin arzu, etik, beklenti ve insan ilişkilerini daima bir üst seviyeye çıkarmayı (Conger ve Kanungo, 1994:748) onlarda coşkunluğa yol açıp, istenilen gelecek hakkında iyimserlik taşıyarak onların amaç ve özelemlerini ateşlemeyi (Gootty, ve diğ., 2010: 979) amaçlamaktadır. Benzer şekilde etkileşimci liderlik teorisi de ilk olarak Burns (1978) tarafından ortaya atılmış daha sonra Bass ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilmiştir. Bu liderlik yaklaşımında lider ve takipçileri arasındaki ilişkiler bir değiş tokuş süreci olarak değerlendirilir. Lider, takipçilerinin performansı karşılığında ödüllendirme davranışı sergiler (İşcan, 2006:165; Arzi, 2014: 187-200). Çalışanlar, ödül almak için ne yapmaları gerektiğini bilmekte (Koh, ve diğ., 1995: 319-333) ancak liderin karar verme sürecini etkileyememektedir (Nazim ve Mahmood, 2016: 19).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Tablo 1: Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlikte Boyutlar/Davranışlar

Liderlik Tarzı	Boyutlar	Davranışlar
Dönüşümcü Liderlik Davranışları	İdealleştirilen etki	Cesaret ve adanmışlık konusunda örnek olma, özveride bulunma
	Bireylere önem verme	Bireylere destek olma, koçluk etme
	İlham verici motivasyon	Cazip bir vizyon ortaya koyma, sembollerden yararlanma
	Entelektüel uyarım	Problemlere yeni bakış açıları ile bakmayı sağlama
Etkileşimci Liderlik Davranışları	Koşullu ödül	Ödülü hak etmek için gerekenlerin açıklanması
	İstisnalarla aktif yönetim	Hataları önlemek için kurallar belirleme
	İstisnalarla pasif yönetim	Performans standartlarından sapmanın cezalandırılması

Kaynak: Yukl, 2018'den uyarlanmıştır.

Liderlerin örgütsel yaşamda karşılaştıkları ve çözmek/yönetmek zorunda kaldıkları konuların başında örgütsel çatışmalar gelmektedir. Çatışma üzerine yapılan ilk araştırmalar çatışmanın istenmeyen/olumsuz bir durum olduğunu savunmuştur. Klasik anlayışa göre çatışma olumsuz bir durumdur ve tamamen engellenmelidir. Modern yaklaşımlarda ise çatışma iyi yönetildiği sürece, gelişime katkı sağlayan desteklenmesi gereken bir durumdur (Kirel, 2014). Örgütsel performansın artması için çatışma zorunlu olup, çatışmasız örgütler değişime kayıtsız kalır, esnekliğini ve uyum becerilerini kaybeder (Özkalp ve Kirel, 2005; Coser, 1956: 152). Örgütsel çatışmaların etkin yönetimi liderlerin/yöneticilerin çatışma çözüme stratejilerine olan gereksinimlerini arttırmaktadır. Yapılan araştırmalar, yöneticilerin zamanlarının %40'ını örgüt içi çatışmalara ve çatışma sonrası yaşanan olumsuzlukları gidermeye ayırdıklarını göstermiştir (Şenturan, 2014: 148).

2.3. Örgütsel çatışma yönetim stratejileri

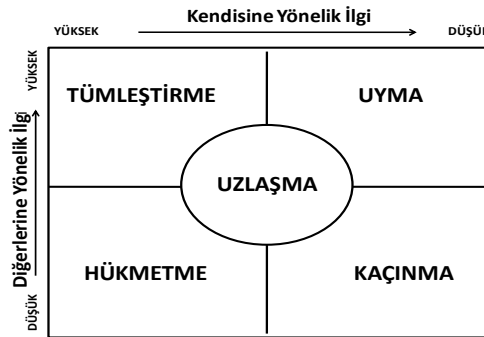
Çatışma kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde, silahlı büyük kavga, arbede, karşılıklı vuruşmak, kavga etmek, birbirine çatmak ve söz, iddia veya davranışın birbirini tutmaması olarak tanımlanmıştır (TDK, 2005: 401). Çatışma birinin diğer bir kişiyi engellemesi ya da engellemeye çalışması ile ortaya çıkan bir süreç, (Thomas, 1992: 265); iki ya da daha fazla taraf arasında çıkan zıtlık sebebiyle tarafların direniş göstermesi (Robbins, 1991: 428); bir örgütteki bireylerden birinin diğerleriyle amaç, değer yargıları, davranış, duygu, düşünce ve inançlarında uyuşmazlıkların yaşanmasıyla ortaya çıkan anlaşmazlık durumu (Rahim, 2000: 5-8) olarak tanımlanmıştır. Örgütsel çatışma, örgütlerde farklı gruplar arasında yaşanan anlaşmazlık durumu olarak veya birey ve grup ile örgüt yönetimi arasında yaşanan anlaşmazlık olarak da ortaya çıkabilmektedir. Örgüt düzeyindeki çatışmalar genellikle otorite yapısı, liderlik tarzı, iletişim, yönetim tarzı gibi faktörlerle ilişkilidir(Tutar, 2016: 99).

Örgütsel çatışmalar değişik açılardan sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda, çatışmaya taraf olanlar, ortaya çıkış şekli, niteliği ve örgüt içindeki pozisyonlar dikkate alınmıştır. Öte yandan çatışmaların kişilik farklılıklarından çıkar farklılıklarına kadar çok sayıda nedeninin olabiledeği vurgulanmıştır (Mutlu, 1995: 168). Çatışma nedenlerinden dikkat çeken bir başlık ise yönetim anlayışı

olmuştur. Baskıcı ve sıkı denetimci yaklaşımların örgütlerde gerginliklere ve çatışmalara kapı araladığı ifade edilmiştir (Wexley ve Yukl, 1977: 179; Nortcraft ve Neale, 1990: 328).

Türü ve nedeni farklı olabilen örgütsel çatışmaların yönetimi, yönetici/liderlerin önemli görevleri arasında kabul edilmektedir. Rahim (2002: 222) ise çatışma yönetim sürecini öncelikle çatışmanın teşhis edilmesi daha sonra müdahale edilerek çatışma yönetimi stratejisi belirlenmesi ve geri bildirim verilmesi şeklinde açıklamıştır. Çatışma çözümede çok farklı yöntemler kullanılmakla beraber en fazla kullanılan yaklaşımlar davranışsal ve tutumsal yaklaşımlardır. Davranışsal yaklaşımlarda Kenneth Thomas çatışma çözümede rekabet, işbirliği, kaçınma, uyum ve uzlaşma olmak üzere beş farklı yaklaşım geliştirmiştir (Özkalp ve Kırel, 2005: 404). Tutumsal yaklaşım ise çatışmaları çözümlerken, bireylerin davranışlarını değiştirmekle kalmaz, davranışsal yaklaşımlardan farklı olarak; bireylerin çatışma konusundaki düşüncelerini de değiştirmeye çalışır (Nahavandi ve Malekzadeh, 1984: 464). Çatışma yönetim stratejileri ile ilgili yapılan araştırmalar, çatışma çözerken her zaman aynı ya da tek bir strateji kullanmadığını, ilgili stratejinin çatışmanın türüne ve seyrine göre farklılaştığını göstermiştir (Folger, ve diğ., 2013: 11-112). Rahim (2002: 307)'geliştirdiği çatışma yönetim modeline göre 5 strateji önerilmektedir (şekil 1).

şekil 1. Çatışma Yönetimi Stratejileri

Kaynak: Rahim, 1992: 24,

İşbirliği temeline dayanan *tümleştirme* stratejisinde girişkenlik ve işbirliği ön plandadır. Tarafların hem kendi hem de karşı tarafın ilgi ve ihtiyaçlarına verdiği önem yüksektir. Yönetici her iki taraf içinde kaygı taşıyarak çatışmayı çözümlemeye çalışır (Folger vd., 2013: 110). *Hükmetme* stratejisinde ise, yönetici, kendi çıkarlarına odaklanır ve karşı tarafın çıkarlarını tamamen göz ardı eder (Sökmen, 2010: 266). Yaptırım uygulamayı ifade eden bu strateji, taraflardan birinin kazanmak ve üstünlük kurmak için her yola başvurabileği bir çeşit rekabet yöntemi olarak da adlandırılmaktadır. Uzlaşma stratejisinde ise çatışma yaşayan tarafların karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüml bulmak için fedakârlık göstermesi ve taviz vererek anlaşmasıdır (Rahim, 2002: 220). Bu yöntem çatışmayı durdurabilir ancak gerginliği düşürmediği için ilerleyen süreçte çatışmanın yeniden ortaya çıkmasına

sebepl olabilmektedir (Güreş, 2008:9). *Kaçınma* stratejisinde taraflar çatışmadan kaçınarak karşı tarafın ve kendisinin çıkarlarını önemsememektedirler. Güçlü bir rakip karşısında kaybetmemek için çatışmadan kaçınma stratejisi kullanılmaktadır. *Uyma* stratejisinde bireyin kendisine düşük, karşı tarafa ise yüksek ilgi duyduğu, kendi amaçlarından vazgeçerek karşı tarafın isteklerine boyun eğdiği bir yöntemdir. *Uyma* stratejisinin boyun eğicilik ve teslim oluculuk olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır (Folger ve diğ., 2013: 116-118).

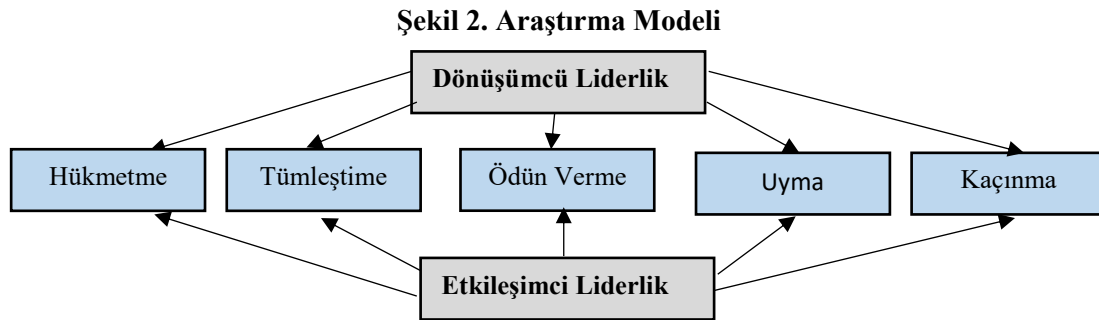
Rahim (1992), çatışma çözmeye stratejilerden hangisinin en uygun olduğunu belirlemede stratejinin örgütsel etkililiğe katkısı, toplumsal ihtiyaçların tatmini ve örgüt üyelerinin etik ve moral ihtiyaçlarının karşılanması olmak üzere üç temel ölçütün kullanılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Stratejik problemlerin çözümünde tümleştirme ve uzlaşma stratejileri, günlük iş ve işlemlerde ise uyma, hükmetme ve kaçınma stratejileri kullanıldığında faydalı olabilmektedir. Çatışma çözmeye stratejilerinin etkili olması her stratejinin kendine özđü durumda uygulanması ile mümkün olabilmektedir.

3. ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmada, Düzce'deki bir kamu kurumu ve ona bağlı kuruluşlarında görev yapan yöneticilerin çalışanlar tarafından algılanan liderlik tarzı ve çatışma yönetme stratejileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla birlikte, kurum yöneticilerinin liderlik tarzı ve çatışma yönetme stratejileri ile ilgili algılamaların, belirli değişkenlere göre farklılaşma durumu da incelenmiştir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenleri ve aralarındaki ilişkiler şekil 2'de gösterilmiştir.

Araştırma modelinin temel savı, çatışma yönetme stratejilerinin, belirli bir liderlik tarzına (dönüşümcü/etkileşimci) bağlı olarak değiştiğidir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

3.2. Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini Düzce merkez ve ilçelerinde faaliyette bulunan bir kamu kurumu ve ona bağlı kuruluşlarında çalışan tüm personel oluşturmaktadır. Araştırmanın planlandığı aşamada, kurumda görev yapan toplamda 339 personel olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ana kütlede %95 güvenirlilik sınırları içerisinde örneklem büyüklüğü 181 olarak hesaplanmış ancak %5’lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 190 olarak belirlenmiştir. Örneklem seçiminde olasılığa dayalı olmayan örnekleme araçlarından elverişlilik örnekleme (reliance on available subjects) tekniğı kullanılmıştır. Bu teknikte, evren içindeki örnekler, araştırmacı için elverişli olduklarından örnekleme dahil edilmekte; seçilme olasılıkları bakımından bir olasılık hesabı yapma imkanı yoktur. En kolay ulaşılabilen örnek, en güvenilen örnek düşüncesi söz konudur (Böke, 2014:123). Bu kapsamda, tüm personele dağıtılan anketlerden 200 adet anket geri dönüş sağlanmıştır. Eksik veya hatalı doldurulmuş olan formlar çıkarıldıktan sonra ana kütle temsil etmek üzere 189 anket analize dahil edilebilmiştir.

3.3. Veri toplama ve analiz araçları

Araştırmada, yöneticilerin algılanan liderlik yönelimlerinin ölçülmesi amacıyla Dönmez (2014) tarafından geliştirilmiş olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ölçeğı, algılanan çatışma yönetme stratejilerini ölçmek üzere Rahim (1983) tarafından geliştirilmiş ve Gümüşeli (1994) tarafından Türkçe’ye uyarlanmış olan örgütsel çatışma ölçeğı ve araştırmacı tarafından hazırlanan, katılımcıların kişisel bilgilerini içeren demografik bilgi formu olmak üzere üç ayrı formdan faydalanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan Ölçek 5’li likert tipinde olup çatışma yönetme stratejileri 28 soruyla ölçülmektedir. Ölçek, tümleştirme, ödün verme, hükmetme, kaçınma ve uzlaşma olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Dönmez (2014) tarafından geliştirilen etkileşimci ve dönüşümcü liderlik ölçeğı 37 ifadeden oluşmaktadır. 5’li likert tipinde olan ölçeğın, etkileşimci liderlik ve dönüşümcü liderlik olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan kişisel bilgiler formunda ise katılımcılara cevapları kategorize edilerek demografik bilgileri içeren 4 soru, çalışma hayatı ile ilgili bilgileri içerir 4 soru olmak üzere toplam 8 soru yöneltilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizi tanımlayıcı ve keşfedici analizler kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Tanımlayıcı istatistikler

Tablo 2: Katılımcılara Yönelik Demografik Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Erkek	83	43.9	18-24	2	1.1
Kadın	106	56.1	25-34	53	28.0
Toplam	189	100.00	35-44	93	49.2
Medeni Durum	N	%	45-54	38	20.1
Evli	148	78.3	55 ve Üstü	3	1.6
Bekar	41	21.7	Toplam	189	100.00
Toplam	189	100.00	Kamuda Çalışma Süresi	N	%
Öğrenim Durumu	N	%	1 yıldan az	17	9.0
İlköğretim	14	7.4	1-3 yıl arası	16	8.5
Lise	82	43.4	4-6 yıl arası	52	27.5
Ön Lisans	22	11.6	7-9 yıl arası	38	20.1
Lisans	66	34.9	10 yıl ve üzeri	66	34.9
Lisans Üstü	5	2.6	Toplam	189	100.00
Toplam	189	100.00	Kurum Yöneticileriyle Çalışma Süresi	N	%
Kuruluştaki Pozisyon	N	%	1 yıldan az	41	21.7
Mesleki Personel	119	63.0	1-3 yıl arası	84	44.4
Ofis Personeli	25	13.2	4-6 yıl arası	46	24.3
Hizmetli Personel	45	23.8	7-9 yıl arası	10	5.3
Toplam	189	100.00	10 yıl ve üzeri	8	4.2
			Toplam	189	100.00

4.2. Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları ile ilgili tanımlayıcı istatistikler

Tablo 3. Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik İle İlgili Tanımlayıcı İstatistiksel Özellikler

Yapılar	Faktörler	Ort.	Std. Sapma	En Düşük	En Yüksek	Soru Sayısı	Ölçek Düzeyi
Liderlik Tarzı	Etkileşimci Liderlik	3.11	.60	1	5	7	2
	Dönüşümcü Liderlik	3.32	.96	1	5	26	2

Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik, liderlik ölçeğinin alt boyutları olup iki ayrı alt teste ait puanlar incelenmiştir. Alt testlere ilişkin puanların normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik boyutları arasında dönüşümcü liderlik (\bar{X} =3.32, S_s =.96) düzeyinin etkileşimci liderlik (\bar{X} =3.11, S_s =.60) düzeyinden yüksek olduğu görülmektedir.

4.3. Çatışma yönetimi stratejileri ile ilgili tanımlayıcı istatistikler

Tablo 4. Çatışma Yönetimi Stilleri ile İlgili Tanımlayıcı İstatistiksel Özellikler

Yapılar	Faktörler	Ort.	Std. Sapma	En Düşük	En Yüksek	Soru Sayısı	Ölçek Düzeyi
Çatışma Yönetimi Stratejileri	Tümleştirme	3.36	1.06	1	5	7	5
	Ödün Verme	2.97	.80	1	5	6	5
	Hükmetme	2.93	.99	1	5	5	5
	Kaçınma	2.80	.79	1	5	4	5
	Uzlaşma	3.22	.90	1	5	6	5

Çatışma yönetimi stilleri ölçeğinin alt boyutları olan tümleştirme, ödün verme, hükmetme, kaçınma ve uzlaşma alt testlerine ait olan puanlar incelenmiştir. Alt testlere ilişkin puanların normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Çatışma yönetim stratejileri boyutları arasında en yüksek düzeyin tümleştirme ($\bar{X}=3.36$, $Ss=1.06$) boyutuna ait olduğu, ikinci sırada ise uzlaşma ($\bar{X}=3.22$, $Ss=.90$) boyutunun olduğu daha sonra sırasıyla ödün verme ($\bar{X}=2.97$, $Ss=.80$), hükmetme ($\bar{X}=2.93$, $Ss=.99$) ve kaçınma ($\bar{X}=2.80$, $Ss=.79$) boyutlarının geldiği görülmektedir.

4.4. Açıklayıcı faktör analizleri

Araştırmada kullanılan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Barlett Küresellik Testi yapılmıştır.

Tablo 5. Örgütsel Çatışma Yönetimi Ölçeğine İlişkin Bulgular

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Tümleştirme	Tümleştirme 1	3.41	.728	41.278	11.128
	Tümleştirme 4	3.42	.802		
	Tümleştirme 5	3.44	.831		
	Tümleştirme 12	3.37	.730		
	Tümleştirme 22	3.11	.598		
	Tümleştirme 23	3.35	.820		
Ödün verme	Tümleştirme 28	3.44	.781	13.339	3.647
	Ödün verme 2	3.51	.796		
	Ödün verme 10	3.42	.696		
	Ödün verme 11	2.19	.643		
	Ödün verme 13	2.82	.580		
Hükmetme	Ödün verme 19	2.60	.578	5.211	4.794
	Ödün verme 24	3.26	.757		
	Hükmetme 8	2.48	.737		
	Hükmetme 9	2.72	.717		
	Hükmetme 18	2.73	.622		
Kaçınma	Hükmetme 21	3.65	.607	4.672	4.015
	Hükmetme 25	3.07	.630		
	Kaçınma 3	3.05	.476		
	Kaçınma 6	2.68	.494		
	Kaçınma 16	2.84	.734		
Uzlaşma	Kaçınma 17	2.42	.731	4.210	1.333
	Kaçınma 26	2.67	.730		
	Kaçınma 27	3.11	.647		
Uzlaşma	Uzlaşma 7	3.38	.748	4.210	1.333
	Uzlaşma 14	3.36	.731		

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

	Uzlaşma 15	3.48	.718		
	Uzlaşma 20	2.64	.576		
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: .914 Approx. Chi-Square: :3966.492, Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components, Rotation Method: Oblimin (0.05) Açıklanan Varyans Toplamı: 68.710				

Çatışma yönetimi ölçeğinin KMO değeri .914 ve Barlett testi .000 olarak bulunmuş olup ölçeğin faktör analizine uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçeğin faktör analizinde döndürme tekniği olarak oblimin kullanılmış, analiz sonucunda çatışma yönetme ölçeği için 5 faktör yapısına ulaşılmıştır. Bu bulgunun ölçeği geliştirmiş olan Rahim'in (1983) çalışması ile tutarlılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere faktör yükleri .476 ile .831 arasında değişmektedir. Faktör yükleri toplam varyansın %48'i ile %83'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansları tümleştirme boyutu için 41.278, ödün verme boyutu için 13.339, hükmetme boyutu için 5.211, kaçınma boyutu için 4.672 ve uzlaşma boyutu için 4.210 olarak bulunmuştur.

Tablo 6. Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik Ölçeğine İlişkin Bulgular

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Etkileşimci Liderlik	Etkileşimci 1	3.14	.227	52.677	17.213
	Etkileşimci 2	3.07	.632		
	Etkileşimci 3	3.31	.551		
	Etkileşimci 5	3.10	.557		
	Etkileşimci 8	2.62	.481		
	Etkileşimci 14	3.48	.261		
	Etkileşimci 15	3.04	.749		
Dönüşümcü Liderlik	Dönüşümcü 4	3.26	.316	6.882	3.623
	Dönüşümcü 6	3.16	.705		
	Dönüşümcü 7	3.33	.623		
	Dönüşümcü 9	3.15	.772		
	Dönüşümcü 10	3.54	.767		
	Dönüşümcü 11	3.73	.546		
	Dönüşümcü 12	3.53	.728		
	Dönüşümcü 13	3.32	.727		
	Dönüşümcü 16	3.33	.554		
	Dönüşümcü 17	2.83	.283		
	Dönüşümcü 18	3.38	.122		
	Dönüşümcü 19	3.51	.692		
	Dönüşümcü 20	3.28	.802		
	Dönüşümcü 21	3.06	.582		
	Dönüşümcü 22	2.95	.497		
	Dönüşümcü 23	3.39	.582		
	Dönüşümcü 24	3.34	.763		
	Dönüşümcü 25	3.37	.831		
	Dönüşümcü 26	3.60	.645		
	Dönüşümcü 27	3.32	.657		
Dönüşümcü 28	3.25	.791			
Dönüşümcü 29	3.30	.657			
Dönüşümcü 30	3.13	.777			

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

	Dönüşümcü 31	3.28	.856		
	Dönüşümcü 32	2.88	.512		
	Dönüşümcü 33	4.00	.407		
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: .927 Approx. Chi-Square: : 4095.353, Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components, Rotation Method: Oblimin (0.05) Açıklanan Varyans Toplamı: 59.559				

Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik ölçeğinin KMO değeri .927 ve Barlett testi .000 olarak bulunmuş olup ölçeğin faktör analizine uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçeğin faktör analizinde döndürme tekniği olarak oblimin kullanılmış, analiz sonucunda etkileşimci ve dönüşümcü liderlik ölçeği için 2 faktör yapısına ulaşılmıştır. Dönmez (2014) ölçeği geliştirmiş olduğu çalışmada, etkileşimci ve dönüşümcü liderliğin alt boyutlarının birbirinden ayırmadığı ancak ana faktörlerin yani dönüşümcü liderlik ve etkileşimci liderliğin ayrıştığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sebeple bu çalışmada etkileşimci ve dönüşümcü liderliğin alt boyutları değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Tabloda görüldüğü üzere faktör yükleri .122 ile .856 arasında değişmektedir. Faktör yükleri toplam varyansın %12 ile %86'sını açıklamaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansları etkileşimci liderlik için 52.677, dönüşümcü liderlik için 6.882 olarak bulunmuştur.

4.5. Demografik özelliklere göre yöneticilerin algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzlarının karşılaştırılması

Tablo 7. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Cinsiyet Grubu	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Etkileşimci Liderlik	Erkek	83	3.04	.55	-1.291	.198
	Kadın	106	3.16	.64		
Dönüşümcü Liderlik	Erkek	83	3.29	1.03	-.266	.791
	Kadın	106	3.33	.91		

Yöneticilerin algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan t-test sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > .05$). Bu bulgu cinsiyet faktörünün algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları üzerinde etkili olmadığını göstermektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Yaşlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Etkileşimci Liderlik	Gruplararası	21.211	4	5.303	.291	.883
	Grupiçi	3349.075	184	18.201		
	Toplam	3370.286	188			
Dönüşümcü Liderlik	Gruplararası	7886.809	4	1971.702	3.289	.012
	Grupiçi	110316.726	184	599.547		
	Toplam	118203.534	188			

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların yaşlarına göre dönüşümcü liderlik puanlarında anlamlı farklar tespit edilmekle birlikte etkileşimci liderlik puanlarında anlamlı fark bulunmamıştır. Grupların dönüşümcü liderlik puanları incelendiğinde 18-24 yaş grubu ve 55 ve üstü yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında anlamlı fark olmadığı, 25-34 yaş ile 35-44 yaş ve 45-54 yaş grubu arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür (F=3.289, p=.012). 25-34 yaş grubunda bulunan katılımcıların puanlarının diğer iki grubun puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 9 Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Medeni Durum	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Etkileşimci Liderlik	Evli	148	3.15	.61	1.6	.111
	Bekâr	41	2.98	.58		
Dönüşümcü Liderlik	Evli	148	3.33	.97	.272	.786
	Bekâr	41	3.28	.97		

Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzlarının katılımcıların medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan t-test sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p>.05). Bu bulgu medeni durum faktörünün algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları üzerinde etkili olmadığını göstermektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Etkileşimci Liderlik	Gruplararası	32.640	4	8.160	.450	.772
	Grupiçi	3337.645	184	18.139		
	Toplam	3370.286	188			
Dönüşümcü Liderlik	Gruplararası	5482.894	4	1370.723	2.238	.067
	Grupiçi	112720.641	184	612.612		
	Toplam	118203.534	188			

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların öğrenim durumlarına göre etkileşimci ve dönüşümcü liderlik puanlarında anlamlı fark bulunmamaktadır. Bu bulgu öğrenim durumu faktörünün algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları üzerinde etkili olmadığını göstermektedir.

4.6. Katılımcıların kurumsal bilgilerine göre yöneticilerin algılanan etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzlarının karşılaştırılması

Bu bölümde katılımcıların kurumsal bilgilerine göre yöneticilerin algılanan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzlarının karşılaştırılması amacı ile One-Way ANOVA yapılmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların Kurum Yöneticisi ile Çalışma Sürelerine Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Etkileşimci Liderlik	Gruplararası	31.187	4	7.797	.430	.787
	Grupiçi	3339.099	184	18.147		
	Toplam	3370.286	188			
Dönüşümcü Liderlik	Gruplararası	6269.664	4	1567.416	2.577	.039
	Grupiçi	111933.871	184	608.336		
	Toplam	118203.534	188			

Tabloda görüldüğü üzere grupların kurum yöneticisi ile çalışma sürelerine göre etkileşimci liderlik puanlarında anlamlı bir fark bulunmamış, dönüşümcü liderlik puanlarında anlamlı farklar bulunmuştur. Dönüşümcü liderlik puanlarına bakıldığında kurum yöneticisi ile 7-9 yıl arası çalışan grup ile 1 yıldan az çalışan, 1-3 yıl arası çalışan ve 4-6 yıl arası çalışan gruplar arasında anlamlı fark olduğu, 7-9 yıl arası çalışan grup puanının diğer grup puanlarından düşük olduğu görülmektedir (F=2.577, p=.039). Diğer grupların kurum yöneticisi ile çalışma sürelerine göre dönüşümcü liderlik puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 12. Katılımcıların Görev Yaptığı Kuruluştaki Pozisyonlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Etkileşimci Liderlik	Gruplararası	1.760	2	.880	.049	.953
	Grupiçi	3368.526	186	18.110		
	Toplam	3370.286	188			
Dönüşümcü Liderlik	Gruplararası	5814.163	2	2907.081	4.811	.009
	Grupiçi	112389.371	186	604.244		
	Toplam	118203.534	188			

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Tabloda görüldüğü üzere grupların görev yaptığı kuruluşlardaki pozisyonlarına göre etkileşimci liderlik puanlarında anlamlı fark bulunmadığı, dönüşümcü liderlik puanlarında ise anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir. Grupların dönüşümcü liderlik puanları incelendiğinde mesleki personel grubu ile diğer gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Ofis personeli grubu ile hizmetli personel grubu arasında anlamlı fark bulunmuştur. Ofis personeli grubu puanının hizmetli personel grubu puanından yüksek olduğu görülmektedir ($F=4.811$, $p=.009$).

4.7. Katılımcıların belirli özelliklerine göre yöneticilerin algılanan çatışma yönetme stratejilerine ilişkin algılamaları

Tablo 13. Katılımcıların Yaşlarına Göre Farklaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Tümleştirme	Gruplararası	659.330	4	164.832	4.449	.002
	Grupiçi	6817.344	184	37.051		
	Toplam	7476.674	188			
Ödün Verme	Gruplararası	284.202	4	71.050	4.818	.001
	Grupiçi	2713.611	184	14.748		
	Toplam	2997.812	188			
Hükmetme	Gruplararası	271.744	4	67.936	2.896	.023
	Grupiçi	4316.586	184	23.460		
	Toplam	4588.330	188			
Kaçınma	Gruplararası	104.436	4	26.109	1.180	.321
	Grupiçi	4070.376	184	22.122		
	Toplam	4174.812	188			
Uzlaşma	Gruplararası	405.443	4	101.361	3.377	.011
	Grupiçi	5523.441	184	30.019		
	Toplam	5928.884	188			

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların yaşlarına göre tümleştirme, ödün verme, hükmetme ve uzlaşma puanlarında anlamlı farklar tespit edilmekle birlikte kaçınma puanlarında anlamlı fark bulunmamıştır. Grupların tümleştirme puanları incelendiğinde 18-24 yaş grubu ve 55 ve üstü yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında anlamlı fark olmadığı, 25-34 yaş ile 35-44 yaş ve 45-54 yaş grubu arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür ($F=4.449$, $p=.002$). 25-34 yaş grubunda bulunan katılımcıların puanlarının diğer iki grubun puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir. Grupların ödün verme puanları incelendiğinde 18-24 yaş grubu ve 55 ve üstü yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında anlamlı fark olmadığı, 25-34 yaş ile 35-44 yaş ve 45-54 yaş grubu arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür ($F=4.818$, $p=.001$). 25-34 yaş grubunda bulunan katılımcıların puanlarının diğer iki grubun puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir. Grupların hükmetme puanları incelendiğinde 18-24 yaş grubu ve 55 ve üstü yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında anlamlı fark olmadığı, 25-34 yaş ile 35-44 yaş ve 45-

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

54 yaş grubu arasında anlamlı fark olduğu görölmüştür ($F=2.896$, $p=.023$). 25-34 yaş grubunda bulunan katılımcıların puanlarının diğer iki grubun puanlarından daha yüksek olduğu görölmektedir. Grupların uzlaşma puanı incelendiğinde ise 18-24 yaş grubu ve 55 ve üzeri yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı, 25-34 yaş ile 35-44 yaş ve 45-54 yaş grubu arasında anlamlı fark olduğu görölmüştür ($F=3.377$, $p=.011$). 25-34 yaş grubu puanlarının diğer iki gruba göre daha düşük olduğu görölmektedir. 24-35 yaş grubunun daha büyük yaş gruplarına göre tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma puanlarının düşük olduğu, hükmetme puanının ise daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Tümleştirme	Gruplararası	481.661	4	120.415	3.167	.015
	Grupiçi	6995.012	184	38.016		
	Toplam	7476.674	188			
Ödün Verme	Gruplararası	198.399	4	49.600	3.260	.013
	Grupiçi	2799.413	184	15.214		
	Toplam	2997.812	188			
Hükmetme	Gruplararası	245.192	4	61.298	2.597	.038
	Grupiçi	4343.138	184	23.604		
	Toplam	4588.330	188			
Kaçınma	Gruplararası	21.754	4	5.438	.241	.915
	Grupiçi	4153.059	184	22.571		
	Toplam	4174.812	188			
Uzlaşma	Gruplararası	398.228	4	99.557	3.312	.012
	Grupiçi	5530.656	184	30.058		
	Toplam	5928.884	188			

Tablo 14'te Farklılıkların yönünü belirlemek için yapılan testlerde *tümleştirme* puanlarında ilköğretim mezunu olan grupla diğer mezuniyet grupları arasında anlamlı fark olmadığı, ortaöğretim mezunu grupla lisans ve lisansüstü mezunu gruplar arasında anlamlı fark olduğu görölmüştür. Ortaöğretim mezunu grubun puanlarının lisans ve lisansüstü mezunu grupların puanlarından yüksek olduğu görölmüştür. Ayrıca ön lisans mezunu grup ile lisans ve lisansüstü gruplar arasında da anlamlı fark bulunmuş olup, ön lisans mezunu grubun diğer iki gruba göre puanının daha yüksek olduğu görölmüştür ($F=3.167$, $p=.015$). Grupların *ödün verme* puanlarına bakıldığında ilköğretim mezunu ve lisansüstü grupların diğer gruplarla arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ortaöğretim mezunu grupla lisans mezunu grup arasında anlamlı bir fark olduğu görölmekle beraber ortaöğretim mezunu grubun puanının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ön lisans ve lisans grubu arasında da anlamlı bir fark bulunmakta, ön lisans grubu puanının daha yüksek olduğu görölmüştür ($F=3.260$, $p=.013$). Grupların *hükmetme* puanlarında ilköğretim mezunu grupla diğer gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Ortaöğretim mezunu grupla lisans mezunu grup arasında anlamlı fark olduğu ve ortaöğretim grubu puanlarının diğer gruba göre daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Ön lisans grubu ile lisans grubu arasında anlamlı fark bulunmakta ve ön lisans grubunun puanlarının lisans grubu puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir ($F=2.597$, $p=.038$). Uzlaşma puanlarına bakıldığında ise ilköğretim mezunu ve lisansüstü grupların diğer gruplarla arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Ortaöğretim mezunu grup ile lisans mezunu grup arasında anlamlı fark bulunmuş, ortaöğretim mezunu grubu puanlarının lisans grubu puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ön lisans mezunu grup ile lisans mezunu grup arasında da anlamlı fark bulunmakta olup ön lisans grubu puanlarının diğer grubun puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir ($F=3.312$, $p=.012$). Ortaöğretim ve ön lisans grubunun çatışma yönetim stillerinden tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma puanlarının yüksek, hükmetme puanlarının düşük olduğu görülmüştür..

Tablo 15. Katılımcıların Görev Yaptığı Kuruluştaki Pozisyonlarına Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P
Tümleştirme	Gruplararası	244.874	2	122.437	3.149	.045
	Grupiçi	7231.800	186	38.881		
	Toplam	7476.674	188			
Ödün Verme	Gruplararası	85.335	2	42.668	2.725	.068
	Grupiçi	2912.477	186	15.658		
	Toplam	2997.812	188			
Hükmetme	Gruplararası	2.801	2	1.400	.057	.945
	Grupiçi	4585.529	186	24.653		
	Toplam	4588.330	188			
Kaçınma	Gruplararası	64.271	2	32.135	1.454	.236
	Grupiçi	4110.542	186	22.100		
	Toplam	4174.812	188			
Uzlaşma	Gruplararası	177.203	2	88.601	2.865	.059
	Grupiçi	5751.682	186	30.923		
	Toplam	5928.884	188			

Tablo 15’de görüldüğü üzere tümleştirme puanlarında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Grupların tümleştirme puanları incelendiğinde mesleki personel grubu ile hizmetli personel grubu arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Mesleki personel grubu ile ofis personeli grubu arasında anlamlı fark bulunmuştur. Mesleki personel grubu puanlarının diğer gruptan düşük olduğu görülmektedir. Ofis personeli ile hizmetli personel arasında anlamlı fark tespit edilmiş, ofis personeli puanlarının hizmetli personel puanlarından yüksek olduğu görülmüştür ($F=3.149$, $p=.045$). Tablo 20’de liderlik tarzları ve çatışma yönetme stratejileri arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon tablosu verilmiştir.

Tablo 16. Korelasyon Analizi

FAKTÖRLER		Etkileşimci Liderlik	Dönüşümcü Liderlik	Tümleştirme	Ödün Verme	Hükmetme	Kaçınma	Uzlaşma
Etkileşimci Liderlik	r	1						
	p							
Dönüşümcü Liderlik	r	-.043	1					
	p	.553						
Tümleştirme	r	-.024	.892**	1				
	p	.747	.000					
Ödün Verme	r	.065	.721**	.754**	1			
	p	.341	.000	.000				
Hükmetme	r	.308**	-.500**	-.477**	-.268**	1		
	p	.000	.000	.000	.000			
Kaçınma	r	.159*	.441**	.405**	.592**	.031	1	
	p	.029	.000	.000	.000	.670		
Uzlaşma	r	-.019	.850**	.905**	.766**	-.440**	.455**	1
	P	.797	.000	.000	.000	.000	.000	.000

p* < 0.05; p** < 0.01

Tablo 16’da belirtildiği üzere etkileşimci liderlik puanları ile hükmetme puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde (r=.308), kaçınma puanları arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde (r=.159) anlamlı ilişki bulunmuştur. Dönüşümcü liderlik puanları ile çatışma yönetme stratejisi boyutlarından tümleştirme puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde (r=.892), ödün verme puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde (r=.721), hükmetme puanları arasında negatif yönlü orta düzeyde (r=-.500), kaçınma puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde (r=.441) ve uzlaşma puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde (r=.850) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada ulaşılan bulgular ışığında anketi yanıtlayan katılımcıların belirli özelliklerine göre çalıştıkları yöneticilerin liderlik tarzı ve çatışma yönetimi stratejileri ile ilgili algılamalarının farklılaştığı söylenebilir. Bazı çalışmalarda da (Bolat, 2018; Boğa, 2018) teyit edildiği üzere cinsiyet faktörü liderlik tarzı ile ilgili algılamalarda farklılıklar oluşturmaktadır. Bu çalışmada cinsiyet faktörünün yalnızca dönüşümcü liderlik tarzı ile ilgili algılamalarda farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Özellikle 24-35 yaş grubunun yöneticilerinin liderlik vasıflarını dönüşümcü algılamaması dönüşüm ve değişim beklentisinin yüksek olabilmesi ile açıklanabilir. Ulaşılan diğer bir sonuç ise bir kurumda daha uzun süre çalışmanın liderlik tarzı algısı üzerinde etkili olduğudur. “Aynı yönetici ile uzun süre çalışmak liderin daha az dönüşümcü lider olarak algılanması” yönündeki tespitler, bazı çalışmaların (Bucak, 2010) sonuçları ile farklılık göstermektedir. Belirtilen çalışmada personelin bir üst yöneticisi ile çalışma süreleri arttıkça, liderlik davranışları alt boyutları olan iş gören odaklı, görev odaklı ve değişim odaklı liderliği kullanma durumu algılarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Personelin kurumda görev yaptığı

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

pozisyona bakıldığında ise ofis personelinin hizmetli personele göre yöneticisini daha fazla dönüşümcü lider olarak algıladığı görülmüştür. Tespit edilen farklılığın olası nedeni, araştırmanın bir kamu kurumunda yürütülmüş olması ve uzun süre çalışan personelin “hizmetli” kadrosunda bulunması olarak açıklanabilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara dayanılarak çatışma yönetme stratejilerine ilişkin algılamaalarda cinsiyet faktörünün anlamlı bir farklılık oluşturmadığı; ancak yaş faktörü dikkate alındığında özellikle 24-35 yaş aralığındaki çalışanların bu konuda farklı düşündüğü tespit edilmiştir. Buna göre genç katılımcıların, birlikte çalıştıkları yöneticilerini daha çok “hükmetme yönlü” algıladığı ve buna bağlı olarak çatışma çözümünde otorite ve yetki kullanımının baskın olduğu söylenebilir. Öte yandan kamu kurumlarına yönelik daha önce yapılan bazı araştırmalarda (Nural, Ada ve Çolak, 2012; Aksu, 2003) ise cinsiyet faktörünün çatışma yönetme stratejilerinin algılanmasında farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Anketi yanıtlayan çalışanların eğitim durumları da birlikte çalıştıkları yöneticilerin çatışma yönetme tarzlarını algılamada farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna göre kurum çalışanlarının eğitim düzeyi yükseldikçe yöneticilerini “daha az ılımlı” çatışma çözme stratejisi tercih ettikleri yönünde algıladıkları söylenebilir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda (Nural, vd., 2012) katılımcıların çatışma yönetimi algılarında öğrenim durumuna göre bir farklılaşma bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların kurum yöneticisi ile çalışma süreleri ile algıladıkları çatışma yönetme tarzı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir. Kamu sektöründe yapılan bazı araştırmalarda (Bucak, 2010 gibi) böyle bir farklılık tespit edilmiş olmasına rağmen bu araştırmada tespit edilmemiştir. Öte yandan, çalışanların görev yaptığı kuruluştaki pozisyonlarına göre yalnızca tümleştirme puanlarında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Ofis personelinin, mesleki personel ve hizmetli personele göre yöneticisini daha fazla tümleştirici olarak algıladığı görülmüştür.

Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları ile çatışma yönetim stratejileri arasındaki ilişkilere bakıldığında; etkileşimci liderlik ile çatışma yönetme stili boyutlarından olan tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Personel algılarına göre, etkileşimci liderlerin çatışma yönetme stratejileri boyutlarından hükmetme ve kaçınmayı kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Etkileşimci liderlerin çatışma yönetim stratejilerinden, hükmetme ve kaçınma boyutunu tercih etmelerinin, etkileşimci liderlik özelliklerine uygun bir sonuç olduğu söylenebilir. Bu sonuç bu alanda daha önce yapılan bazı araştırmaların (Geçmez, 2009) bulguları ile örtüşmemektedir. Diğer taraftan dönüşümcü liderlik ile çatışma yönetme stratejileri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Personel algılarına göre yöneticilerin dönüşümcü liderlik stili kullanma sıklığı arttıkça çatışma yönetme stratejilerinden tümleştirme boyutunu kullanma eğilimi de artmaktadır. Dönüşümcü liderlerin çatışma yönetme stratejilerinden en fazla tümleştirme, daha sonra ödün verme ve uzlaşma boyutunu tercih ettikleri, kaçınma boyutunu da orta düzeyde kullandıkları söylenebilir. Personel algılarına göre

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

yöneticilerin dönüşümcü liderlik stilini gösterme eğilimleri arttıkça, hükmetme stratejisini kullanma eğilimlerinin azalmakta olduğu görülmüştür.

Rahim tarafından (1983) geliştirilen örgütsel çatışma ölçeğinin A, B ve C olmak üzere üç ayrı formu bulunmaktadır. A formu kendilerini değerlendirmeleri üzere üstlere, B formu üstlerini değerlendirmeleri üzere astlara, C formu ise aynı statüde çalışanlara uygulanarak hangi çatışma çözme yöntemini kullandıklarını belirlemektedir. Bu çalışma bulgularının bir kısmının daha önce A formu kullanılarak yapılan araştırmaları destekler nitelikte olmamasının olası bir nedeni; A formunda yöneticilerin kendilerini değerlendirmesi, bu çalışmada kullanılan B formunda ise yöneticilerin astları tarafından değerlendirilmesidir. Ancak örgütsel çatışma yönetimi ölçeğinin B formu kullanılarak yöneticilerin astları tarafından değerlendirilmesinin istenildiği bir araştırmada (Çağlı, 2019) etkileşimci liderlik stili ile çatışma yönetimi stratejilerinden hükmetme boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmaması, tümleştirme, ödün verme, uzlaşma ve kaçınma boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunması bu çalışmanın bulgusunu desteklemektedir. Yine aynı araştırmada dönüşümcü liderlik stili ile çatışma yönetimi stratejilerinden kaçınma boyutu arasında anlamlı ilişki olmadığı, tümleştirme ödün verme ve uzlaşma boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, hükmetme boyutu arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu saptanmış olup bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile çatışma çözme stratejileri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılmış olan ve çatışma yönetimi stratejileri ölçeğinin B formu kullanılarak gerçekleştirilmiş bir çalışmada dönüşümcü liderlik stili ile tümleştirme, ödün verme, uzlaşma stratejileri arasında pozitif yönde yüksek bir ilişki saptanmıştır. Dönüşümcü liderlik stili ile kaçınma boyutu arasında pozitif yönde düşük bir ilişki, hükmetme boyutu arasında ise negatif yönlü orta düzey bir ilişki tespit edilmiştir (Maral, 2016). Bu araştırmanın bulguları bu yönüyle literatürdeki bazı çalışmaların bulgularını doğrulamaktadır. Dönüşümcü özellikler gösteren yönetici/liderlerin daha tümleştirici ve uzlaştırıcı yöntemler kullandığı bir kez daha teyit edilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları Düzce’de bir kamu kurumunun farklı teşkilatları ve pozisyonlarında görev yapan kişilerin gönüllülük esasına göre doldurdukları anketlere dayanmaktadır. Ancak üst yöneticileri değerlendirmenin kişiler üzerinde bir takım negatif etkileri olabilmektedir. Personelin yöneticisini değerlendirirken çekimser davranması araştırma sonuçlarını yanlış yönde etkileyebilir. Bu sebeple bu araştırmada anket formları kapalı zarf içerisinde dağıtılmış ve toplanmıştır. Liderlik zamana ve toplumlara göre sürekli değişen, gelişen bu nedenle de farklı boyutlarda incelenmesi gereken bir konudur. İnsan odaklı hizmet üreten kamu kurumlarında diğer tüm örgütlerde olduğu gibi liderlik tarzı ve çatışma yönetim sürecinin çalışma yaşamının kalitesi ve üretilen hizmetlerin etkinliği açılarından oldukça önemlidir. Bu araştırma, kamusal hizmet sunan kurumlarda liderlik ve çatışma yönetme

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

ilişkilerini inceleyecek araştırmacılara ve bu alandaki literatüre katkı sağlamayı hedeflemiştir. Hiç şüphesiz, çatışma yönetme biçimi yalnızca belirli liderlik tarzları ile ilgili değildir. İlerde yapılacak araştırmalarda liderlerin kişisel özellikleri, değerleri, güç yönelimleri ve etkileme taktikleri ile çatışma yönetme tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, A. (2003). “Örgütsel Çatışma Yönetimi”, Ege Eğitim Dergisi, 3 (2), 99-107.
- Arslandaş, H.İ., Özkan, M. (2012). “İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetimi Yaklaşımlarının İncelenmesi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 20 (2), 555-570.
- Arzi, S. ve Farahbod, L. (2014). “Relationship of Transformational Stylewith Job Satisfaction”, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 6, 187–204.
- Bakan, İ. (2008). “Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamalar ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması”, KMU İİBF Dergisi, 1 (10). 13-40.
- Bass, B. M. (1985). “Leadership and Performance Beyond Expectations”, New York: Free Press.
- Bass, B. M. (1990). “From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share The Vision”, Organizational Dynamics, 18.
- Bennis, W. (2001). “Bir Lider Olabilmek”, (Çev. U. Teksöz). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bennis, W. ve Nanus, B. (1985). “Leaders: Strategiesfor Taking Charge”, London: Collins Business Essentials.
- Blanchard, K., Zigarmi, P. Ve Zigarmi, D. (2019). “Çok Boyutlu Liderlik ve Bir Dakika Yöneticiliği”, (Çev. M. Özcan). (5. Basım). İstanbul: Hümanist Yayınevi.
- Bolat, G. (2018). “Algılanan Liderlik Davranışının Örgütsel Çatışma Yönetim Stili Ve Tükenmişlik Üzerine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Bolat, T., Seymen, O. A., Bolat, O. İ. ve Erdem, B. (2008). “Yönetim ve Organizasyon”, 6. Basım, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bucak, F. (2010). “Ankara’da İki Farklı Hastanede Görev Yapan Yönetici Hemşirelerin Liderlik Yaklaşımlarının ve Çatışma Yönetimi Stratejilerinin Astları Tarafından Algılanma Durumları” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Budak, G. ve Budak, G. (2009). “İşletme Yönetimi”, 7. Basım, İzmir: Barış Yayınları.
- Can, H. (2005). “Organizasyon ve Yönetim”, 7. Basım, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

- Conger, J. A. ve Kanungo R. N. (1994). "Charismatic Leadership in Organizatipns: Perceived Behavioral Attributes and Their Measurement", *Journal of Organizational Behavior*. 15 (5), 439-452.
- Coser, L. A. (1956). "The Functions of Social Conflict", London; Routledge.
- Çağlı, M. (2019). "Eğitim Yöneticilerinin Liderlik Tarzları İle Çatışma Yönetim Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dönmez, S. (2014). "Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Tarzlarını Ölçen Likert Tipi Ölçek Geliştirilmesi", Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eren, E. (2010). "Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi", 12. Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Folger, J.P., Poole, M.S and Stutman, R. K. (2013). "Working Through Conflict Strategies For Relationships, Groups, and Organizations", (Çev. Akkoyun, F.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Geçmez, T. (2009). "Yöneticilerin Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Stilleri ile Çatışma Yönetimi Stilleri Arasındaki İlişki Ve Kimya Sektöründe Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gooty, J., Conneelly, S., Griffith, J. ve Gupta, A. (2010). "Leadership, Affect and Emotions: A State of the Science Review", *The leadership Quarterly*. 21, 979-1004
- Greenberg J. ve Baron A. R. (1996). "Behavior in Organization", Prentice-Hall, Sixth Edition:New Jersey.
- Gümüşeli, A.İ. (1994). "İzmir Ortaöğretim Okulları Yöneticilerinin Öğretmenler ile Aralarındaki Çatışmaları Yönetme Biçimleri", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güreş, N. (2008). "Dağıtım Kanallarında Çatışma Nasıl Önlenir?", *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (9). 227-241.
- Hellriegel, D., ve Slocum, J.W. (1992). "Management", Newyork: Addison Wesley Publising Company.
- Hersey, P., Blanchard, K.H., ve Johnson, D.E. (1996). "Management of Organizational Behavior: Utilizing Human Resource" 7 th Edition, Englewood Cliffs.
- İşcan, Ö.F. (2006). "Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik Algısı ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde Bireysel Farklılıkların Rolü", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11. 160-177.
- Kırel, Ç., Kayaoğlu, A. ve Gökdağ, R. (2014). "Sosyal Psikoloji 2", 4. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Koh, W.L., Steers, . M. ve Terborg, J. R.(1995).”The Effects of Transformational Leadership on Teacherattitudes and Student Performance in Singapore”, *Journal of Organizational Behavior*,16. 319-333.

Lewin, K. (1939). “Experiments in Social Space”, *Reflections*, 1 (1).

Lunenburg, F.C. ve Ornstein, A.C. (2013). “Eğitim Yönetimi”, (Çev. Arastaman, G.), 6. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Maral, M. (2016). “Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları İle Çatışma Çözme Stratejileri Arasındaki İlişki”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Mendez-Morse, S. (1992). “Leadership Characteristics That Facilitate School Change”
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED370215.pdf> (Erişim:14.09.2020)

Mouzelis, N.P. (2001). “Örgüt ve Bürokrasi” (Çev. Akın, H. B.). Konya: Çizgi Kitapevi.

Nazim, F. ve Mahmood, A. (2016). “Principals’ Transformational and Transactional Leadership Style and Job Satisfaction of College Teachers”, *Journal of Education and Practice*, 7 (34). 18-22.

Nural, E., Ada, Ş. ve Çolak, A. (2012). “Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Kullandıkları Çatışma Yönetimi Yöntemleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,16 (3), 197-210.

Odabaşoğlu, F. (2013). “İlkokul Ve Ortaokul Müdürlerinin Liderlik Davranışları ve Çatışma Yönetimi Stillere İlişkin Öğretmen Algıları”, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Organ, W.D. ve Bateman T. (1986). “Organizational Behavior An Applied Psychological Approach”, Texas: Business Publications Inc.

Otrar, M. ve Övün, Y. (2013). “Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetim Stilleri Ve Öğretmenlerde Oluşturduğu Stres Düzeyi Arasındaki İlişki (Gebze İlçesi Örneği)”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* , 26 (26), 95-110.

Özalp, İ. ve Öcal, H. (2000). “Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Yaklaşımı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3 (4), 207-227.

Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2005). “Örgütsel Davranış”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No:149.

Rahim M.A. (1983). “Rahim Organizational Conflictinventories: Professional Manual”, Consulting Psychologist Press (b): Palo Alto.

Rahim, M. A. (2002). “Toward a Theory of Managing Organizational Conflict”, *The International Journal of Conflict Management*, 13 (3), 206-235.

Rahim, M.A (1992). “Managing Conflict in Organizations”, (Third edition). London: Westport Connecticut.

Robbins, S. P. (1991). “Organizational Behavior”. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1121412

BANÜSAD, 2022; 5(2), 21-44

Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G. ve Osborn, R. N. (2000). “Organizational Behavior”, Amerika: John Wiley and Sons.

Sökmen, A. (2010). “Yönetim ve Organizasyon”, Ankara: Detay Yayıncılık.

Şenturan, Ş. (2014). “Örnek Olaylarla Örgütsel Davranış”, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Tekarslan, E., Kılınç, T., Şencan, H. ve Baysal, A.C. (2000). “Davranışın Sosyal Psikolojisi”, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayıncılık.

Tengimoğlu, D. (2005). “Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doymu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 1. 23-45.

Tutar, H. (2016). “Örgütsel Davranış”, Ankara: Detay Yayıncılık..

Vechio, R. (1988). “Organizational Behavior”, USA: Printice Hall Inc.

Weber, M. (1986). “Sosyoloji Yazıları” (Çev. Talha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Wexley, K. ve Yukl, G. (1977). “Organizational Behavior and Personnel Psychology”, R.D. Comp.

Yukl, G. (2018). “Örgütlerde Liderlik”, 8.Basım, (Çev: Çetin, Ş. ve Baltacı, R), Ankara; Nobel Yayınları.

Zel, U. (2001). “Kişilik ve Liderlik, Evrensel Boyutlarıyla Yönetimsel Açıdan Araştırmalar, Teoriler ve Yorumlar”, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**TÜRKİYE'DEKİ HAVAYOLU İŞLETMELERİNDE UYGULANAN SADAKAT
PROGRAMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Akın AKPUR¹

Şevki ULEMA²

ÖZET

Havayolu taşımacılığında rekabetin yoğun olması sebebiyle, havayolu firmaları müşteri sadakat programlarını etkili bir şekilde kullanmayı hedeflemektedir. Bu çalışma ile havayolu işletmelerinin sadakat programlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, Türkiye merkezli 3 tarifeli havayolu işletmesinin 2017 ve 2022 yıllarındaki sadakat programı uygulamaları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Kurumların web siteleri üzerinden elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizine tabi tutularak değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre düşük maliyetli havayolu işletmelerinin, geleneksel havayolu işletmelerine göre daha kısıtlı statü programları kullanmakta ve hizmetleri ağırlıklı olarak kredi kartları üzerinden sağlamakta olduğu görülmüştür. Ayrıca geleneksel havayolu işletmelerinin geniş içerikli statü programları kullandıkları, düşük maliyetli havayolu işletmelerinin ise gelişmiş statü programlarını tercih etmediği sonucuna varılmıştır. Bununla beraber 2022 yılında 2017 yılından farklı olarak üç havayolu işletmesinde de ailelere yönelik program içeriklerinde artış görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sadakat programları, Havayolu, Pazarlama, Müşteri ilişkileri

**A RESEARCH ON APPLIED THE AIRLINE COMPANIES LOYALTY PROGRAMS IN
TURKEY**

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, akinakpur@tarsus.edu.tr.

² Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ulema@subu.edu.tr.

ABSTRACT

Due to the intense competition in air transport, airline companies take care to use customer loyalty programs effectively. This study aimed to evaluate the loyalty programs of airline companies comparatively. The comparison was made between the loyalty programs of airline companies operating in Turkey in 2017 and 2022. In the research, loyalty programs of 3 scheduled airlines operating in Turkey were examined. The data obtained from the websites of the airline companies were evaluated by content analysis, one of the qualitative research methods. According to the results of the research, low-cost airlines use more restricted status programs than traditional airlines. It has been concluded that while traditional airlines use extensive status programs, low-cost airlines do not prefer advanced status programs. In addition, there has been an increase in the program content for families in 2022 compared to 2017.

Keywords: Loyalty programs, Airline, marketing, Costumer relations

1. GİRİŞ

Liberalleşme ile birlikte havayolu işletmeleri belli şartları karşılayarak pazara istedikleri gibi girme ve çıkma hakkına sahip hale gelmiştir. Bunun sonucunda havacılık sektöründe sert bir rekabet ortamı oluşmuştur. (Baker, 2013). 2015 yılında dünyada havayolu ile 3,5 milyar (IATA, 2017), 2019 yılında ise 4,5 milyar kişi seyahatlerini gerçekleştirmiş ancak pandemi nedeniyle 2020 yılında bu rakam 1,8 milyara düşmüştür (IATA, 2021). Bununla birlikte sektör 2021 yılı itibariyle hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir (Madak ve Genel 2022). Pandemi sonrasında yaşanan iyileşmelerle birlikte sektördeki maliyetlerin azaltılması, verimliliğin artırılması ve kaliteli bir müşteri deneyiminin sağlanması son derece önemli hale gelmiştir (Dube, Nhamo ve Chikodzi, 2021). Çünkü havayolu sektöründe emniyet ve güvenliğe ek olarak kaliteye ilişkin konular da rekabet gücü açısından önem taşımaktadır (Küçükönel ve Korul, 2002). Rekabetin yoğun olduğu destinasyonlarda müşteriler genellikle en çok memnuniyet sağlayan işletmeleri tercih etmektedir (Jones ve Sasser, 1995). Bundan dolayı işletmeler sadece kâr odaklı faaliyetlerini yürütebilmeyi hedeflemenin ötesine geçerek sadık müşteriler kazanmayı ve onlarla uzun süreli iş ilişkisi içerisinde olmayı amaçlamaktadır (Güneş ve Karakadılar, 2015). Havayolu işletmelerinin çok kanallı tutundurma stratejileri müşteri sadakatini sağlamada önemli faaliyetlerden biridir (Kazançoğlu, 2011). Buna yönelik olarak birçok işletme sadakat programlarını önemli bir araç olarak görmektedir (Bruneau vd.,2018). Havayolu işletmeleri, tutundurma stratejilerinden biri olan

sadakat programlarına önem vermiş ve kendi programlarını müşteri sadakati sağlamada önemli bir araç olarak görerek bu programlara kaynak ayırmışlardır.

Türkiye’de havacılık sektöründe sadakat programları üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Sayman ve Bayram (2019) yaptıkları çalışmada en iyi on havayolu olarak listelenen işletmelerin içeriklerini inceleyerek sadakat programlarının karşılaştırmalı analizini yapmış ve farklılık oluşturan uygulamaları ortaya koymuştur. Gökgöz (2021) ise aynı gruptaki işletmelerin sadakat programlarının kapsamını irdelemiştir. Uncular vd. (2021) ittifaklar açısından sadakat programlarının bir değerlendirmesini yapmış ve bir model önerisi getirmiştir. Ancak sadakat programları dönemsel güncellemelere uğramasına rağmen dönüşümlerine ilişkin bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır.

Sadakat programlarının süreç içerisindeki değişimlerinin incelenmesinin ve iş modeline göre karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesinin, mevcut uygulamaları anlama ve dönüşümlerin yönünü açıklama açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bulgu ve önerilerin uygulayıcı ve teorisyenlere katkı sağlaması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Amerikan Pazarlama Birliği’ne -AMA- (2017) göre satış geliştirme; denemeyi teşvik etmek, tüketici talebini artırmak veya ürünün kullanılabilirliğini artırmak için önceden belirlenmiş, sınırlı bir süre için tüketici, perakendeci veya toptancı düzeyinde medyalı ya da medyasız uygulamalardır.

Satış geliştirmenin üç özelliği vardır. İlk olarak satış geliştirme faaliyetleri geçicidir. İkinci olarak satış geliştirme faaliyetleri kısa sürede tüketicilerden reaksiyon bekler. Üçüncü olarak satış geliştirme faaliyetlerinden tüketicilerin fayda görmesi beklenir. Bu fayda indirim, hediyeler, ödüller şeklinde olabilir (Peatti ve Peatti, 2003).

İşletmeler daha fazla rekabetle karşı karşıya kalmakta farklılaşma araçlarından biri olarak tutundurmaya kullanmaktadır. Yükselen maliyetler, medya karmaşası ve yasal engeller nedeniyle reklamcılığın verimliliği düşmektedir ve tüketiciler mevcut ekonomide daha düşük fiyatlar ve daha iyi fırsatlar talep etmektedir (Kotler ve Armstrong, 2012).

Marka sadakati, kişilerin markayla ilgili olarak geçmiş tecrübeleri, bilişsel ve duygusal yaklaşımı ile tekrar satın alma davranışı arasındaki ilişkinin gücü olarak görülmektedir. Sosyal normlar ve durumsal faktörler çerçevesinde ilişki şekillenir (Dick ve Basu, 1994).

Kavramsal olarak sadakat stratejileri, müşterilerle daha güçlü ve daha dayanıklı ilişkiler kurmayı amaçlar. Dayanıklı ilişkiler müşterilerin markadan sessizce uzak durmak yerine bir ürün veya hizmetle yaşadıkları bir sorun hakkında bir şeyler yapmalarını teşvik etmeye yardımcı olur. Marka deneyiminin sonucunda söz sahibi olduklarını hisseden müşteriler markanın savunucuları haline gelmektedir (Duffy, 1998).

Birçok ürünün pazara sunulduğu ve yoğun rekabetçi baskıların olduğu bir ortamda tüketicileri sadık müşterilere dönüştürmek gittikçe daha zor hale gelmektedir. Bu sebepten dolayı işletmeler yeni müşteriler kazanmanın ve mevcut müşterileri sadık hale getirmenin yollarını aramaktadırlar. Sadakat programları da bu arayışın bir ürünüdür (Oyman, 2002).

Sadakat kavramını açıklarken sadakat ve sadakatsizlik arasındaki farka değinmek önemlidir. Müşteriler bir ürünü sürekli satın alma eylemi içinde olabilirler. Fakat bu durum onların markaya veya ürüne bağlı oldukları anlamına gelmez (evine yakın olduğu için mağazayı tercih ediyor olabilir). Bu durumda sadece tüketicinin tekrar satın alma davranışı önemlidir ve müşteri profilinin bir önemi yoktur. Diğer taraftan gerçek marka sadakatinde müşteriyi ürüne veya markaya götüren öncüller önemlidir (Dick ve Basu, 1994). Bloemer ve Kasper'e (1995) göre sadakatsiz müşteri az satın alma yapan ve daha iyi bir fırsat bulduğunda kolaylıkla markadan vazgeçebilen müşteridir. Sahte sadakatte ise müşteri sıklıkla alım yapmakta ancak çeşitli nedenlerle markadan hemen vazgeçebilmektedir. Gizli sadakatte ise müşteri marka ilişkisi kuvvetli ama çeşitli nedenlerle az satın alma yapılmaktadır. Gerçek sadakatte ise hem işletmeye tutum uyumlu hem de satın alma fazladır.

İlişkisel pazarlama ile müşterinin odak nokta olması ve müşteriye sağladığı faydalar ile işletmenin tekrar tercih edilmesinin sağlanmasında sadakat programları önemli rol almaktadır (Sayman ve Bayram, 2019).

Sadakat programları sadık davranışı ödüllendiren ve bu nedenle cesaretlendiren yapılandırılmış pazarlama çabalarıdır. Bu çabaların firmaya fayda sağlaması beklenir. Sadakat programı üyeleri (müşteriler), program dışı üyeler arasında açıkça görülmeyen, tekrar tekrar satın alma sadakati değişiklikleri göstermelidir (Sharp ve Sharp, 1997).

Temel amacı şirket ve müşteriler için kazan-kazan durumu yaratmak olan sadakat programları; program etkinliği, program tipleri, başarı-başarısızlık nedenleri, fiyatlandırma stratejileri, finansal

çerçeve, müşteri sadakati, değer algıları, müşteriye elde tutma, müşteri ilişkileri yönetimi ve müşteri yaşam boyu değeri gibi birçok pazarlama kavramıyla bağlantıya sahiptir (Yenidoğan, 2009).

Birçok otel, süpermarket ve havayolu şirketi, düzenli müşterilerin geri gelmelerini sağlamak için ödüller veren sadakat programları sunmaktadır. Bu programlar, indirimli fiyatlardan ziyade katma değer yoluyla müşterilerde bağlılık oluşturabilmektedir (Kotler ve Armstrong, 2012).

Sadakat programlarının davranışsal sadakati gerçekten artırıp artırmadığı pazarlamanın en önemli konulardan biridir. Sadakat programı üyeleri sadakat programında olmayan üyelerden daha fazla satın alma gerçekleştirebilirler. Ancak bu durum her zaman sadakat programlarının etkili olduğu anlamına gelmez (Leenheer vd., 2007).

Hughes (2003) ve Yenidoğan (2009), sadakat kartlarının faydalarını şu şekilde sıralamaktadır:

- ✓ Bazı müşteriler kartı kullanacak ve daha fazla ürün satın alacaktır.
- ✓ Bazı müşteriler kart sayesinde markayı hatırlayacaktır. Böylelikle müşteriler tekrar markadan ürün alabilir.
- ✓ İşletme müşterilerinin e-posta listesine sahip olabilir. Bu da işletme için önemli bir kazanımdır.
- ✓ Müşterilerin kayıtlı kartlarını kullanmalarıyla, harcamaları kayıt altında tutulabilir ve müşteri değeri kolayca hesaplanabilir.
- ✓ Yeni (denk) bir marka girişi zor hale getirilebilir.

Bir sadakat programını değerlendirmek için yalnızca pazar payı kazancı kullanmak mantıklı değildir. Bir satış artışı doğrudan bir sadakat programına atfedilebilir olsa da hedefe ulaşmak için birçok daha basit ve daha az riskli yol bulunmaktadır. Bundan dolayı hedeflerin bir sadakat programı için uygun olup olmadığı sorgulanmalıdır (Sharp ve Sharp, 1997). Uygulayıcılar yalnızca ürün hakkındaki bilgilerin değil, aynı zamanda sadakat programlarının da müşterileri tatmin ettiğini unutmamalı ve bu programların yeni ve tekrarlı müşteri sağladığını yadsımamalıdır (Koo vd., 2020).

Sadakat programları, bir firmanın değerli müşterilerini seçer. Programların amacı, yeni müşteriler kazanmaktan çok mevcut müşterileri elde tutmak için bir strateji oluşturmaktır. Yine de satış açısından sadık bir müşteri olmasına rağmen bir müşterinin bir sadakat programına katılacağına garanti yoktur. Bazı kişisel özellikler insanların programa katılma kararını etkileyebilir (Bazargana vd., 2017). Bundan

dolayı şletmeler hedef müşteri kitlesinin özelliklerine göre sosyal, ekonomik ve yapısal fayda gibi değerler üreterek sadakat programlarını başarılı hale getirmeye çalışırlar (Sánchez-Casado vd., 2019). Böylelikle müşterilerin eğilimlerine ilişkin bilgi elde edilebilir ve ardından uygun türde bir sadakat programı teşvik edilebilir (Septianto vd., 2019). Ayrıca sadakat programları, farklı müşteri türlerinin ihtiyaçlarına uyarlanmalı ve seyahat sıklığı dâhil olmak üzere müşteri davranışını etkileyen faktörleri hesaba katmalıdır (Pesonena vd., 2019).

Havayolu şletmeleri açısından değerlendirildiğinde bu programlar, tüketicilerin satın almalarını tek bir havayolu üzerinde yoğunlaştırmaları için teşvikler yaratır ve havayollarına program üyelik tabanları üzerinde pazar gücü sağlar (Jong vd., 2018). Ancak müşteri ihtiyaçları programın etkinliği açısından son derece önemlidir. Yılda 30 kere uçuş yapan bir müşteriye 31. bileti ücretsiz vermek çok fazla bir şey ifade etmeyebilir. Program, maliyet ve kapasite yönetim sistemlerine entegre edilmelidir. Bununla birlikte program üyelerinin sayısı arzu edilen miktarın üstüne çıktıysa, havayolu şletmesi, programını daha az çekici hale getirmelidir. Fakat bu durum rekabet avantajının kaybedilmesine neden olabilir (Shaw, 2007). Bununla birlikte havayolu sadakat programlarının kapsam olarak sadece uçuşlarla sınırlı olmadığı, yapılan anlaşmalar ile pek çok sektörde faaliyet gösteren şletmelerin de bu sadakat programlarına dâhil edildiği görülmektedir (Gökgöz, 2021).

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada nitel araştırma türlerinden içerik analizi ile veriler değerlendirilmiştir. Çalışma verileri 2017 yılında Türkiye’de tarifeli (iç ve dış hat) sefer düzenleyen tüm (beş) havayolu şletmelerine ait internet sitelerinden sadakat programlarının incelenmesi ile toplanmıştır. Daha sonra 2022 yılında aynı havayolu şletmelerinin internet sitelerinden bu veriler tekrar alınmıştır. Ancak verilerin ilk defa toplandığı 2017 yılından ikinci defa toplandığı 2022 yılına kadar geçen sürede bahse konu havayolu şletmelerinden ikisinin faaliyetlerine son vermesi nedeniyle bu çalışmada 2017 yılından 2022 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren üç havayolu şletmesinin programları karşılaştırılmıştır. Beş yıllık dönemin seçilmesinin sebebi havayolu sadakat programlarının çok sık güncellenen uygulamalar olmaması ve pandemi ile değişen koşullar göz önünde bulundurulduğunda beş yıllık dönemin değerlendirme için makul olduğunun düşünülmesidir. Havayolu şletmeleri kodlarla isimlendirilmiş olup H1 geleneksel havayolu şletmesini, H2 ve H3 ise düşük maliyetli havayolu şletmelerini göstermektedir.

4. BULGULAR

Tablo 1’de 2017 yılında Türkiye’de tarifeli uçuş operasyonları yapan üç havayolu işletmesinin sadakat programları gösterilmektedir. H1 havayolu işletmesi “mil” üzerinden değerlendirme yapmakla beraber diğer iki havayolu işletmesi değerlendirme olarak “puan” kullanmaktadır. Ayrıca H1 havayolu işletmesine bağlı farklı isim ve iş modeline sahip düşük maliyetli bir havayolu işletmesi bulunmaktadır. Fakat H1 işletmesi ile aynı sadakat programını kullanmalarından dolayı çalışmada sadece H1 havayolu işletmesine yer verilmiştir. Ayrıca araştırmaya konu olan tüm işletmelerin sadakat programlarını dijital olarak yönettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 1. Havayolu Sadakat Programları

Havayolu	Program Adı	Statü Kart(lar)ı (2017)	Program Ortakları	Puan Türü (2022)
H1	A	A1/A2/A3/A4	+	Mil
H2	B	B1/B2	+	Puan
H3	C	C1/C2	-	Puan

Tablo 2’de havayolu işletmelerine ait sadakat programlarının 2017 ve 2022 yılları arasındaki uygulamalarına yer verilmiştir. Buna göre programlardaki en belirgin değişikliğin ailelere ilişkin uygulamalarda olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu olan üç havayolu işletmesinde de 2017 yılında ailelere ilişkin herhangi bir teklif bulunmazken, 2022 yılında H1 ve H3 havayolu işletmelerinin sadakat programlarında ailelere yönelik olarak teklifler sunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sadakat Programı Uygulamaları Dönemsel Değişim

	Statü		Statü Koruma Şartları		Uçuş Dışı Promosyon		Hediye Puan		Aile Uygulaması	
	2017	2022	2017	2022	2017	2022	2017	2022	2017	2022
H1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓
H2	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	-	-
H3	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	✓

Tablo 3. Sadakat Programlarının Dönemsel Uygulama Farklılıkları

	<i>2017-22 Değişiklikler</i>
<i>H1 Havayolu</i>	<ul style="list-style-type: none">• “Program ortaklarından alınan hizmetler için miller kullanılabilir” ifadesi çıkarılmıştır.• A1 programında yılda iki kez hediye upgrade uygulaması kaldırılmış, A4 programında bu uygulama devam ettirilmiştir.• “Program ortağı firmalardan avantajlı araç kiralanabilir” ifadesi çıkarılmıştır.• İç ve dış hatlarda kişi başı 50 TL ile özel yolcu salonundan yararlanma uygulaması, eş ile çocuklar veya bir misafir olarak değiştirilmiştir.• A4 programında istenilen kişilere A3 programı hediye edebilme imkânı 3 kişi ile sınırlandırılmıştır.• Dönem içinde ücretli hale gelen koltuk seçimi uygulaması A4 program üyelerine ücretsiz olarak devam etmektedir.• Kapasite üstü rezervasyon alımı (overbooking) durumunda uçuşa kabul edilme garantisi yine 2022 yılında getirilen bir yenilik olarak tespit edilmiştir.
<i>H2 Havayolu</i>	<ul style="list-style-type: none">• Programda öncelikle puan=TL uygulamasından vazgeçilmiştir.• Puanlarla ek hizmet alımı devam etmekte olup program ortaklarından yapılan harcamalarda puan kazanma sistemi genişletilerek online alışveriş siteleri de sisteme dahil edilmiştir.• Özel çağrı merkezi uygulaması hizmete girmiştir.• Sadakat programının kredi kartı ile yılda 6 kez ücretsiz hızlı geçiş, özel yolcu salonu ve vale hizmetinin sayısı 10 olarak değiştirilmiştir.
<i>H3 Havayolu</i>	<ul style="list-style-type: none">• Programda 10 bilet alımında bir bilet hediye kazanılmakta ve puanlar ek hizmet alımlarından toplanmakta ve harcanabilmektedir.• Aileden 7 kişiye kadar üye eklenerek beraber puan toplanıp, puanlar aktarılabilir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye’de havayolu işletmeleri rekabetin son derece yoğun olduğu bir sektörde faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu sebeple doğru yönetilmiş pazarlama faaliyetleri işletmeler için hayati

önem taşımaktadır. Mevcut müşterileri korumak ve yenilerini kazanmak amacıyla havayolu işletmeleri tarafından sadakat programları geliştirilmiştir.

Sadakat programlarının müşteri sadakati açısından bir yarar sağlayıp sağlamadığı tartışmalı bir konudur (Yenidoğan, 2009). Bununla birlikte havayolu işletmelerinin bu programlar için az veya çok kaynak ayırdığı ve sürekli geliştirmeler yaptığı görülmektedir. Akkuş ve Çakıcı'ya (2020) göre bağıllık arttığında çapraz satış uygulamaları önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada da havayolu işletmelerinin sadakat programlarını ek hizmetler ve/ya program ortakları ile destekledikleri görülmektedir.

Türkiye merkezli işletmelerin sadakat programları incelendiğinde en kapsamlı programın H1 Havayoluna ait olduğu söylenebilir. H1 Havayolu; uçuş ağı, filo büyüklüğü ve taşınan yolcu sayısı bakımından diğere havayolu işletmelerine göre önemli ölçüde büyüktür. Dolayısıyla yolcu çeşitliliğinin sadakat programının da zengin bir içeriğe sahip olmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Sarı ve Kulualp'ın (2019) sadakat programları üzerine yaptığı çalışmada işletmelerin sürekli olarak müşteri istek ve beklentilerini izlemeleri ve değışen koşullara uygun olarak kendilerini yenilemeleri ve değışime uyum sağlamları gerektiğı belirtilmiştir. Bu araştırmada da beş yıllık süre içerisinde sadakat programlarında değışiklikler olduğu görülmektedir. Söz konusu iki dönemdeki değışimler incelendiğinde ailelere yönelik uygulamaların programlara eklendiğı görülmektedir. Bu durum havayolu işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde ailelerin de hedef kitle içerisinde olduğunu göstermektedir.

Sadakat programlarının dijital olarak hizmet vermesinin mobil uygulamaların her geçen yıl daha fazla yaygınlaşması, kullanım kolaylığı ve fiziksel kart maliyetlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Hwang ve Cho (2020) yaptıkları çalışmada sadakat programına bağılı bireylerin mobil uygulamalara katılım niyetlerinde artış olduğu görülmüştür. Ayrıca Alshurideh (2019) çalışmasında dijital sadakat programlarının, sadık müşterilerin seçimlerinin yönlendirilmesinde ve satın alma davranışının tekrarlatılmasında etkili olduğunu tespit etmiştir. Aşağıda çalışma kapsamında sektöre yönelik önerilere yer verilmiştir:

- Havayolu işletmelerinin sadakat programlarında müşterilerini yükümlülük altına sokacak uygulamalara gitmemesi programların amacına daha fazla hizmet etmesini sağlayabilir.
- Kişiselleştirilmiş sadakat programı uygulamaları öznel tüketici istek ve taleplerini daha etkin bir şekilde karşılayabilir.

Bu alışma Türkiye merkezli  havayolu işletmesinin sadakat programları üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulgu ve sonuçların diğer lkelerde faaliyet gösteren havayolu işletmelerine genellenmesi hatalı değerlendirmelere neden olabilir. Bununla birlikte araştırma verileri sadece internet sitelerinde yer alan bilgilendirmelerden elde edilmiştir. Dolayısıyla internet sitelerinde yer almayan uygulamalara (varsa) bu çalışmada yer verilmemiştir. Ayrıca alışma nitel bir araştırma olduğundan dolayı analiz ve yorumlar belli düzeyde araştırmacının subjektif gözlem ve değerlendirmelerini içerebilir. Bundan sonraki araştırmalarda benzer büyüklüğe sahip diğer lkelerde faaliyet gösteren havayolu işletmelerine ait sadakat programlarının analizi, Türkiye ve Dünya uygulamalarının karşılaştırılması açısından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, İ., & akıcı, A. C. (2020). Turizm işletmelerinde sadakat programları. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.42-52.
- Alshurideh, D. M. (2019). Do electronic loyalty programs still drive customer choice and repeat purchase behaviour? *International Journal of Electronic Customer Relationship Management*, 12(1), s.40-57. doi:10.1504/ijecrm.2019.098980
- AMA (American Marketing Association),
<https://www.ama.org/resources/pages/dictionary.aspx?dLetter=S>, (Erişim Tarihi:19.11.2017)
- Baker, D. M. (2013). Service quality and customer satisfaction in the airline industry: In comparison between legacy airlines and low-cost airlines. *American Journal of Tourism Research*, 2(1), s.67-77.
- Battal, ., Yılmaz, H., & Ateş, S. ř. (2006). Türkiye’de i hatlarda serbestleşme ve geleceği. *Kayseri VI. Havacılık Sempozyumu* (s. 216-221). Nevşehir: HaSeM’06.
- Bazargana, A., Karray, S., & Zolfaghari, S. (2017). ‘Buy n times, get one free’ loyalty cards: Are they profitable for competing firms? A game theoretic analysis. *European Journal of Operational Research*, s.621-630.
- Bloemer, J. M., & Kasper, H. D. (1995). The complex relationship between consumer satisfaction and brand loyalty. *Journal of Economic Psychology*(16), s.311-329.
- Bruneau, V., Swaen, V., & Zidda, P. (2018). Are loyalty program members really engaged? Measuring customer engagement with loyalty programs. *Journal of Business Research*, 91, s.144-158. doi:10.1016/j.jbusres.2018.06.002

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1159061

BANÜSAD, 2022; 5(2), 45-56

- Dick, A. S., & Basu, K. (1994). Customer loyalty: Toward an integrated conceptual framework. *Journal of The Academy of Marketing Science* (Spring), s.99-113.
- Dube, K., Nhamo, G., & Chikodzi, D. (2021). COVID-19 pandemic and prospects for recovery of the global aviation industry. *Journal of Air Transport Management*, 92, 102022.
- Duffy, D. L. (1998). Customer loyalty strategies. *Journal of Consumer Marketing*, 15(5), s.435-448.
- Gökgöz, H. (2021). Rekabet stratejileri kapsamında havayolu işletmelerinin uyguladıkları yolcu sadakat programlarının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Güneş, A., & Karakadılar, İ. S. (2015). Havayolu taşımacılığı sektöründe etkin pazarlama uygulamalarının firma performansı ile ilişkilendirilmesi üzerine bir kavramsal çalışma. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s.86-110.
- Hughes, A. M. (2003). *The customer loyalty solution*. New York: McGraw-Hill.
- Hwang, J., & Cho, L. (2020). Having fun while receiving rewards?: Exploration of gamification in loyalty programs for consumer loyalty. *Journal of Business Research*, 106, s.365-376. doi:10.1016/j.jbusres.2019.01.031
- IATA (2017). IATA Annual Review 2016: <http://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 26.11.2017).
- IATA (2021) <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2021-08-03-01/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Jones, T. O., & Sasser, W. (1995). Why satisfied customers defect. *Harvard Business Review*, s.88-99.
- Jong, G. d., Behrens, C., & Ommeren, J. v. (2018). Airline loyalty (programs) across borders: A geographic. *International Journal of Industrial Organization*. doi:10.1016/j.ijindorg.2018.02.005
- Kazançoğlu, İ. (2011). Havayolu firmalarında müşteri sadakatinin yaratılmasında kurum imajının ve algılanan hizmet kalitesinin etkisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(21), s.130-158.
- Koo, B., Yu, J., & Han, H. (2020). The role of loyalty programs in boosting hotel guest loyalty: Impact of switching barriers. *International Journal of Hospitality Management*, 84. doi:10.1016/j.ijhm.2019.102328
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2012). *Principles of marketing*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Küçükönel, H., & Korul, V. (2002). Havayolu işletmelerinde insan kaynakları yönetimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s.67-90.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1159061

BANÜSAD, 2022; 5(2), 45-56

- Leenheer, J., Heerde, H. J., Bijmolt, T. H., & Smidts, A. (2007). Do loyalty programs really enhance behavioral loyalty? An empirical analysis accounting for self-selecting members. *International Journal of Research in Marketing*, 7, s.31-47.
- Madak, S. S., & Genel, Z. (2022). Havayolu taşımacılığı sektöründe kriz ve paydaş iletişimi: Türk Hava Yolları örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 196-214.
- Ogden-Barnes, S., & Minahan, S. (2015). *Sales Promotion Decision Making*. New York: Business Expert Press.
- Oyman, M. (2002). Müşteri sadakati sağlamada sadakat programlarının önemi. *Kurgu Dergisi*(19), s.169-185.
- Peatti, S., & Peatti, K. (2003). Sales promotion. M. J. Baker (Ed.) içinde, *The marketing book* (5 b., s.458-483). Burlington: Butterworth Heinemann.
- Pesonena, J., Komppula, R., & Murphy, J. (2019). Plastic loyalty – Investigating loyalty card programs for a Finnish hotel chain. *Tourism Management*, 115-122. doi:10.1016/j.tourman.2019.01.023
- Sánchez-Casado, N., Artal-Tur, A., & Tomaseti-Solano, E. (2019). Social media, costumers' experience, and hotel loyalty programs. *Tourism Analysis*, 24(1), s.27-41.
- Sarı, Ö., & Kulualp, H. G. (2019). Tüketici davranışına göre müşteri sadakat programı algısının ilişkisel pazarlama kapsamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), s.503-524. doi:10.21733/ibad.568078
- Sayman, E., & Bayram, M. (2019). Havayolu işletmeleri sadakat programlarının değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1421-1432. doi: 10.26677/TR1010.2019.250
- Septianto, F., An, J., Chiew, T. M., Paramita, W., & Tanudharma, I. (2019). The similar versus divergent effects of pride and happiness on the effectiveness of loyalty programs. *Journal of Business Research*, 99, s.12-22. doi:10.1016/j.jbusres.2019.02.021
- Sharp, B., & Sharp, A. (1997). Loyalty programs and their impact on repeat-purchase loyalty. *International Journal of Research in Marketing*, 14, s.473-486.
- Shaw, S. (2007). *Airline marketing and management* (6 b.). Hampshire: Ashgate Publishing.
- Uncular, M. H., Karasar, Ş. & Kaya, L. (2021). Bir pazarlama aracı olarak havacılık ittifaklarında müşteri sadakat programlarının yeri: körfez ittifakı model önerisi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) , 23-34. DOI: 10.32329/uad.884065
- Yenidoğan, T. G. (2009). Müşteri sadakat programları: pazarlama yazınında bakış açıları ve genel bağlam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), s.116-138.

KAZAN-KAZAN?: YENİ BAĞIMLILIK DENKLEMİNDE GELİŞEN ÇİN-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ¹

Funda ÇOBAN²

ÖZET

Çin-Latin Amerika ilişkileri 1970’li yıllardan başlayarak ekonomik, kurumsal ve bölgesel ittifaklar şemsiyesiyle büyümüştür. Gelineen noktada Çin, Latin Amerika’nın en büyük ikinci ekonomik partneri olmuştur. Ne var ki Latin Amerika bölgesinde Çin’in artan etkisi, Çin merkezli yeni bir bağımlılık ilişkisinin gelişmekte olduğu yolunda tespitleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışma ise, bu tespitlere kaynaklık eden siyasi ve iktisadi olguları hem tarihsel hem niceliksel verilerle ortaya koyduktan sonra, Latin Amerika-Çin ilişkilerinin güncel durumunu aynı verileri farklı şekillerde yorumlayarak değerlendiren analizleri gündeme getirmekte, böylece iki aktör arasındaki bağlantıların hangi teorik/kavramsal çerçevelerle incelenebileceğine dair bir tartışma yürütmektedir. Bu itibarla çalışmanın birinci bölümünde Çin-Latin Amerika siyasi ilişkileri ekseninde “Güney-Güney Diyalogu” serimlenmekte, ikinci bölümünde 2000’lerden sonra Çin-Latin Amerika ilişkilerinin iktisadi yönleri tartışılmakta, son bölümde de bu iki tablonun literatürde ortaya çıkardığı tartışmalar ele alınmaktadır. Tüm bunlara binaen çalışmanın amacı, tarihsel-sosyolojik az gelişmişlik öyküsü son derece girift olan Latin Amerika’nın bugünkü eğilimlerinin bu öyküyle paralelliklerini tespit etmek, en nihayetinde söz konusu ilişkileri güncel verilerle ortaya koyarak mevcut literatüre katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Latin Amerika, Bağımlılık Teorisi, Merkez-Çevre, Çin, Güney-Güney Diyalogu

WIN-WIN? : DEVELOPING RELATIONS BETWEEN CHINA AND LATIN AMERICA IN THE MATRIX OF NEW-DEPENDENCY

ABSTRACT

Starting from the 1970s, China-Latin America relations have grown under the umbrella of economic, institutional, and regional alliances. Now, China is the second-largest economic partner of Latin America. However, the increasing influence of China on the Latin American region has given birth to new discussions, asserting a China-centered dependency relationship is developing. At this point, the

¹ Çalışma, araştırmacının “Neo-Gramsciyan Hegemonya Analizi Çerçevesinde Çin-Latin Amerika-Karayipler İlişkisi” isimli makalesinde kullanılan siyasi ve iktisadi verileri büyük ölçüde kullanmakta; farklı bir sorunsalı olan o makale içinde ipuçları verilmiş olan problematiği burada derinleştirmektedir. Dolayısıyla iki makale veriler ve kaynakçanın geneli açısından eş güdümlü olarak birbirinden faydalanmaktadır.

² Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fundacoban50@gmail.com.

study firstly brings up the political and economic facts with their historical and quantitative dimensions which are the basis of those debates, then re-discusses some other analyzes regarding Latin American-Chinese current relations by interpreting those data in different ways, thus maintains a debate asking which theoretical/conceptual frameworks can be used to analyze the connections between two actors. By following this problem, the first section of the study presents the “South-South Dialogue” on the axis of China-Latin America political relations. The second part discusses the economic aspects of China-Latin America relations after the 2000s, and the last part discusses different approaches to these facts. In this respect, the aim of the study is to correlate the arguments regarding the current trends of Latin America in connection with its past, which is regarded in terms of underdevelopment and, finally to contribute to the existing literature by revealing the relations in question with the most updated data.

Keywords: Latin America, Dependency Theory, Center- Periphery, China, South-South Dialogue

1. GİRİŞ

Keşfedilişinden itibaren Batılı imparatorlukların ve bunların uzantısı Batılı ulus-devletlerin yüzyıllardır tahakküm ve sömürüsüne maruz kalan Latin Amerika bölgesi, tüm bu geçmişin inşa ettiği ekonomi-politik angajman içinde yeterince kalkınmamış ve bölge insanı yoksulluk sınırında yaşamaya adeta mahkûm edilmenin yanında etnik, kültürel, dini ve toplumsal baskılara maruz kalmıştır. Nitekim 19. yüzyılın sonundan itibaren İspanyol ve Portekiz sömürgecilerden bağımsızlıklarını kazanan her bir münhasır Latin Amerika ülkesinin yazgısı, bu dönem sonrasında da Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgeyi kendi arka bahçesi olarak görmesi paralelinde bu “süper güçten” dünyaya salınan iktisadi-siyasi ve askerî sistem tarafından belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle Batı hegemonyasının ABD vasıtasıyla bölgede karşılığını bulan sistemik etkileri, bölgenin içsel dinamiklerinden ortaya çıkan devrimci ulusal mücadeleler hariç, uzun erimli (*long-durée*) Latin Amerika tarihinin *üstbelirleyeni* olmuştur.

Söz konusu sistemik etkilerin, bölgenin azgelişmişlik sarmalından kurtulması açısından ne ifade ettiği ise iki önemli yaklaşım doğurmuştur. Bunlardan ana akım diyebileceğimiz, Dünya Bankası ve IMF gibi önemli finans örgütleri tarafından empoze edilen modernleşmeci kalkınma kuramı, azgelişmişliğin bertarafı için Batı tipi sanayileşmeyi, serbest ticaret ve rekabet ile karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan ithalat-ihracat dengesini salık verirken bu ülkelerin Batının geçtiği “aşamalardan”³ geçmemiş olduğu gerçeğini -örneğin Sanayi Devrimi-, bu yollardan geçmek zorunda olmamanın sağlayabileceği avantajlarla düşünerek, gelişmiş ülkelere gelişmemiş ülkelere transfer edilecek maddi

³ Rostow'a göre bu aşamalar: geleneksel ekonomi, bilimsel yöntem ve teknolojilerin uygulanması ile yükselişe geçiş, takip eden sermaye birikimi ve erken sanayileşmenin gerçekleştiği yükseliş, kitlelerin yaşam standardının hala düşük ancak sanayileşmenin ileri olduğu olgunlaşmaya ilerleme ve son olarak yüksek tüketim dönemi (Rostow, 1960, s.179'dan aktaran Ongur ve Yavaşan, 2014, s.271).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

yardım, yabancı yatırım, teknoloji ve bilgi demetinin kalkınmayı sağlayacağını savunmaktadır. İkinci bakış açısı ise Birleşmiş Milletler Latin Amerika Kalkınma Komisyonu'nun başkanlığını da yürüten Raul Prebisch tarafından ortaya atılan; Andre Gunder Frank, Samir Amin gibi önemli teorisyenlerce derinleştirilen ve en nihayetinde Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi ile bütünleşen Bağımlılık Teorisi'dir. Kökleri Lenin'in emperyalizm analizine dek götürülebilecek olan bu teori, Latin Amerika'daki –ve dünyanın diğer bölgelerindeki- azgelişmişlik sarmalını Güney'in (Çevre ya da Uydu) Kuzey'e (Merkez) bağımlılığını üretmiş olan kapitalist sisteme, onun iktisadi asimetrileri zorunlu olarak yeniden üreten yapısına bağlamaktadır. Bağımlılık Teorisi'ne göre kökleri sömürgecilğe dek götürülebilecek Merkez-Uydu bağımlılığında, güneyin zenginliklerinin sistemik bir şekilde kuzeye aktılması, merkezin ticari ve sınai yönlerden kalkınmasına, güneyinse basit hammadde ithalatçısı olarak uluslararası iş bölümünde sabit bir role hapsedilmesine sebep olmuştur. Bu iş bölümünde Kuzey'e, yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını ve bölüşümünü gerçekleştirmek, Güney'e de söz konusu üretim ilişkisine toprak, hammadde ve emek tedarik etmek düşmektedir. Bağımlılık Teorisi, bu açıdan Latin Amerika'daki azgelişmişliği ve kalkınma sorunlarını bir bütün olarak kapitalist üretim ilişkilerinin eleştirisine bağlamakta, sorunların çözümünü ise alternatif üretim ilişkilerinin tesisi üzerinden inşa etmektedir (Frank, 1967; Wallerstein, 2018; Amin, 2020)

Bu ekonomi-politik hatlar yanında Latin Amerika ülkelerinin⁴ özellikle 1960'lı yıllardan itibaren “tam bağımsızlık” ilkesi doğrultusunda ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki kutuplaşmadan öte, kendilerine özgü alternatif kalkınma ve gelişme stratejileri izledikleri vakıadır. Bir yandan *Bağlantısızlar Hareketi* ile uluslararası sistemin üçüncü blokçularına eklemlenmiş, bir yandan Güney'in hemen her ülkesinde görülen devrimci gerilla hareketleri ya da sol eğilimli popülist hükümetler Latin ülkelerinin “başka türlü bir kalkınma” yolunu tutturmaya eğilimli olduklarını göstermiş, ne var ki bu eğilimler 1970'lerden itibaren ABD'nin siyasi ve askerî destekleriyle iktidarı gasp eden oligarklar ya da cuntalar eliyle kesintiye uğramıştır. Öte yandan 2000'li yıllarda yükselişe geçen “sola dönüş” hükümetlerinin temsil ettiği siyasal angajman, Latin Amerika halklarının Batı'ya dönük bağımlılık ilişkilerinden kurtulmak isteğinin bir uzantısı olarak okunabilir. Bu suretle bir bütün olarak bakıldığında Latin Amerika'nın, Batıya bağımlılıktan kurtulmayı sağlayacak, alternatif ve simetrik kalkınma yolları sunabilecek ülkelerle ittifaklara ihtiyaç duymakta olduğu ve bu tip olanaklar söz konusu olduğunda bunu değerlendirdiği tespit edilebilir.

⁴ Kuşkusuz tüm Latin Amerika ülkeleri tek bir çizgisel tarihe sahipmiş gibi genelleme yapmak indirgemecilik barındırmaktadır. Karayipler, Orta Amerika ve Güney Konisi –Brezilya, Arjantin, Şili, Paraguay, Uruguay- kendine has tarih ve yönelimlere sahiptir. Ne var ki, çalışmanın sınırları açısından bu farklılıklara sadece paradigmatik olduğu noktalarda değinilecek, Güney Amerika/Latin Amerika ifadeleri aynı anlamlarda kullanılacaktır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Nitekim günümüz uluslararası sisteminde Latin Amerika'nın bu türden bir partner olarak gördüğü en büyük yükselen güç Çin Halk Cumhuriyeti'dir (Çin). Devrimden sonra SSCB ile geliştirdiği netameli ilişki içinde bir süre Latin Amerika ile ilişkilere mesafeli duran Çin, özellikle 1970'lerin başından itibaren bu ülkelerce tanınmaya başladığı oranda bölgeyle daha yakın ilişkiler kurmuştur. Çin'in Latin Amerika ile ilişkilerinin çok boyutlu hale gelişini ise, Deng Xiaoping Başkanlığında Çin'in kalkınma ve büyüme politikasının değiştirilmesi ve "Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması" ve "Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi" ismi verilen iktisadi yol haritasının benimsenmesi itibariyle açık kapı politikası, yabancı sermaye akışı, dış ticaret ve şehirleşme (Shiralizade, 2016:67,70; Kurt, 2019:53-54) sac ayaklarının takip edilmesi ile anlamak gerekir. Nitekim 2000'li yıllardan itibaren Çin, bu siyasi izleklerin bir uzantısı olarak "küresel bak" stratejisiyle dünyanın farklı bölgelerinde kendine müttefikler edinmeye çalışırken, Latin Amerika'da yükselişe geçen sol popülist hükümetlerin damgasını vurduğu politik dalga da bölgenin Bolivarcı tam bağımsızlık ideallerinin takibinde Çin'e Amerikan ve Batı hegemonyasına karşı bir alternatif olarak bakmanın yollarını açmıştır.

Bu iktisadi, siyasi ve ideolojik arka plan içinde Çin-Latin Amerika ilişkileri yıldan yıla ekonomik, kurumsal ve bölgesel ittifaklar şemsiyesiyle büyümüştür. Ne var ki büyüyen bu dostane ilişkiler içinde geline noktanın akıllara getirdiği yeni bir soru bulunmaktadır: Acaba Çin-Latin Amerika ilişkileri Çinli yetkililerin deklare ettiği üzere "kazan-kazan" olgusuna mı dayanmaktadır yoksa Çin, Latin Amerika bölgesindeki muazzam ticari, sınai ve finansal girişimleri itibariyle bölgenin "yeni-kolonicisi" haline mi gelmektedir? Diğer bir ifadeyle Çin, bölgede yeni tipten bir bağımlılık ilişkisi mi tesis etmektedir?

İşte bu makale, bu sorudan yola çıkıp özellikle 2000'li yıllardan sonra gelişmeye başlayan Çin-Latin Amerika ilişkilerini analiz ederek, Çin'in bölgenin kalkınması açısından getirdiği avantaj ve dezavantajları tartışmaya açmaktadır. Bu suretle çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Çin-Latin Amerika ilişkilerinin tarihi arka planı eşliğinde Çin'in 2000'ler sonrası kurduğu siyasal retorik ile bu retorik takiben bölgeyi ilgilendiren kurumsal faaliyetleri irdelenmektedir. İkinci bölümde, Çin-Latin Amerika arasındaki ekonomik ilişkiler ticari, sınai ve finansal boyutlarıyla gösterilmektedir. Nihai olarak sonuç bölümünde bu veriler, araştırmayı kuran soru çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu itibarla çalışmanın amacı, tarihsel-sosyolojik az gelişmişlik öyküsü son derece girift olan Latin Amerika'nın güncel eğilimlerinin bu öyküyle paralelliklerini tespit etmek, en nihayetinde söz konusu ilişkileri en güncel verilerle ortaya koyarak mevcut literatüre katkı sağlamaktır.

2. ÇİN-LATİN AMERİKA SİYASİ İLİŞKİLERİ EKSENİNDE GÜNEY-GÜNEY DİYALOGU

Doğrulanmamış Çin kaynakları takip edildiğinde Latin Amerika bölgesine ilk varan seyyahın Ming hanedanı tarafından desteklenen Zeng He olduğu bilgisi bir yana (Dosch ve Goodman, 2012, ss.5-

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

6) Çin-Latin Amerika ilişkilerinin başlangıcını Güney Çin Denizi üzerinden yapılan baharat ticareti itibariyle 16. yüzyılın ikinci yarısına ve Latin Amerika’da tren yolu yapımında ve plantasyonlarda çalıştırılmak üzere bölgeye çok sayıda Çinlinin taşındığı 19. yüzyıl ortasına götürmek mümkündür (Dosch ve Goodman, 2012, ss.5-6; Mazza, 2016, s.3; Erman, 2019, s.6). Bu itibarla Latin Amerika’nın İspanyol ve Portekizler tarafından sömürgeleştirilmesine paralel Çin’in Afyon Savaşı’ndaki yenilgisiyle içine düştüğü “aşağılanma yüzyılının” karakteristiği olan emperyal ticaret her iki bölgenin ekonomi-politik belleğinin yarıklarındaki yer bakımından anlamlıdır. Nitekim her iki coğrafya da kendi düzlemlerinde Batı’nın tahakkümü altında, Batı’yla birlikte, Batı’ya rağmen bir mücadele vermiştir/vermektedir.

İki coğrafya arasındaki bu ilk paralellik vakıyken, 1949 Maocu devrimle Çin’in siyaset eksenini ABD-SSCB kutupsallığında şekillenir. Öte yandan Maocu Çin’in Stalin’in SSCB’sinden ayrı bir üçüncü yol stratejisi benimseyerek, dönemin Sovyetlerini takip eden devrimci gerilla hareketleriyle buluş(a)maması bir süreliğine Çin-Latin Amerika arasındaki uzaklığın yalnızca coğrafi değil ideolojik hatlarda da büyümesine sebep olur. Yine de Çin’in 1970’lerin ortalarından itibaren Latin Amerika ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurması, bölgede iktidarda bulunan cunta hükümetlerine ideolojik değil pragmatik açıdan yaklaşıldığının da bir kanıtıdır (Dominguez vd, 2006). Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinin Çin’den beklentisi BM gibi kurumlarda oy desteği sağlamak, Çin’in bölgeden beklentisi ise Tayvan’ın uluslararası camiada tanınışının önüne geçmek ve sosyo-ekonomik kalkınmasını güçlendirmektir (Dominguez vd, 2006, s.3-4).

Çin’in Latin Amerika ile ilişkilerinin yakınlaşmaya başlamasını ise Deng Xiaoping’in başkanlık döneminde Çin’in kalkınma ve büyüme politikasının değiştirilmesi, “Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması” stratejisi ve “Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi” ismi verilen iktisadi yol haritasının benimsenmesi ile birlikte düşünmek gerekir. Nitekim Çin, 1980’lerden itibaren geliştirdiği yeni ekonomi modeliyle bir yandan millî iktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek; bir yandan uluslararası sistemin saygın ve müreffeh bir üyesi olmak; fakat öte yandan da sosyalizme bağlı kalmak denkleminde çok-yönlü politika ataklarına girişmiş, böylece ticari, sınai ve parasal açılımlarını aktarabileceği yeni piyasalar yaratmanın yollarını araştırmıştır. Nitekim bu yeni stratejinin bölgesel görünümünden biri olarak “Üçüncü Dünya Kardeşliği,” “Güney-Güney Diyalogunun Güçlendirilmesi,” “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş Prensipleri” gibi önemini bugün de korumakta olan bir retorik geliştiren Zhao Ziyang’un 1985’teki bölge ziyaretinden sonra karşılıklı ziyaretlerde artış gözlemlenmiştir (Creutzfeldt, 2019, s.3). Çin-Latin Amerika ilişkilerinin bu seyri, 2000’li yıllarda daha da yükselerek çok-boyutlu hale gelmiştir. Bu bağlamda Venezuela, Meksika, Brezilya gibi ülkelerle imzalanan kültürel, iktisadi, ticari, politik ve diplomatik anlaşmalar, Çin’in Latin Amerika’daki uzun erimli hedeflerinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu atılımların 2000’lerdeki devamındaysa Rusya,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya'nın dahil olduğu BRICS isimli ekonomik yönü ağır basan bir oluşuma katılmıştır. Keza Çin-Latin Amerika ilişkilerini en üst düzeye taşıyan forumlardan biri Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) 2011'de hayata geçmiştir (Creutzfeldt, 2019, s.3). CELAC'ın esası, küçük ve orta ölçekli işletmeleri, altyapı ve ulaşım birimlerini, finansal, sınai, bilimsel ve teknolojik kurumlar yanında uzay, enformasyon ve bilişim teknolojisi alanlarını kapsayacak şekilde endüstriyel ve yüksek teknoloji (high-tech) parkların inşasını; bilim-teknoloji birimlerinin kurulmasını; özel ekonomik bölgeler oluşturulmasını böylece sınai yatırımların ve sınai katma-değer zincirlerinin geliştirilmesini hedeflemektedir (Peters, 2019, s.3).

Öte yandan Çin, Güney Amerika'daki varlığını çeşitli uluslararası kuruluş ve bankalara üye olarak veya mevcut üyelikleri itibariyle pozisyonunu sağlamlaştırmaya çalışarak artırmaktadır. Nitekim henüz 1998'de Asya Pasifik Konseyi'ne üye, Karayipler Kalkınma Bankası'na paydaş olan Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlarla iktisadi yayılımını derinleştirmiş, Doğu Asya-Latin Amerika İşbirliği Örgütü, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası gibi yapılanmalardaki varlığını yoğunlaştırmıştır. 2004'te Amerikan Devletleri Örgütü'ne daimî gözlemci, 2008'de Uluslararası Katılım Bankası'na bağışçı üye olarak katılmış; Inter-Amerikan Kalkınma Bankası'nda hisse sahibi olmuştur. Çin ayrıca Latin Amerika Entegrasyon Örgütü'nde, Latin Amerika Parlamentosu'nda, BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nda ve Asya-Pasifik Birliği'nde gözlemci statüsünde yer almakta, Andean Ulusları Birliği (CAN) ve Karayipler Birliği (Caricom), Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) ile kalıcı diyaloglar sürdürmekte, Çin-Latin Amerika iş dünyası zirvesi, Çin-Amerika Think Tank Forumu gibi oluşumlarla karşılıklı iş birliği platformları kurmaktadır (Creutzfeldt, 2019, s.3; Myers ve Ray, 2019, s.4). Sayıları ve örnekleri artırılabilir bu gibi platformlardaki etkinliklerine ilaveten Çin, Arjantin, Brezilya, Şili, Ekvador, Meksika, Uruguay ve Venezuela'yı stratejik partner; Arjantin, Brezilya, Şili ve Ekvador'u kapsamlı stratejik ortak olarak tanımaktadır (Niu, 2015, s.46; Ellis, 2017, s.4). Küba ise, "dostane iş birliği ortağı" olarak görülmektedir (Dominguez, 2006, s.24).

Çin'in Latin Amerika ile ilgili iktisadi ve siyasi stratejisinin temel savlarını bulabileceğimiz yol haritaları ise, 2008 politika belgesinde (*white paper*), 2014 yılına uzanan 1+3+6 formülünde (Ellis, 2017, s.3) ve 2016'da deklare edilen bir diğer politika belgesinde yer almaktadır. Bunlardan eşgüdümlü halleriyle 2008 ve 2016 politika belgeleri, "eşitlik ilkesi çerçevesinde karşılıklı saygı ve güven sağlamak, stratejik ortak zeminini genişletmek; iş birliğini artırarak kazan-kazan yaklaşımıyla sonuçlar elde etmek; karşılıklı olarak tarafların güçlü yanlarından faydalanarak ortak gelişmeyi ve karşılıklı değişimi artırmak; bu coğrafya ile ilişkilerde Çin'in birleşmesi ve Tek Çin politik hedefini sürdürmek" (Fornes ve Mendez, 2018, ss.263-264'den aktaran Erman, 2019, s.8) esaslarıyla "Canlılık ve Umut Sahası" olarak tanımlanan Latin Amerika ile iş birliği konu başlıklarını listelemektedir (Erman, 2019,

s.9). 1+3+6 formülünde ise 1, Çin'in bölgeye ilişkin girişimlerinin siyasi, askerî ve ekonomik doğal birliğini; 3, bu birliği yerine getirecek ticaret, finans ve yatırım blokunu, 6 ise, iktisadi alanda iş birliği yapılacak altı alanı (enerji, doğal kaynaklar, altyapı inşası, tarım, üretim, bilim ve teknoloji ile enformasyon) işaret etmektedir (Niu, 2015, s.42; Ellis, 2017, s.3.; Piccone, 2020, s.2). Öte yandan 2013 yılında deklare edilen Kuşak-Yol Girişimi, her ne kadar özellikle Latin Amerika'ya dönük olarak tasarlanmamış olsa da, 2018 CELAC forumunda Latin Amerika ülkelerinin Girişim'e katılmaya çağrılması (Montoya vd. 2019, s.7), Antigua ve Barbuda, Barbados, Bolivya, Şili, Kosta Rika, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Jamaika, Grenada, Panama, Peru, Surinam, Trinidad ve Tobago, Uruguay ve Venezuela'nın Girişim'e dahil olması (Peters, 2019, s.2) Çin Kalkınma Bankası ve BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) Güney-Güney işbirliğindeki en açık beyan olarak okunabilir.

Gelinen noktada Güney-Güney iş birliği stratejisini güçlendiren tüm bu tarihsel arka plan ise, daha geniş bir siyasi retoriğin çıktısı olarak yorumlanabilir. Nitekim Çin, Güney ile Güney'in iş birliğini vurgulayarak Kuzey-Güney hattında yüzyıllardır süren bağımlılık ilişkilerine alternatif bir yol sunduğu imajı çizmektedir. Bu bağlamda, uluslararası camiada "gelişmekte olan ülkeler" kategorisinde sınıflandırılmak talebiyle (Bernal-Meza, 2016, s.33; Lippert ve Perthes, 2020, s.12) diplomatik ve siyasi girişimlerini yaparken, bu sayede hem gelişmekte olan ülkelere tanınan avantajlardan yararlanmak istemekte hem de Latin Amerika'nın ve dünyanın diğer gelişmekte olan ülkelere onlarla asimetrik değil simetrik bir yapıda olduğu mesajını vermektedir. Bu simetri içinde "sosyalist piyasa ekonomisi" ya da "Çin karakterli sosyalizm" modeli ise, kalkınmanın Batı tipi liberal örgütlenme ve kurumlar ağı ile gerçekleşmek zorunda olmadığını; farklı milletlerin, kültürlerin ve tarihsel dönemeçlerin nev-i şahsına münhasır başka kalkınma stratejileri geliştirebileceğini (Bernal-Meza, 2016, s.34; Lippert ve Perthes, 2020, ss.37-38) cisimleştirmesi bakımından sol ideolojik angajmanın ve Amerikan karşıtlığının güçlü olduğu Latin Amerika ülkelerinde ideolojik meşruiyet zemini yaratmaktadır. 2008 Politika Belgesi'nin hedeflerinin söylemsel altyapısını oluşturan ve Çin'in bölgedeki varlığının hem kendisine hem Latin Amerika'ya büyük katkılar sağlayacağı mesajını veren "kazan-kazan" stratejisi ise, 2000 sonrası Çin'in Latin Amerika'ya yaklaşımının temel hattını oluşturmaktadır. Burada "yeni tipten güç ilişkileri" ve "diğerlerinin çekirdek milli çıkarlarına saygı" retoriği çerçevesinde "hegemonyaya, ittifak ilişkilerine, silah yarışına ve güç ilişkilerine hayır" sloganıyla "güven inşası, zorlukları azaltmak, gelişmekte olan işbirliği ve karşı-karşıya gelmekten uzak durmaya evet" (Shiralizade, 2016, s.77) ilkeleri öne çıkmaktadır. Kazan-kazan stratejisinin her iki tarafın çıkarlarına hizmet edip etmediğini anlamak içinse Çin ve Latin Amerika iktisadi ilişkilerine yakından bakmak gerekmektedir.

3. 2000 SONRASI ÇİN-LATİN AMERİKA İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

Çin ekonomisinin küresel düzeyde çok büyük bir hacme sahip olduğu ve Çin'in ABD'den sonra dünyanın en büyük iktisadi güç olduğu bir vakıdır. Çin'in büyüme ve kalkınmasının Latin Amerika ayağını ise, üç temel çizgide ticaret, finansal ve sınai yatırımlar ekseninde incelemek gerekir.

Birinci ayakta belirtilmesi gereken ilk nokta, Latin Amerika'nın ABD'den sonraki en büyük ve önemli ticari partnerinin Çin olmasıdır (Myers ve Ray, 2019). Bu noktaya gelinceye dek, Çin-Latin Amerika ithalat-ıhracat hacmi on yıllar içinde devasa şekilde büyümüştür. Nitekim Çin'in bölgeye dönük ihracatı 1993'ten 2008'e yüzde %500 artmıştır (Revell, 2020, s.11). 2005'te Çin'in toplam ticaretinde sadece %3,5'luk paya sahip olan Latin Amerika 2018 yılında %5,6'lık bir orana ulaşmıştır (İstikbal, 2019, s.184). 2017'de bölgenin tüm ihracatının %10'unu çeken Çin, bölge ithalatının %18'ini karşılamıştır (Inoue ve Stumpo, 2018, s.39). 1995'te Çin-Latin Amerika ticaret hacmi 5 milyar dolarken, 2000'de 12 milyar dolara (Piccone, 2020, s.3), 2005'te 49,8 milyar dolara (İstikbal, 2018, s.184), 2011'de 240 milyar dolara, 2013'te 260 milyar dolara (Blanchard, 2016, s.36), 2018'de 252 milyar dolara (İstikbal, 2019, s.184) 2019'da ise 315 milyar dolara (Piccone, 2020, s.3) çıkmıştır. Bu tablo içinde Latin Amerika'dan Çin'e yapılan ihracat 2000'den 2020'ye %1,3'ten %14,5'a çıkmış (Ding vd, 2021, s.4) olmasına rağmen ithalat oranları itibariyle arada asimetric bir ilişki oluşmuştur. Nitekim Çin'in ticaret partnerlerinden Brezilya, Venezuela, Şili ve Peru'nun zaman zaman dış ticaret fazlası vermelerine rağmen Meksika başta olmak üzere hemen her Latin Amerika ülkesi Çin'e karşı dış ticaret açığı vermektedir (Inoue ve Stumpo, 2018, s.41). Daha genel panorama itibariyle, 2008 dünya ekonomik krizi, Latin Amerika ekonomisinin Çin'e yapılan ihracata ne kadar bağımlı olduğunu göstermiştir (Manríque ve Alvarez 2014, s.16). Krizle birlikte ticaret hacmindeki düşüşler, bölge ülkelerinin ekonomilerinde daralmalara neden olmuştur. Neticede Çin ile Latin Amerika arasında yıllar yılı büyüyen ticaret hacmi, tüm olumlu parametrelere rağmen bölgenin yoksulluk oranlarını iyileştirmeye katkı sağlayamamıştır. Bunun en önemli nedeni bölgenin ihraç ettiği mal fiyatlarının uzun vadede düşme eğilimi gösteriyor olmasıdır –özellikle 2006-2011 yılları arasında- (Burron, 2014, s.50). Bunun yanında Çin-Latin Amerika ticari ilişkilerinin ürünler bazındaki değerlendirmesi de rakamsal büyümelerin bölge kalkınmasına anlamlı bir destek sunmadığını göstermektedir. Zira Çin, Latin Amerika'dan mamul ve yarı mamul ürünler ithal ederken bölgeye orta ve yüksek düzey teknolojik ürünler ithal etmektedir (Inoue ve Stumpo, 2018, s.41). Bu durumsa, Latin Amerika sanayisinin gelişimini baltalamakta, merkez-çevre ilişkileri bu sefer Çin'in varlığında adeta yeniden üretilmektedir. Öte yandan Çin'in gıda ve enerji sektörlerine olan yüksek bağımlılığı, bölgenin doğal kaynaklarının kıtalararası transferine sebep olmaktadır. Örneğin Çin hem geleneksel diyetinde hem domuz besiciliğinde kullanmak için Arjantin ve Brezilya'nın soyasına, tavuk besiciliği için Peru balık yemine, et ihtiyacı içinse Arjantin ve Meksika

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

domuzları ile Arjantin ve Uruguay bifteklerine ihtiyaç duyarken (Ellis, 2017, s.2), ham petrol, demir ve bakır da (Casanova vd, 2015, s.5) diğer önemli kaynaklar olarak ÷lkeye akmaktadır.

Çin-Latin Amerika iktisadi ilişkilerinin ikinci önemli ayağı, finansal sektör bazında gerçekleşmektedir. Nitekim 2008’den önce yıllık sadece 1 milyar dolar değerinde olan bölgeye dönük Çin devlet kredileri 140 milyar dolara ulaşmış; 2015 yılı itibariyle Çin’in verdiği kredi miktarları Dünya Bankası’nın ve Inter-Amerikan Kalkınma Bankası’nın birlikte verdiği kredi miktarlarını aşmıştır (Piccone, 2020, s.3). 2005-2016 yıllarında Çin Kalkınma Bankası ve Çin İthalat-İhracat Bankası eliyle Latin Amerika ile toplamda 141 milyar dolarlık kredi anlaşması yapılmış, Venezuela (%44), Brezilya (%26), Ekvador (%12) ve Arjantin (%11) bu fonların %93’ünün aktığı ÷lkeler olmuştur (Gil ve Aguilera, 2017, s.82; Inoue ve Stumpo, 2018, s.22; İstikbal, 2019, s.188). Sektörel olarak bu krediler özellikle altyapı, hidrakerbon ve enerji alanlarına akmakta, hatta Venezuela gibi örneklerde kredi geri ödeme anlaşmaları petrol üzerinden yapılmaktadır (Inoue ve Stumpo, 2018, s.23). Çin’in Venezuela’ya aktardığı krediler madencilik, altyapı, gayrimenkul ve enerji sektörlerinde dağılmakta, Brezilya’ya verdiği krediler ise madencilik, araba üretimi, elektrik dağıtımı, petrol, raylı sistem, tarım ve enformasyon teknolojisi sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Niu, 2015, s.42). Çin’in kredi verdiği sektörlerin yüzdesel dağılımı ise %52 altyapı, %31 enerji ve %7 madencilik şeklinde gerçekleşmektedir (İstikbal, 2019, s.190); ancak bu farklı altyapı proje kredileri kimi örnekleri itibariyle Latin Amerika’yı “borçlandırma tuzağına” düşürebilmektedir (İstikbal, 2019, s.189; Piccone, 2020, s.4).

Çin ile Latin Amerika arasındaki ekonomik ilişkilerin üçüncü önemli ayağı doğrudan yabancı yatırımlar ile sınaı iş birlikleri çerçevesinde somutlaşmaktadır. Özellikle 2008 dünya ekonomik krizinden sonra Çin yatırımları, fosil yakıtlar, metaller, tarım ve doğal kaynaklar alanlarından elektrik, finansal hizmetler ve enformasyon teknolojileri alanlarına akmaya başlamıştır. Örneğin 2001-2018 yıllarında doğrudan yatırımların temel hammadde ve enerji sektörlerine, 2013’ten itibaren tüketim ürünlerine, finansal hizmetlere, endüstriyel ürünlere, telekomünikasyon hizmetlerine ve kamu hizmetlerine doğru genişleme eğilimine girdiği gör÷lmektedir (Ding vd., 2021, ss.9-10). Çinli firmalar Buenos Aires’te tren üretimi ve yol yapımı, Ekvador’da yol yapımı, Brezilya-Peru arasında okyanus altı demiryolu, Peru’da liman, Rio’da demir yolu inşaatı ve Meksika’da -iptal edilmiştir- hızlı tren projesi (Niu, 2015, s.45), Nikaragua’da ise kanal projesi (Niu, 2015, s.43; Cypher ve Wilson, 2015, s.14; Urdinez vd, 2016, s.4; Piccone, 2020, s.3) üstlenmiş, 2019 yılında Peru ve Şili’nin en önemli elektrik üretim şirketlerini satın almışlardır (Ding vd., 2021, s.4). Yatırımların sektörel ve ÷lkesel dağılımı esasında geçmiş dönemlerde karşılaştırmalı avantajların düşük ve hedef ÷lkenin karşılaştırmalı avantajlarının yüksek olduğu bölgelere giden Çin yatırımlarının bugün, tıpkı gelişmiş ÷lkelerin yaptığı gibi hedef ÷lkenin karşılaştırmalı avantajlarının düşük olduğu ÷lkelere yöneldiği gör÷lmektedir (Ding

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

vd., 2021, ss.18-19). Bu suretle Latin Amerika bölgesinde Çin'in en fazla yatırımda bulunduğu ülkeler sırasıyla Brezilya, Venezuela, Arjantin, Peru ve Ekvador'dur. Öte yandan Çin yatırımlarının bölgenin marjinal sınai ve altyapı kalkınmasına ne derece katkı sunduğu tartışmalı olarak kalmaktadır. Zira tüm artma eğilimine rağmen, yatırım hacminin -6.4. milyar dolar- önemli bir miktarının -4.3 milyar dolar- Cayman Adaları, Virjin Adaları, Bahamalar gibi yatırımın nihai noktası olmayan *offshore* bölgelerine gittiği (Long, 2016, s.19), *offshore* adalarına giden sermaye dâhil edildiğinde bölgenin Çin yatırımlarının %30'unu aldığı, fakat bu yatırımlar çıkarıldığında Çin'in AB ve ABD'nin bölgeye katma değer sunan doğrudan yatırımlarının çok gerisinde (%51 ve %23'e karşı %4) kaldığı tespit edilmektedir (Ding vd, 2021, s.7). Buna binaen *offshore* aktarımları çıkarıldığında küçük bir miktar teşkil eden doğrudan dış yatırımların son yıllardaki tüm çeşitlenme eğilimine rağmen hala enerji ve hammadde sektörlerinde ve belli ülkelerde -özellikle Brezilya, Ekvador ve Venezuela'da- yoğunlaşması (Long, 2016, s.19, Inoue ve Stumpo, 2018, s.56; İstikbal, 2019, s.194; Casanova ve diğerleri, 2015, s.10; Bernal-Meza, 2016, s.37) söz konusu dış yatırımların hedef ülkelerde beklenen düzeylerde kalkınma ve istihdam yaratmaması (Revell, 2020) "yeni-bir bağımlılık ilişkisi mi?" sorusunu gündeme getirmektedir. Nitekim bu soruyu destekler nitelikte Çin gayri safi milli hasılasındaki %1'lik bir düşüşün Latin Amerika'da %0.6'lık bir ekonomik daralmaya yol açacağı tahmin edilmektedir (Gil ve Aguilera, 2017, s.81). Buraya dek incelenen siyasi ilişkiler ve retorik ile iktisadi olguların bu çakışma noktasında "kazan-kazan" söyleminin iddia ettiği getirileri sağlayıp sağlamadığı ise ayrıca tartışılması gereken bir başlığa işaret etmektedir.

4. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK MI? KAZAN-KAZAN MI? YENİ BAĞIMLILIK MI?

Latin Amerika ile Çin arasında yıllar içinde gelişen siyasi, diplomatik ve iktisadi ilişkilerin bu genel panoraması verilerin nasıl değerlendirildiğine bağlı olarak üç temel görüş ortaya çıkarmaktadır.

Bu görüşlerden ilki, Çin ile Latin Amerika arasındaki ilişkilerin Güney'in aleyhine, yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratmakta olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Gonzales'e göre Çin, Latin Amerika'daki yeni kolonyal güçtür (Gonzalez, 2010, s.10178'den akt. Duarte, 2015, s.9). Schenoni ise (2019) Latin Amerika'daki Amerikan etkisinin 21. yüzyılın başında görece olarak azalmasını İngiliz sermayesinin geri çekilip yerine Amerikan etkisinin gelmesi sürecine benzeterek ortaya çıkan boşluğun Çin tarafından doldurulmakta olduğunu savlamaktadır. Bu tipten görüşler ekseninde 1970'li yıllardan itibaren Çin ile bölge arasında adım adım güçlenen ve 2000'lerden sonra doruğuna ulaşan siyasi, diplomatik ve özellikle iktisadi hatların yeni bir Merkez-Çevre ilişkisi kurup kurmadığını ise, önceki bölümlerde sunulan veriler itibarıyla üç kategoriyle değerlendirmek mümkündür: borçlandırma tuzağı, asimetrik ticaret verileri ve kalkınma öncelikleri. Bu kategorilerden ilki olan "borçlandırma tuzağı" Çin'in, kullandığı kredilerin ödenmemesi durumunda geri ödemeyi kredi verilen ülkenin otoyolu,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

havalimanı ve liman gibi milli servetleri üzerinde uzun yıllar işletme hakkı elde ederek karşılması esasına dayanmaktadır ve özellikle Venezuela, Brezilya, Arjantin ve Ekvador ekonomileri böylesi bir riskle karşı karşıyadır (İstikbal, 2019, s.190). Bu anlamda borçlandırma tuzağının kendisi, bölgenin milli kaynaklarının uzun vadede Çin'e aktarılması anlamına gelebilir. İkinci kategoride Çin'in Latin Amerika'dan ithal ettiği temel ürünlerin, orta ve uzun vadede bölgenin Çin'e bağımlılığını artırması olgusu yatar (Casanova vd, 2015, s.7). Buna göre genel tabloda ihracat bağımlılığında muzdarip ülkelerin başında MERCOSUR üyeleri Şili, Peru ve Kolombiya gelmektedir. Öte yandan ihracat bağımlılığının haricinde, yapılan ihracatın sadece belli ürünlerde yoğunlaşıyor olması da bağımlılık ilişkisinin olgusal görünümünde bir dip akıntı olarak devam etmektedir. Çin'e ihracata bağımlılığı yüksek ülkeler olan Brezilya, Arjantin, Çin, Peru, Kolombiya ve Venezuela'nın ihraç ürün yelpazesi soya fasulyesi, ham petrol, işlenmemiş demir ve bakır olarak dört üründe yoğunlaşmaktadır (Casanova vd, 2015, s.10). Çin'in bu ürünlere talebinin azalması ya da fiyatların düşmesi durumunda bunları ihraç eden ülke ekonomilerinde kırılmalıklar oluşabilir. Nitekim bölgenin önemli ihracat ürünlerinden olan ve dünya piyasalarında değeri yüksek olan ham petrolden dahi bölge yeterince avantaj elde edememektedir. Zira yıllar içinde ham petrol fiyatlarının düşüş seyrine girmesi, Latin Amerika ülkelerinin bu üründen beklenen getiriye sağlamasının önüne geçmektedir (Castillo, 2015). Son olarak, kalkınma öncelikleri çerçevesinde Çin'in Latin Amerika'da enerji, ulaşım ve haberleşme altyapıları ile ilgili yatırımlara yönelmesi, söz konusu ülkelerin milli servet kaynaklarının yabancı bir ülkenin finansman ve denetiminde işleniyor olması nedeniyle "Latin Amerika'nın kesik damarlarını" (Galeano, 2020) adeta yineleyen eski kolonyal günleri anımsatmaktadır.

Görüşlerden ikincisi, iki aktör grubu arasındaki ilişkiyi özellikle Çin eksenli değerlendirerek, Çin'in bölge stratejisini uluslararası hedefleriyle birlikte düşünmekte, bu anlamıyla Çin'in Latin Amerika'ya en az Latin Amerika'nın ona duyduğu ihtiyaç kadar ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir (Ellis, 2017). Nitekim Çin, Latin Amerika ile ticari ve sınai ilişkiler boyutundaki önceliklerini geliştirmekte olan ekonomisini güvence altına almak, büyük nüfusunu beslemek ve şehirleşmeyi artırmak hedefleri üzerine otururken (Ellis, 2017, s.2), bölgeye dönük iktisadi stratejisini enerji sirkülasyonunu ve güvenliğini sağlamak için enerji ve ulaşım sektörlerine, modernizasyon projesini desteklemek için de yarı-mamul ve mamul mallarla tarımsal ürün ihracatına dönük yatırımlarla sübvansede etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çin'in söz konusu ihtiyaçları karşılamak için çok-taraflı uluslararası ilişkiler stratejisinin bir ayağı olarak Latin Amerika'yla karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olduğu söylenebilir. Çin'in özellikle Arjantin, Brezilya ve Şili'ye dönük yatırımları, hayati mallara erişime dair yatay bir entegrasyon geliştirme amacına dönüktür (Gil ve Aguilera, 2017, s.77). Bu ise, doğal kaynaklara erişim; tüketim ürünleri, araba ve konvansiyonel silahların tedariki için çeşitli pazarlara ulaşım, çok-taraflılığın desteklenmesi ve Tayvan'ın diplomatik olarak izole edilmesi yönündeki Çin küresel hedefleri ile

kesişmektedir (Medeiros, 2009'dan akt. Gil ve Aguilera, 2017, s.76). Çin'in bölgeyle yakın ilişkiler kurması, ABD ile rekabetin yaratabileceği risklerden –Amerikan yaptırımları gibi- kendini koruma amacına da hizmet etmektedir (Santibañes, 2009, s.23). Ayrıca Çin, Birleşmiş Milletler'de (BM) kendi aleyhine dönebilecek konuları –örneğin insan hakları ihlalleriyle ilgili-Latin Amerika'dan gelen desteklerle bertaraf etmeye çalışırken, bunun karşılığını aynı şekilde vermektedir –örneğin Deniz Hukuku mevzusunda, Latin Amerika'nın 200 millik deniz sahası limiti savlarını- (Dosch ve Goodman, 2012, s.7). Bu farklı açılarla değerlendirildiğinde ulusal kalkınma hedeflerini ön plana almış olan Çin'in bölgeyle ilişkilerinin dostane ilişkilerle inşa edilen bir araçsallık taşıdığı, Çin'in de Latin Amerika'ya önemli boyutlarda ihtiyaç duyduğu tespit edilebilir.

Öte yandan Çin ile Latin Amerika arasında karşılıklı bağımlılık olduğu görüşünün bir devamı niteliğinde, iki tarafın aslen “kazan-kazan” ilkesiyle hareket ettiğini savlayanlar da bulunmaktadır. Buna göre Çin'in Güney-Güney iş birliğini öne çıkaran stratejisi sayesinde Latino ürünler, Batı dışında pazarlar bulabilmiş; Venezuela, Ekvator, Bolivya ya da Arjantin gibi finansal ya da ideolojik olarak küresel toplumdan dışlanmış aktörler kendilerine yeniden güçlü bir partner edinmiştir (Brandt vd, 2012, s.19). Bölge ülkelerinin zaman zaman Çin'e karşı ticaret açıkları vermesine rağmen Çin'in Latin Amerika ile olan ilişkilerinin görüldüğünün aksine bölgeye fayda sağladığı tespit edilmektedir. Buna göre, Meksika haricinde hiçbir bölge ülkesi karşılaştırmalı üstünlükler stratejilerinin kullanılması nedeniyle Çin'den gelen ticari bir tazyikin altında kalmamıştır (Gallagher, 2008, s.187'den akt. Chen ve Chen, 2013, s.57). Çin'in bölgedeki artan varlığı yeni iş imkânlarının doğması, yeni altyapı ve ulaşım projelerinin gerçekleşmesi, enerji üretiminin artırılması, yerel üreticilere destek veren kredi finansmanlarıyla yerli üretimin güçlendirilmesi gibi etmenler etrafında avantajlı durumlar yaratmış/yaratıyor (Myers ve Ray, 2019) olduğu için karşılıklı faydanın ön planda olduğu bir ilişki söz konusudur. Örneğin Çin Ulusal Petrol Şirketi, Peru'nun Talala bölgesinde okul yaptırarak yerel iş birliği vasıtasıyla toplumsal sorumluluk üstlenmiş (Jiang, 2009'dan aktaran Chen ve Chen, 2013, s.58), modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Castenada'ya göre ise (2017) Latin Amerika ülkelerinin zaten hala ABD ve AB ülkeleri ile iktisadi yönden güçlü bağlara sahip olduklarını hatırlamak gerekir (ayrıca bkz. Jenkins, 2012). Bu çerçevede Çin ile Latin Amerika arasında hızla artan ticaret hacimlerine ve Çin'in bölgeye dönük yatırımlarına bakıldığında görülen yükseliş trendi, Çin'in dünya genelindeki ekonomik ilişkilerine bakıldığında marjinal kalmaktadır. Örneğin Afrika bölgesindeki sahip olduğu ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkiler, Latin Amerika'ya kıyasla daha gelişkindir (İzol, 2018, ss. 39-40). Bir bütün olarak bölge, Çin'in küresel anlamdaki doğrudan yatırımlarının sadece yaklaşık %2'sini çekmekte Arjantin, Brezilya ve Venezuela gibi sermaye akışı alan ülkeler bu oranın sadece %3'ünü almaktadır. Sektörel olarak yatırımların enerji, doğal kaynaklar ve altyapıya odaklanması sayesinde de Latin endüstrisinin gelişimi sektöre uğramamaktadır- bazı örnekler haricinde-. Bu açıdan

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

genel panorama itibariyle Güney Amerika'nın Çin'e 'bağımlılığının' koşullara bağlı, ülke bazlı -örneğin Brezilya, Arjantin, Şili-, mamul ürünler tabanlı ve Çin'in küresel ihtiyaçlarıyla bağıntılı olduğu görülmektedir. Ülke ülke bakıldığında bazı ürün ve yatırım alanlarında asimetrik ilişkilerin bulunduğu tespit edilse bile, bu asimetrinin Batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyet ve hegemonyasının seyrinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir (Jenkins, 2012). Nitekim daha önce belirtildiği gibi büyüyen Çin'in yakın ve orta vadeli dış politika vizyonu kalkınma stratejisini çok-terafli ilişkilerle desteklemek ve Tek Çin misyonunu başarmak üzerine kuruludur.

Son tahlilde Jenkins'e göre Çin ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin karşılıklı fayda getirdiği yönleri azımsamadan, uzun vadede bu ilişkileri küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı büyük panoramaya değerlendirmek gerekmektedir (Jenkins'ten akt. Dosch ve Goodman, 2012, s.14). Örneğin Brezilya'nın yaşadığı 2001 krizinin yumuşamasında Çin'in sağladığı ticaret ve yatırım olanakları etkili olmakla birlikte Çin'in Brezilya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının yeni laytmotifi olduğu, özellikle demir ve soya fasulyesi üzerine odaklanılmasının da ülkedeki sanayileşmeyi yavaşlattığı tespit edilmektedir. Meksika'nın durumu ise Çin ile ABD'nin gümrük indirimleri yaptığı durumlarda Meksika ulusal endüstrisinin bu mallarla rekabet edemeyecek seviyede olduğu için çok daha kritiktir (Hernández, 2012'den akt. Dosch ve Goodman, 2012, s.14). Şili gibi Çin ile serbest ticaret antlaşması imzalamış ülkeler ise bundan fayda sağlamış olsalar da bu ülkelerin ihraç ürünlerinin düşük katma değerli mal ve hizmetlere dayanması ticaret geleceğini kırılganlaştırmaktadır. Ayrıca Çin'in Latin Amerika'ya dönük ihracat ürün yelpazesi çeşitli iken, tersi durumda yelpazenin belli ürünlerle sınırlı kalması, üstelik bu ürün fiyatlarının küresel ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle düzenli olarak piyasa değerinin düşmesi; yüksek teknoloji Çin ürünlerinin piyasaya girmesiyle pek çok Latino girişimcinin iflas bayrağını çekmesi (Hilton, 2013, s.2) Meksika gibi emek-yoğun üretim yapan yerlerdeki firmaların düşük maliyetli Çin ürünleriyle rekabet edememesi nedeniyle ücretler düzeyindeki düşüşler, Çinli firmaların üstlendiği altyapı ve ulaşım projelerinin hem yerli halkların yaşam alanlarına hem de bir bütün olarak çevreye verdiği zararlar –örneğin Nikaragua Kanal Projesi- (Cypher ve Wilson, 2015) tabloyu ağırlaştırmaktadır. Küreselleşme sürecinin bu büyük panoramasında ise kaybeden yoksullar olmaktadır; zira serbest pazar ekonomisinin “yeni küresel aktörü” Çin'in bölgedeki iktisadi hamleleri yapısal bir sorun olarak Latino elitlerin cebine aktarıldıkça (Myers ve Ray, 2019) burjuva-burjuva iş birliği denkleminde Küresel Güney ile Çin'in yoksulları aynı tarihsel çizgide buluşmaktadır. Bu çerçevede Jenkins'e göre (2012) Çin ile Latin Amerika arasındaki ilişkileri “henüz” Merkez-Çevre bağımlılığı noktasında olmasa da asimetrik ilişki olarak nitelemek gerekmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

5. SONUÇ

Çin, 1980'lerden itibaren geliştirdiği yeni ekonomi modeliyle bir yandan milli iktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek; bir yandan uluslararası sistemin saygın ve müreffeh bir üyesi olmak; fakat öte yandan da sosyalizme bağlı kalmak denklemiyle çok-yönlü politika ataklarına girişmiş, böylece ticari, sınai ve parasal açılımlarını aktarabileceği yeni piyasalar yaratmanın yollarını araştırmıştır. Nitekim bu yeni stratejinin bölgesel görünümünden biri olarak “Üçüncü Dünya Kardeşliği,” “Güney-Güney Diyalogunun Güçlendirilmesi,” “Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş Prensibi” gibi önemini bugün de korumakta olan bir retorik geliştirmiştir. Tam da bu retorici takiben Çin, dünyanın farklı bölgelerinde -Asya, Afrika ve Amerika- farklı düzeylerde diplomatik, siyasi ve iktisadi ilişkiler geliştirmiştir. Zira Çin'in bugün gelinen noktada en önemli iç politika hedefleri, gelişmekte olan ekonomisini güvence altına almak, büyük nüfusunu beslemek ve şehirleşmeyi artırmak; dış politikada da Tek Çin nosyonunun uluslararası camiada tanınmasını sağlamaktır. Bu hedefler doğrultusunda Çin'in ilgi alanlarından biri de Latin Amerika olmuştur.

Yıllar içinde Latin Amerika ile ilişkilerini politik, diplomatik ve ekonomik anlamda geliştiren Çin, bu doğrultuda bölgenin en önemli ikinci büyük siyasi ve iktisadi partneri olmuştur. Bu süreçte kullandığı Güney-Güney iş birliği retorici bir yandan Çin usulü sosyalizm modelinin kıtalararası ideolojik ve iktisadi yayılımının sağlanması, güven ilişkilerinin tesis edilmesi gibi stratejilerle bütünleşirken, retorici içinde bulunan “eski bağımlılık ilişkilerine son verme” söylemi Latin Amerika'nın kolonyal geçmişi ile kesiştiğinde kendine doğal bir alıcı bulmuştur. Bu ekseninde gelişen çeşitli ticari, sınai ve kültürel ortaklıklar, bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda, bölge ölkelerine verilen kredilerde ve bölgeye dönük iktisadi sübvansiyonlarda cisimleşmiştir.

Ne var ki ilk elden bakıldığında oldukça dostane iş birlikleri içinde gelişen bu süreçler, Çin'in orta ve uzun vadede bölgenin yeni kolonyal gücü olup olmayacağı yönündeki soruları da beraberinde getirmektedir. Latin Amerika'nın az gelişmişliğinin nedenlerini açıklamada oldukça önemli teorik hatlardan biri olan Bağımlılık Teorisi'nin bakış açısından, Çin'in Güney-Güney iş birliği adı altında aslında yeni bir Merkez-Çevre ilişkisi ürettiği iddia edilmektedir. Bu çerçevede Çin'in Latin Amerika ölkelerini borçlandırma tuzağına düşürmesi; enerji, ulaşım ve altyapı gibi milli servet kaynaklarının işletiminde önemli paylar alması; Güney'in ölkelerine yüksek teknolojik ürünler ihraç ederken, oradan yelpazesi çok da geniş olmayan katma değerü düşük mamul ve yarı mamul ürünler ithal etmesi; yatırımların yapıldığı ölkelerde beklenen istihdam olanaklarının oluşmaması; işçi ücretlerinin düşmesi; yerli halkların ve doğanın zarar görmesine neden olacak iktisadi faaliyetler gerçekleştirmesi gibi sebepler, Çin'in Latin Amerika ile ilişkilerini kuşkulu hale getirmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Bu kuşkulara ise Çin ile Latin Amerika arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olduğunu ve bu ilişkinin orta ve uzun vadede hem Çin'e hem Latin Amerika ülkelerine kazanç sağladığını savlayanlar tarafından itiraz edilmektedir. Bu itirazda, Çin'in küresel stratejisi çerçevesinde Latin Amerika'ya duyduğu ihtiyaç kadar Latin Amerika ülkelerinin bu ilişkiden sağladığı faydaların tespit edilmesi ön plana çıkmaktadır. Öte yandan bu görüştekiler, Çin'in bölgede yükselen varlığının, Çin'in dünyanın geri kalan bölgelerine ilgisiyle kıyaslandığında oldukça marjinal kaldığını göstermekte, bu anlamda da Merkez-Çevre analizlerine karşı çıkmaktadırlar.

Bu iki kutbun orta noktasında ise Çin ile Latin Amerika ilişkilerin her iki taraf için de birtakım faydalar getirdiğini görmezden gelmeden, ilişkinin Çin lehine gelişmiş asimetrik boyunu analiz edenler bulunmaktadır. Gerçekten de verilere bakıldığında Amerikan karşıtlığının yüksek olduğu Latin Amerika ülkeleri için, ABD hegemonyasını dengeleyip çok-tarafli diplomasi geliştirme mümkünatını sağlayan siyasi ve iktisadi bir ortak, bu bölgenin asırlara dayanan sömürü hikâyesi düşünöldüğünde oldukça önemlidir. Bu açıdan Çin'le yakınlaşma, Çin'in sağladığı ekonomik ve politik getirilerin yanında moral açıdan da anlam ifade etmektedir. Ne var ki bu kazançlar karşılığında ödenen bedeller, kırılğan Latin Amerika ekonomileri için orta ve uzun vadede riskler taşımaktadır. Zira ithalat-ihracat dengeleri; dış ticaret ürün yelpazelerinin tek tipliliği, milli kalkınma hedeflerinin gerçekteşmesinde yabancı sermayeye yüksek ihtiyaç gibi etmenler, adına Merkez-Çevre ilişkisi denmesi için henüz erken; ama potansiyel olarak da güçlü bir asimetrik hattın bina edildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Amin, S. (2020). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme* (çev. S. Lim). İstanbul: Yordam.
- Bernal-Meza R. (2016). China and latin america relations: the win-win rhetoric. *JCIR Spec. Is.*, 27-43.
- Blanchard J.M.F. (2016). Political aspects of chinese investment in latin america. *Revista tempo do mundo rtm*, 2 (2), 35-49.
- Brandt, J., Adams, N., Dinh, C., Kleinfield-Hayes, D., Tuck, A., Hottle, D., Aujla, N., Kaufman, K., Ren, W.(2012). Chinese engagement in latin america and the caribbean: implications for US foreign policy. *American University School of International Service*, Aralık, 1-31
- Burron N.A. (2014). Counter-hegemony in latin america? understanding emerging multipolarity through a Gramscian lens. *Revue Québécoise de droit international*, 33-68.
- Casanova, C., Xia, L. ve Ferreira, R. (2015). Measuring latin america's export dependency on China. *BBVA Research Working Paper*, N° 15/26. <https://www.bbvarsearch.com/wp->

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

[content/uploads/2015/08/15-26_Working-Paper_China-and-Latin-America.pdf](https://www.banusad.org.tr/content/uploads/2015/08/15-26_Working-Paper_China-and-Latin-America.pdf) (Erişim tarihi: 17.05.2022)

Castaneda, N. (2017). New dependency?: Economic links between china and latin america. *Forthcoming Issues & Studies*, 53(1), 1740001.

Castillo, M. (2021). International trade outlook for latin america and the caribbean: pursuing a resilient and sustainable recovery. Report Number: LC/PUB.2021/14-P.

<https://www.cepal.org/en/publications/47536-international-trade-outlook-latin-america-and-caribbean-2021-pursuing-resilient> (Erişim tarihi: 18.05.2022)

Chen, K. ve Chen, X. (2013). China and latin america: connected and competing, *European Financial Review*, 2, 54-58.

Creutzfeldt, B. (2019). Overcoming the greatest distance: china in latin america. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2019/02/27/overcoming-the-greatest-distance-china-in-latin-america/> (Erişim tarihi: 18.05.2022)

Cypher, M. ve Wilson, T. (2015). Introduction china and latin america: processes and paradoxes. *Latin American Perspectives*, 205 (42), 5-26.

Ding D., Vittorio, F., Lariau, A. ve Zhou, Y. (2021). Chinese investment in latin america: sectoral complementarity and the impact of China's rebalancing. *IMF Working Paper (Working Paper No: 2021/160)*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/06/07/Chinese-Investment-in-Latin-America-Sectoral-Complementarity-and-the-Impact-of-Chinas-50217>

Dominguez, J. (2006). China's relations with latin america: shared gains, asymmetric hopes. *Harvard University Working Paper* <https://wcfia.harvard.edu/publications/chinas-relations-latin-america-shared-gains-asymmetric-hopes> (Erişim tarihi: 19.05.2022)

Dosch, J. ve Goodman, D. (2012). China and latin america: complementarity, competition, and globalisation. *Journal of Current Chinese Affairs*, 41 (1), 3-19.

Duarte, P. (2015). Latin america's chinese new friend: perceptions, impacts and challenges. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:129612137>

Ellis, E. (2017). The strategic context of china's advance in latin america: an update. *Asia Centre*. https://asiacentre.eu/wp-content/uploads/2021/12/17-Ellis-Amerique-Latine_180417.pdf

Erman, K. (2019). Çin halk cumhuriyeti'nin latin amerika'da yükselişi: Arka bahçede iş birliği ve nüfuz politikaları. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 1-26

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Frank, A.G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in latin america: historical studies of chile and brazil*. New York: Monthly Review Press.

Galeano, E. (2020). *Latin amerika'nın kesik damarları* (çev. R. Hakmen). İstanbul: Sel Yayınları.

Gil, J. M. ve Aguilera, A. (2017). China and latin america: strategic partners or competitors? *Revista EAN*, 82,73-90

Hilton, I. (2013). China in latin america: hegemonic challenge?. *NOREF Expert Analysis. The Norwegian Peace building Resource Centre*, 1-5.

Inoue K. ve Stumpo, G. (2018). Exploring new forms of cooperation between china and latin america and the caribbean. *ECLAC Forum Report*.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43214/1/S1701249_en.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2022)

İstikbal, D. (2019). Çin'in latin amerika yatırımlarına politik ekonomik yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Ekonomi&Siyaset Özel Sayısı*, 181-204.

İzol, R. (2018). Latin amerika kıtasındaki çin: işbirliği ile hegemonya arasında. *Innovation and Global Issues Congress III*. Innovation and Global Issues Academy, 26-29 Nisan 2018, Antalya, Türkiye (ss. 38-40).

Jenkins, R. (2012) Latin america and china-a new dependency?. *Third World Quarterly*, 33:7, 1337-1358.

Kurt, S. (2019). Neo-Gramşçıyan perspektiften çin halk cumhuriyeti'nin küresel hegemonya durumuna ilişkin eko-politik bir değerlendirme. *Siyasal-Journal of Political Sciences*, 28(1), 43-72

Lippert, B. ve Perthes, V. (Eds.). (2020). Strategic rivalry between united states and china: causes, trajectories, and implications for Europe (*SWP Research Paper*, 4/2020). Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit.

Long, T. (2016). The united states in latin america: the overstated decline of a superpower. *The Latin Americanist*, 60 (4), 497-524.

Manrique J. L. ve Alvarez, L.F. (2014). Mao's steps in monroe's backyard: towards a united states-china hegemonic struggle in latin america?. *Rev. Bras. Polit. Int.* 57, 9-27.

Mazza,J.(2016).Chinese migration to latin america and the caribbean. [https://www.thedialogue.org/wpcontent/uploads/2016/10/Chinese Migration to LAC Mazza-1.pdf](https://www.thedialogue.org/wpcontent/uploads/2016/10/Chinese_Migration_to_LAC_Mazza-1.pdf) (Erişim tarihi: 14.05.2022)

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

- Montoya, M., Lemus, D. ve Kaltenecker, E. (2019). The geopolitical factor of belt and road initiative in latin america: the cases of brazil and mexico. *Latin American Journal of Trade Policy* 2(5), 6-21.
- Myers, M. ve Ray, R. (2019). China in latin america: major impacts and avenues for constructive engagement. aus perspective. *China Research Center*, 19 (1), https://www.chinacenter.net/2020/china_currents/19-1/china-in-latin-america-major-impacts-and-avenues-for-constructive-engagement-a-u-s-perspective/(Erişim tarihi: 10.05.2022)
- Niu, H. (2015). A new era of china-latin america relations. <http://www.cries.org/wp-content/uploads/2016/02/03-Niu.pdf> (Erişim tarihi: 12.05.2022)
- Ongur, H.Ö ve Yavçan, B. (2014). Uluslararası ilişkilerde marksist yaklaşımlar. (Ed.) R. Gözen, *Uluslararası ilişkiler teorileri içinde* (ss.257-289). İstanbul: İletişim.
- Peters, E. D. (2019). China's recent engagement in latin america and carribbean: current conditions and challenges. *Carter Center Research Paper*. https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/china/china-engagement-latin-america-and-caribbean.pdf
- Piccone, T. (2020). China and latin america: a pragmatic embrace. *Global China*. https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2020/07/FP_20200720_china_latin_america_piccone_v2.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2022)
- Revell, J. (2020). *Is china poised to replace US hegemony? A neo-gramscian perspective. A Research Project for the Degree of Bachelor of Arts (Honours) in Politics and International Relations*. Liverpool: University of Liverpool
- Santibañes de S. (2009) An end to US hegemony? the strategic implications of china's growing presence in latin america. *Comparative Strategy*, 28(1) 17-36.
- Scheoni, L. (2019). Bipolarity or hegemony? latin america's dilemma for the 21st century. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2019/02/24/bipolarity-or-hegemony-latin-americas-dilemma-for-the-21st-century> (Erişim tarihi: 25.05.2022)
- Shiralizade, N. (2016). *Can china replace the USA as a new hegemon?The impact of the energy security in china's hegemonic potential*. Unpublished Ph.d Thesis. Ankara: METU
- Urdinez, F., Mauron, F. Schenoni, L. ve Oliveira, A.J. (2016). Chinese economic statecraft and US hegemony in latin america: an empirical analysis, 2003-2014. *Latin American Politics and Society*, 58(4), 3-30.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya sistemleri analizi* (çev. E. Abadoğlu). İstanbul: BGST.

PARAŞÜTÜN TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE ASKERLERE PARAŞÜT
EĞİTİMİ VERİLMESİ

Derya GEÇİLİ¹

ÖZET

Bazı insanlar, uçmak ve süzölmek için kuşlar gibi kanatlara ihtiyaçları olduğunu düşünürken bazıları da havadan daha hafif olunmasını gerektiğini savunmuştur. Bu ayrı ayrı esaslar sonucunda hava araç-gereçleri ortaya çıkmıştır. Yükseklerden düşüşü ağırlaştırarak yere rahatça inilmesini sağlayan, açıldığında kubbe biçimini alan, hava araçlarına paraşüt adı verilmiştir. Paraşüt, atmosfere yakın bir ortamda havanın kaldırma kuvvetinden yararlanarak yavaşça inmeyi sağlayan bir araç olmuştur. Ordunun, hava indirme birliğinde görev yapan askerler ise paraşütçü olarak adlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kurtuluş Savaşı sırasında havacılığın önemini fark etmiştir. Havacılığın geliştirilebilmesi için yapılan çalışmalar sırasında askeri amaçlı paraşüt eğitimi verilmesine karar verilmiştir. Hava gedikli askerlere paraşüt eğitimi verilerek bu konudaki açık kapatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, paraşütün kullanılmaya başlamasıyla hava gedikli askerlerin paraşütçü olarak yetiştirilmeleri süreci incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Paraşüt, Gedikli, Eğitim.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF PARACHUTE AND PROVIDING PARACHUTE
TRAINING TO SOLDIERS IN TURKEY

ABSTRACT

Some people thought that they needed wings to fly and glide like birds, and some others argued that they should be lighter than air. As a result of these separate principles, air tools emerged. Parachutes were called like this for aircraft that took the form of a dome when opened and allowed one to descend easily to the ground by aggravating the fall from heights. The parachute was a vehicle that allowed it to descend slowly by taking advantage of the buoyancy of the air in an environment close to the atmosphere. The soldiers who served in the airborne division of the army were called "paratroopers". The Republic of Turkey realized the importance of aviation during the War of Independence. During the efforts for the development of aviation, it was decided to train paratroopers. During the efforts regarding the development of aviation, it was decided to provide parachute training for military purposes. Authorities tried to close the gap in this field by providing parachute training to air warrant

¹ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü. dgecili@ohu.edu.tr.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

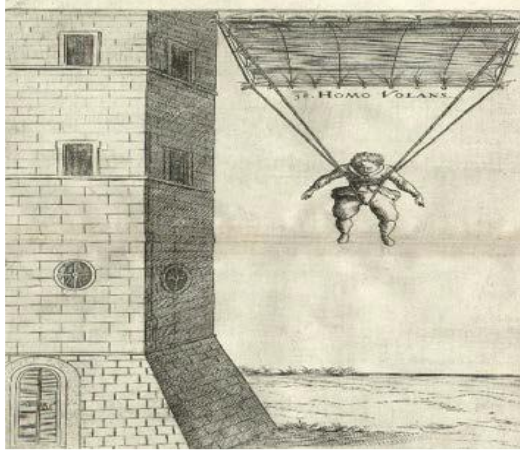
BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

soldiers. In the present study, the process of training air warrant officers as paratroopers with the use of the parachute was examined.

Keywords: Republic of Turkey, Parachute, Gedikli, Training.

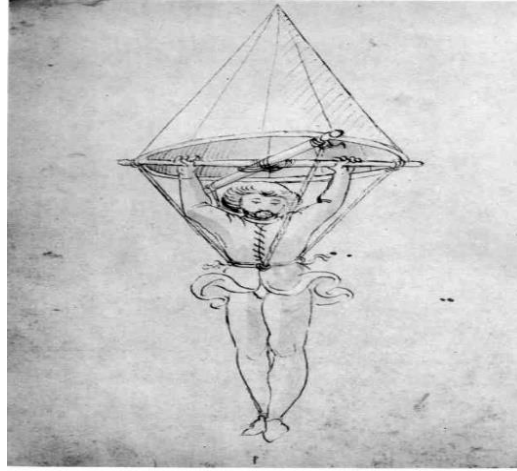
1. GİRİŞ

İnsanoğlu, eski zamanlardan beri gözlerini gökyüzüne çevirmiş ve kuşlar gibi havalarda uçabilmeyi istemiştir. Gökyüzüne ulaşma hayali bu düşünce ile ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır (Soboley, 2014: 1-8). Bu ihtiyaç, insanların basit bir mekanik hareketle veya hareketsiz havada süzülüp gitmek veya hafif uçuş vasıtaları ortaya çıkarmak için çalışmaya sevk etmiştir. Bazıları uçmak ve süzülme için kuşlar gibi kanatlara ihtiyaçları olduğunu düşünürken bir kısmı da havadan daha hafif olunmasını gerektiğini savunmuştur. İnsanın zamanla çok yükseklere çıkmasıyla beraber yere inmesini sağlayan araç-gereçlere de ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle gökyüzünden yere inmek için şemsiye gibi paraşüt yapma fikri çok eskilere dayanmaktadır (Tayyare Cemiyeti Mecmuası, 1925: 3). İlk defa paraşüt, 221 senesinde hüküm süren Çin İmparatoru Shih Huang Ti tarafından kullanılmıştır. Shih Huang Ti, özellikle Çin seddini paraşütle atlamaktan büyük keyif almıştır. Paraşüt benzeri ilk araç ise Leonardo da Vinci tarafından tasarlanmıştır. Bu araç, yaklaşık 500 yıl önce piramidal yapısından dolayı çadır çatısı olarak adlandırılmıştır. Bir çeşit paraşüt gibi olan bu kanatlarla uçulup inilebileceği düşünülmüştür (George, 1986: 10). Leonardo da Vinci de 1485’de Codice Atlantico ve 1505’de Codice Ucelli adlı kitaplarında yine bu konuya değinmiştir. Bu kitaplarda kas kuvvetiyle hareket ettirilip kanatlarla uçabilen araçlar anlatılmıştır. Ayrıca, Yunanca Spiral şekilli anlamına gelen helix ve kanat anlamına gelen pteron kelimelerini birleştirerek helikopter kelimesini üretmiştir. Leonardo’nun paraşütünün tabanı kare olup piramit şeklindeydi (Deaş, Coanda, 2020: 5). Bir insan, uzunluğu ve genişliği 12 kulaç olmak üzere kolalı bezden yaptığı bu paraşütle kendini istediği yükseklikten aşağıya bırakabilirdi. Leonardo’dan sonra 1617’de İtalya’da Macar asıllı matematikçi Fausto Veranzio’nun da paraşüt fikri olmuştu. Fausto’ya göre, dört eşit direktten oluşup dört köşesinden dört ipin bağlandığı bir çerçevenin üzerinde duran, kare kumaş parçası ile insan herhangi bir tehlike olmaksızın yüksekten kendini atabilirdi. Rüzgâr esmese bile hava, kumaşı şişirip yukarı da tutar ve yavaş yavaş aşağı inilebilirdi. Veranzio’nun uçan insan hakkındaki iddialarında paraşütün işleyişiyle ilgili daha doğru bilgiler bulunmaktadır (Askeri Hava Mecmuası: 38).

Resim 1. Veranzio'nun Paraşütü (Askeri Hava Mecmuası: 38).

18.yüzyıldan sonra havacılık konusundaki çalışmalarla birlikte paraşütlerin gelişimi yeni bir aşamaya girmiştir. İlk modern paraşüt, Fransız mucit Louis Sebastian Lenormand tarafından icat edilmiştir. Lenormand Fransa'daki Montpielier Gözlemevi'nin kulesinden tuval paraşütü ile atlamıştı. Böylece paraşüt, hava araçlarından ve yüksek yerlerden atlayanın güvenli bir şekilde iniş yapmasını sağlayan düzenek olmuştu. Paraşütün balonculukta kullanılmasına gelince; 1797'de Pierre Blanchard Hamburg'da bir balondan düzgün bir şekilde inen paraşüt yapmıştı. Aynı yıl 22 Ekim'de Fransız Andre Jacques Garnerin 600 metre yükseklikten balondan paraşütle ilk atlayan olmuştu (George: 10). Garnerin, paraşütünü daha stabil hale getirmek için üst perdenin ortasında fazla havanın sızacağı küçük bir delik açmayı öneren astronom Lalande'nin yardımını almıştı. Perdenin tepesindeki bu yuvayı yaptıktan sonra, Garnerin'in paraşütü sabitlenmışti. Garnerin'in eşi Jeanne Genevieve, birçok balon gezisinde ona eşlik etmişti. 10 Kasım 1798'de bir balondan paraşütle atlama yapan ilk kadın olmuştu. Garnerin'in yeğeni Elise ise 16 yaşında en genç paraşütçüydü. Garnerin, ölümcül bir kaza geçirdiği 1823 yılına kadar paraşüt çalışmalarına devam etmişti. 1808'de Kuparento, seyahati sırasında Varşova üzerinde aniden balonu hava almıştı. Paraşütünü kullanarak balonundan aşağı atlamış ve böylece hayatını kurtarmıştı. Bu olaydan sonra hava yolculuğu sırasında paraşütün kullanılabileceği ortaya çıkmıştı. Paraşütün geliştirilmesindeki diğer önemli konu ise onun katlanmasıydı. Akrobatik paraşütçüler Lattermann ve Kathe Paulus, ilk defa paraşütün katlanabileceğini ve bir ip kullanılarak çözülebileceğini düşündüler (Boda, 17-27: 2017).

Resim 2. Paraşüt Çizimi (Technology and Culture, 1968: 462-467).

1830'da paraşütle atlayanların sayısı yüzleri geçmiş, ancak her nedense bu tarihten sonra hemen hemen ismi unutulmuştu. 1886'da Amerikalı Baldwin paraşütün önem derecesini yeniden ortaya çıkar mış, ilk defa paraşüt tecrübesi yaparak 1.200 metrelik bir yerden zemine atlamıştı (Türk Hava Mecmuası, 1929: 444). Bu tecrübe sırasında yüzde yüz hayatını kaybetme ihtimali olsa da onun atlayışını otuz binden fazla seyirci izlemişti. Mösyö Baldwin öncelikle 6.000 metre yükseklikten inmeye karar vermişti. Fakat hava gayet rüzgarlı ve sert olduğundan balonu 2.250 metre kadar ıkabilmişti. Daha sonra Mösyö Baldwin 6 metre kadar büyük şemsiye gibi bir şey olan paraşüte bağlı olduğu halde kendisini aşağıya bırakmıştı. Paraşüt, balona ince bir ip ile bağlı olduğundan Mösyö Baldwin atladıktan sonra ip kopup aşağı inecekti. İp kopmuş ise de birden bire paraşüt, şemsiye tarzında açılmadığından Mösyö Baldwin çok hızlı bir şekilde 60 metre kadar bir mesafeyi geçmişti. Bundan sonra paraşüt şemsiye gibi açılarak güvenli bir şekilde yere inebilmişti. Böylece Mösyö Baldwin, saniyede 6 metre mesafe kat etmişti (şuun-ı Fenniye, 1918: 122). 1903'de Charfes Broadwick bir uçurumdan kaçarken paralanmayacak şekilde paraşütü mükemmelleştirmişti. Bir süre sonra da paraşütünü sırtına giydiği bir pakete katlamıştı. Böylece, sırt çantası tarzında paraşütler ortaya çıkmıştı. Amerikan silahlı kuvvetleri kısa süre sonra uçaklarında paraşütleri, uçaktan tahliye olunurken acil durumlarda kullanmaya başlamıştı. Sovyetler Birliği de paraşütün savaş zamanı kullanımının öncüsü oldu. Motorlu uçakların ortaya çıkması ile paraşütler başka bir aşamaya geçmişti. Acil durumlarda uçağı terk etmek gerektiğinde, pilotu kurtarmak için kullanılmaya başlamıştı. Uçakta hayat kurtarıcı cihaz olarak pratik bir şekilde kullanılması için paraşütün hafif, kompakt, güçlü olması ve uçaktan çıktıktan sonra açılması gerekiyordu. Rus mucid Gleb Yevgenyevich Kostelnicov 1911'de paraşütün katlandığı paraşütçünün arkasına sabitlenen metal bir sırt çantası geliştirmişti. Sırt çantasının açma komutu verildiğinde içine yerleştirilen bazı yaylar, paraşütü dışarı fırlatıyor ve paraşüt açılıyordu. İlk uçaktan paraşütle atlamının yapılmasıyla önemli bir adım daha atılmış oldu. Bu atlama, 1 Mart 1912'de Antony Jannus tarafından

yönetilen çift kanatlı bir uçaktan Saint Louis Missouri üzerinde yaklaşık 1.500 fit yükseklikte Albert Berry tarafından yapıldı. Kısa süre sonra, 19 Ağustos 1913'te Fransız havacı Adolphe Pegoud, zorunlu paraşütle kurtarılan bir uçağın ilk pilotu olmuştı (Northrop, 2016: 500).

Resim 3. Paraşüt Planı (Türk Hava Mecmuası, s.288)

Uçağın icadı, paraşütün önemini artırsa da çok az pilot yanında paraşüt taşıyordu. Paraşütlerin çoğu oldukça hantal ve ağır olduğundan, acil bir durumda bunlarla atlamak çok zordu. Birçok arıza ve sayısız kazalara rağmen, havacıların çoğu şanslarını uçakla inmeyi denemeye tercih ediyordu. Pilotların çoğu paraşütün güvenilmez veya sadece gösteriler için kullanılabileceğini düşünmüştü. Bazı pilotlar ise uçaklarına bağılıklarından paraşütün can kurtarma aracı olarak kullanılmasını küçümsemişti (Sweeting, 2015: 11-12). Bu dönemler boyunca çok büyük heyecan veren bir spor aracı olarak kalmış, asıl değerini ise dünya savaşı sırasında kazanmıştı (White, 1968: 462-467). Paraşüt, Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında askeri havacılık birlikleri arasında büyük ölçüde bilinmiyordu. Daha sonra 1917 yılında gözlem amacıyla kullanılmaya başlanmıştı. Özellikle savaş uçaklarında, pilot ve rasıtlar tarafından çok fazla tercih edilmişti (Boda, 2017: 17-27). Birinci Dünya Savaşı sonunda askeri önemi fark edilerek 1927'de Binbaşı Hoffman tarafından üçgen paraşüt üzerinde yenilikler yapılmıştı. Seri avcı uçaklarında kullanılmak üzere paraşütün geliştirilmesine çalışılmıştı. 1930'ların sonlarında ise Hart ve Deery-Slot yönetilebilir paraşütleri geliştirmişti (Kanacke, 1969: 11).

Türkiye Cumhuriyetinde başlayan inkılap hareketleri sonucunda Türk ordusunun kara, deniz ve hava gücünü geliştirmek için önemli yeni adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri de paraşütler üzerine olmuştur. Türk ordusunda havacılık ilerledikçe paraşütlerin önemi de bir derece artarak değer kazanmıştır. Böylece, paraşüt kullanmak havacılığın temel esaslarından olmuştur. Pilot bir tehlike anında paraşüte sarılıp kendisini aşağı atarak hayatını kurtarabiliyordu. Paraşütün bu önemi fark edilerek havacılık okullarında paraşütün kullanılabilmesi üzerine eğitim verilmeye başlanmıştır (Türk Hava Mecmuası: 288). Bir süre sonra paraşütleri bilinçli bir şekilde kullanabilecek personele ihtiyaç olduğu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

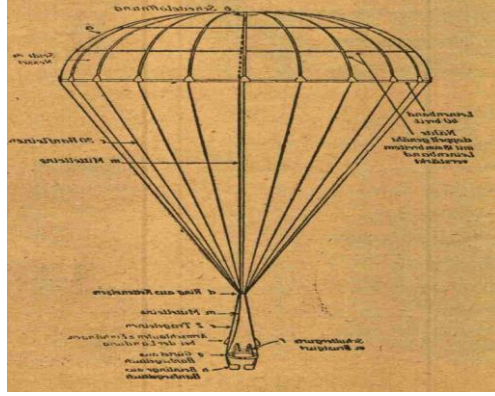
DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

da fark edilmiştir. Bu amaçla 1930 senesinde gediklilere paraşüt eğitimi verilerek paraşütçüler yetiştirilmiştir. Aşağıda, paraşütün önemi ve Türkiye Cumhuriyetinde askerlere paraşüt eğitimi verilmesi süreci anlatılmıştır.

2. PARAŞÜTÜN ÖZELLİKLERİ

Paraşüt, bez ve ip olarak iki parçadan meydana gelirdi. Paraşütün en iyi ve uygun bir şekilde olması için bez için kullanılacak kumaşa dikkat edilirdi. Bunun için bez kısmı, genellikle pamuk kumaşından imal edilir ve bu bezin her metresinin ağırlığı 60 gram olurdu. Paraşüt açılıp şiştiği zaman, kürevi bir manzara şeklini alırdı. Yüzeyinin şekli nedeniyle bir paraşüt bezi, tek parça kumaş halinde imal edilemezdi. Paraşüt bezlerinin kürevi balonların zarfında olduğu gibi dilimlenerek yapılması zorunluydu. Açılması sırasında bezin çok fazla gerilmesinden uzun yırtıklar meydana gelebilirdi. Şekil değiştiren paraşüt bezinin gerilme payının hesaplanması gerekirdi. Paraşüt için kullanılacak kumaş ve bezlerin ince olması durumunda bunlarda ufak tefek bir yıpranma olması dirençlerini azaltırdı. Bazı yerlerinde yırtılmalar meydana gelir ve şayet geniş bir pervaz veya bir emniyet kenarı bulunmazsa bu durum çok hızlı büyüyen bir hasara meydan verirdi. Paraşütün bağlanması bir kemerle olup paraşüt bezi direncinin bütün zorlayışını askere taşıdığından çok sağlam olmalıydı. Bu kemer, gövdeyi kaplayan bir bağ takımından başka, bot kısmından geçen bağlarla pantolon askısı gibi askılara da sahipti. Bu teçhizat oldukça fazla bir hacim işgal ederdi. Bunlar çok iyi hazırlanabilirse, paraşütün kullanılması sırasında açılma şiddeti iyi ve hızlı bir şekilde yapılabilir ve paraşütünün koşumdan dışarı kayma tehlikesi de önlenebilirdi. Paraşütçü yere indiği zaman paraşüt bezinin içine rüzgarın dolup sürüklenmemesi için kemerler hızla çözülebilmeliydi. (Hasan Fehmi, 1932: 6-7) Paraşütün taşıma yüzeyinin kenarlarından yirmi ip sarkıtılarak aşağıdaki halkada toplanırdı. Yine bu noktadan aşağıya doğru iki halat iner, her ikisi de paraşütçünün kuşağını taşırdı. Bu kuşak takılır ve askıları omuzdan atılırdı. Kuşağın altındaki bacaklarda pantolon gibi bacağa geçirilirdi. Paraşütün taşıyıcı yüzeyinin tam tepesinde hava menfezi vardı. Bu menfez, paraşütün hareketlerinin önünü tamamıyla almasa da önemli bir derecede hafifletirdi. Menfezden paraşütün merkezi hattını takiben aşağıya ve paraşütçünün yanına kadar bir ip inerdi. Bu ip çekilince taşıyıcı yüzeyin şekli değiştiğinden paraşüt daha hızlı inerdi. Paraşütçü ayağını yere basar basmaz ipi, son noktasına kadar çeker ki böylece taşıma yüzeyi de aşağıya doğru gelerek ters çevrilmiş bir şemsiye gibi aksi tarafa doğru katlanırdı. Artık paraşüt, bir daha hava ve rüzgarın etkisine bağlı olmayarak bulunduğu yerde kalırdı. Paraşütün aşağıya doğru inişini gerektiğinde hızlandırmak için bazı değişikliklerde yapılabilirdi (Türk Hava Mecmuası, 1929: 288).

Resim 4. Paraşüt Planı (Türk Hava Mecmuası, s.288)

Paraşütün kılıfı; paraşüt, uygun bir tarzda katlanmış ve kuşağa yerleştirilmiş bezden bir kılıfın içine yerleştirilirdi. Bu kılıf genellikle, kalın ve sağlam bezden imal edilerek kalın iplerle dikilirdi. Katlanmış bir halde bulunan paraşüt üzerine kılıfın kapanmasını temin eden bir veya birçok ipler bulunurdu. Ayrıca, bir asker çantası gibi sırtta veya oturulacak iskemle üzerine gelecek şekilde minder halinde taşınabilirdi. Hacmini küçültmek amacıyla paraşüt, kılıfın içine sıkı bir şekilde yerleştirilip hırpalanmalara dayanabilecek hale getirilirdi. Uçaktan uygun bir mesafede bu kılıf açılıp paraşüt serbest bırakılırdı (Askeri Hava Mecmuası: 1930: 6).

Paraşütçünün açılması; atlayış sırasında paraşüt daha kapalı olup uygun bir zaman sonra açılırdı. Paraşütün açılması önce yavaş bir surette, fakat sonra gitgide hızlanırdı. Paraşüt ne kadar büyük olursa o kadar yavaş, ne kadar küçük olursa açılması da o kadar erken ve hızlı bir şekilde meydana gelirdi. Sadece, insanın ağırlığının ona aniden yüklenmesiyle ipler kopabilir ki neticesi çok ağırdı. İpler kopmasa bile paraşütçü, çok fazla ağır bir darbeye maruz kalabilirdi. Bu duruma engel olabilmek için atlayışa dikkat edilmesi gerekirdi (Türk Hava Mecmuası: 444-445) Paraşütün açılması ya bizzat paraşütçü tarafından yapılır veya otomatik olarak açılırdı. Acemi paraşütçüler için doğrudan paraşütünün açılması tehlikeli olduğundan çoğunlukla otomatik yol tercih edilirdi. Paraşütün açılma tertibatı, bir açılma ipi veya kablosunun ucuna yerleştirilen özel bir makastan oluşurdu. Çantanın kapanma ipleri bu özel yapılmış makasın içinden geçirdi. Paraşütün çantalı kemere bağlanması, askı tokasını kemer üzerine yerleştirilen kulpa bağlayarak yapılırdı. Bu iş sırasında paraşütün bez kısmı ipleri, askı tabanı tokasının içinden geçirilerek düğümlenirdi. Paraşütçü, tayyareden atladığı zaman bir taraftan paraşüte diğer taraftan çantaya bağlı bulunan açılma ipi veya kablosu, otomatik açılma tertibatının özel makasının, çanta kapama iplerini koparmasını sağlayacak derecede çekmesiyle de elde edilirdi. Açılma ipine bağlı bulunan kapanma iplerinin kopan sapları halkalarından ayrılırdı. Böylece, çantanın kapanma ipleri tamamen serbest kalırdı. Paraşüt bezinin kenarları çantadan kurtulur kurtulmaz açılma başlar ve süratle tamamlanırdı. İyi bir halde bulunan ve hatasız olarak hazırlanmış bir paraşüt

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

daima normal bir şekilde açılırdı. Meydana gelebilecek olan açılma arızaları çoğunlukla hazırlama hatası sırasında meydana gelirdi. Paraşütün kontrolü, paraşüt, çanta ve kemerin ne halde bulunduğunu anlamağa yönelik yapılırdı. Bunlar kuru ve mükemmel bir halde olup özellikle dikişlerle ilmekler muayene edilmeliydi. Özel olarak verilenler, bizzat onu kullanacak kişi tarafından, diğerleri ise kıtanın paraşütlerinden sorumlu zabıtların kontrolü altında katlanırdı. Katlama usulleri paraşütlere göre değiştiğinden farklı şekillerde yapılırdı. Paraşütün açılması sırasında paraşüt bezinin yırtılması ve iplerin dolaşması gibi tehlikelerin önüne geçebilmek için katlanmasına oldukça dikkat edilirdi. Kemer, paraşütçünün bedeni üzerine kusursuz bir şekilde durmalı, herhangi bir uçuş sırasında onu rahatsız etmemeliydi. Paraşütün kullanılması sırasında açılma şiddeti vücuda iyi bir şekilde dağıtılmış olmalıydı (Hasan Fehmi: 10-13).

Paraşütün güvenli bir şekilde kullanılabilmesi, paraşütçünün kendisini boşluğa bıraktığı anda uçağın hızını yavaşlatmasına bağlıydı. Paraşütçünün düşüş süratini tehdit eden en önemli durum ise açılmış haldeki bez kısmının havanın hareketine karşı koymasıydı. Çantadan çıktığı andan itibaren bez, havanın etkisi altında yavaş yavaş açılır, daha sonra hızlı bir şekilde ip takımıyla kumaşın gerilmelerini gösteren şekli alırdı. Bu görüntü, genellikle bir takke veya birbirine bağlı birçok takkeler şeklindeydi. Her takkenin içinde havanın cereyan ettiği merkezi birer delik vardı. Bu durum, kumaşın açılma zamanında yırtılmasına engel olduğu gibi iniş sırasında da bir kararlılık verirdi. Bezin ilerlemesine olan karşı koyma, hemen hemen sürata bağlı olarak değişir, öyle bir zaman gelir ki nihayet bu karşı koyma, paraşütle onu kullananın ağırlığına his edilecek derecede olurdu. Böylece süratin kararlılık hali oluşurdu. İniş sürati uygun bir yük için, paraşütün dış yüzeyine ve şekline bağlıydı. Ancak bu iniş kararı, bir süre sonra paraşütün kullanılması hal ve vaziyetin (mesela uçağın yükseklik ve süratine) ve bezin açılışının sürat ve düzenine göre çeşitli şartlarda elde edilirdi.

Paraşütler hakkında konuları incelemek için yapılan tecrübeler, çok hassastı. İyi hesap edilmiş bir paraşütle hızın 5 metreye yakın olması gerekirdi. Daha yüksek bir hızla yere inmek kazaya neden olabilirdi. Ancak daha az bir sürat, sadece büyük paraşütlerle elde edilebilir, bu da askeri kullanım açısından sorunlar yaratabilirdi. Kendisini dışarı bırakan paraşütçü, öncelikle serbest bir şekilde düşer, daha sonra paraşüt açılmaya başlardı. Paraşütün onu kullanan kişinin hareketine karşı koyduğu direnme süratle artar, çok büyük dereceye ulaşır, daha sonra ise azalırdı. Sonunda üzerinde teçhizatı bulunan paraşütçü ile paraşütün ağırlıkları toplamına denk ve istikametten ters olan amacını bulurdu. Paraşütçünün uzmanlığı bu sırada yine devam eder, dayanacak hiçbir şeyin bulunmadığı sırada gitgide artan bir şiddetle yukarıya kaldırıldığını hissederdi. Bu hissini şiddetli olan azami derecesi bezin çok fazla karşı koyduğu zamandı, nihayet hafif rüzgar içinde basit bir şekilde havada asılı bulunurdu.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

Askeriyeye tahsis edilen paraşütlerde kemer dışında toplam ağırlık 7 kg, kemer hariç hacmi 25 desimetre, zarf görevi gören çanta dört köşeli olup kemerin ağırlığı ise 3 kg kadardı. Paraşütçünün bütün malzemeleri, görevi sırasında daimi olarak üzerine yerleştirilirdi. Diğer durumlarda görevini yapmasından sonra paraşütünden ayrılırdı. Sadece paraşüte, hızlı bir şekilde ulaşabilmesi için paraşütçünün uçaktan çıkış yerinin yakınlarına yerleştirilirdi (Hasan Fehmi: 8-9).

2.1. Paraşütün Çeşitleri

Fransa'nın hava şubesi fazla ve gereksiz bir ağırlığı olan ve bezi yırtabilecek madeni parçaları bulunan mekanizmaların yerleştirilmesi halinde kazalara neden olabileceğinden bütün sistemleri paraşütlerde reddetmişti. Sadece, bir paraşüt için kullanılacak ham madde ve diğer özellikler hesap edilirken bazı şartlara dikkat edilmeliydi. Güvenli bir şekilde görevini yapmalı, açılış anında 450 kg'dan fazla bir basınca meydan vermemeli, saniyede 5,5 metrenin altında hafif bir iniş süratine sahip olmalıydı. Buna göre basit bir paraşüt, kusursuz şekilde katlanması durumunda hava kuvvetinin etkisi ile daima açılabilirdi. Uçak paraşütleri kullanılış tarzlarına göre zamanla sınıflara ayrılmıştır. İlk olarak uçaktan paraşütçüyü çekip çıkaran paraşütler vardı. Bunlar açılır açılmaz paraşütçüyü uçaktan dışarıya doğru çıkarırdı. Bunlar arasından Pogo paraşütünün, uçağı yerleştirilmesi biraz farklı olduğundan çok fazla tercih edilmemişti. İkinci olarak atılma suretiyle açılan paraşütler olmuştu. Bir paraşütçü, kendini aşağı attığında iki durumu da göz önünde bulundurulmalıydı. Birincisi otomatik açılıştı; bunda paraşütün veya paraşütü taşıyan kılıfın açılışı ya paraşütçüyü uçağı bağlayan ve koparılabilir bir iplik vasıtasıyla veya yardımcı küçük bir paraşüt yardımıyla ya da düşmenin etkisinden istifade eden herhangi bir tertibat yardımıyla yapılırdı. Diğer ise paraşütçünün arzusuyla açılıştı; sonunda halka bulunan bir kanat, paraşütçüye paraşütün açılmasını sağılardı. Birinci sistem uçaktan ayrıldıktan sonra paraşütçü tarafından hiçbir şey yapılmasını istemezdi. Amerikalılar tarafından tercih edilen ikinci sistem ise paraşütçüye serbest bir hareket sağılar, fakat buna karşılık daha fazla soğukkanlılık isterdi. Fransa'da birinci sistem kabul edilmiş ve iyi neticeler vermişti. İngiltere'de paraşütle inmeğı talep eden bir nişancı açılma kabzasını çekmeyi unuttuğundan düşmüştü. Yangın halinde veya idaresi elinden çıktığı sırada bir havacı, uçaktan atladıktan sonra yukarıdaki gibi önemli manevra yapması zorunlu olmamalıydı. Bu manevra gerçekten çok önemliydi, çünkü yanlışlıkla uçaktan atlamadan önce açılma ipi çekilirse zamanından önce açılan paraşüt uçağı takılabilirdi. Paraşüt bezinin açılması sırasında meydana gelen bu gibi olaylar, paraşütçü için çok tehlikeli olabilirdi (Askeri Hava Mecmuası: 6).

Alman Evenç paraşütü ve İngiliz Caltrop paraşütünde insanla şemsiye arasına yaylar yerleştirilmişti. Fakat yayların çok kuvvetli darbelere dayanabilmesi biraz şüpheliydi. Bunun dışında elastikiyetleri dolayısıyla yaylar sakinleşene kadar, insan bir aşağı bir yukarı sallanıp duruyordu. Bu nedenle yayların yerine kullanmak üzere bir çeşit fren yapılmıştı. Yine bu darbeden ileri gelen sarsıntıyı

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

hafifletmek için daha etkili çarelere de müracaat edilmişti. Bunun en emin ve başarılı bir örneği kademeli paraşüttü. Kademeli paraşütün şekli çok çeşitli olup birbiri üzerine yerleştirilen iki çeşitli büyüklükte şemsiyeden meydana gelirdi. Uçaktan ayrılışından sonra kılıftan ilk önce halkayı oluşturacak yüzeye yükselerek halkanın ortasındaki boşluğu doldururdu. Her ikisi arasında halka şeklinde havanın kaçabileceği bir boşluk kalır, paraşütün aldığı bu şekil ile yere iniş, tehlikesiz bir hale gelirdi. Şemsiyeye yeterli araçlar verilirse sadece, insanları değil bütün uçağı parçalanmadan yere indirilebilirdi. Özellikle son dönemlerde yapılan düzenlemeler sonucunda hızlı uçaklar bile durdurulabilmişti. Bir süre sonra, saatte 300 ve daha fazla kilometre hız yapan küçük uçaklara da paraşüt yerleştirilebileceği düşünülmüştü. Çünkü böyle süratler sırasında pilotun, uçaktan ayrılabilmesi mümkün değildi. Büyük uçaklar ise büyük paraşütlerle durdurulabilir ve daha sonra yolcular, küçük paraşütlerle uçağı terk edebilirdi. Ayrıca, büyük paraşütün yardımıyla uçağın terk edilmesine gerek de kalmayabilirdi. Amerika'da bu konuda yapılan tecrübeler, uçakların paraşüt yardımıyla güvenle indirilebileceğini kanıtlamıştı. Bunun için askeri uçağa büyük bir paraşüt yerleştirilmişti. Çifte kanatlı bir uçakla 900 metre yüksekliğe çıkıp paraşütün açılma tertibatını harekete geçirerek motor durdurulmuştu. Paraşüt açılarak mükemmel bir şekilde görevini yapmış, uçağı pilotla birlikte kısa sürede güvenle yere indirmişti. Bu denemeler sonucunda, paraşütün bir gemi sandalı gibi cankurtaran vasıtası olduğuna karar verilmişti (Türk Hava Mecmuası: 445).

Paraşüt, uçağın idaresinin pilotun elinden çıkması gibi tehlikeli durumlarda da (mesela, yangın söndürme aletinin etkili olamadığı bir yangın durumu, benzini bitmiş bir uçağın sis veya duman içinde kalması, güvenilir bir şekilde inmeğe müsait olmayan bir zemin üzerinde panik meydana gelmesi gibi özel durumlarda) yardım amacıyla da kullanılmıştı. Hayat kurtarıcı bu paraşütler, uçak içinde karışıklık yaratmaması için paraşütün belirli bir yerde saklanmasına çalışılırdı. Paraşütü kullanacak kimse oldukça hızlı bir şekilde hazırlanmalıydı. Uçaktaki görevlilerin bu aletleri kullanmasına gerek olmazsa, paraşüt teslim alındığı gibi iade edilmeliydi. İki kişilik uçaklarda paraşüt kullanılmasına gerek varsa hazırlanılması durumunu haber vermek pilota aitti. Pilot, uçağın terk edilmesini isteyerek önce yolcular, daha sonrada kendisi paraşütle atlardı. Çok kişilik uçaklarda ise hazırlanma emrini ve daha sonra mürettebatını tehlikede gördüğünden itibaren paraşütle atlama emrini kumandan verirdi. Paraşütün kullanılması uçağın bulunduğu yere ve yüksekliğine bağlı olduğundan kumandanın uçaktan ayrılma emrini 100 metreden aşağı bir irtifaya gelmeden önce vermesi gerekirdi. Kumandan, herkes paraşütle atladıktan sonra tehlikenin ortadan kalktığına karar verirse pilotla beraber uçakta kalabilirdi (Hasan Fehmi: 13-14).

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE ASKERİ PARAŞÜTLERİN ÖNEMİNİN FARK EDİLMESİ

Savaş alanları kara, deniz ve hava olmak üzere üçe ayrılır. Kara, deniz ve havada askeri kuvvetlerin ortak amacı Milli Müdafaayı sağlamaktadır. Savaş bir hâkimiyetin bir yerde tesis edilmesi ile neticelenir ve bunu elinde silahlarıyla piyade neferleri yani kara kuvvetleri yapar. Kara kuvvetlerine yardım eden iki tane de muavin kuvvet vardır. Bunlar da deniz ile hava kuvvetleridir. Sadece sahiller, deniz kuvvetlerinin önünde bir engel teşkil edebilir. Bu nedenle deniz kuvvetleri, bir ülkenin içlerine kadar giremez. Fakat hava ordusu için hem denizde hem de karada hiçbir engel yoktur. Kara ve deniz ordusunun önünde duran engeller hava kuvvetlerinin önemini artırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte askeri alanda yenilikler yapılması zorunlu olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin geliştirilebilmesi için havacılığın öneminin fark edilmesi üzerine çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla Avrupa'da incelemeler yapılarak havacılıkla ilgili yenilikler ve değişimlere bağlı olarak paraşütler satın alınmıştır. Paraşütlerin gedikli hava askerleri tarafından kullanılması sırasında kazalar yaşanabilirdi. Ayrıca paraşütün askerler için cankurtaran aracı olduğu kadar savaş sırasında da kullanılması gerekebilirdi. Bu nedenle hava gedikli askerlere paraşüt kullanımı hakkında eğitim verilmeye başlanmıştır (Muharebe Arabaları, Tayyare, Topçuluk, Zehirli Maddeler Hakkında Bilinmesi Lazım Gelenler, 1927: 3).

3.1. Gedikli Askerlere Paraşüt Eğitimi Verilmesi

Türk Silahlı Kuvvetlerinde askerlik hizmetinde bulunan kıdemli erbaşlar için gedikli unvanı kullanılmıştır. Gediklilerin iyi bir şekilde yetiştirilebilmesi için okullar açılmasına karar verilmiştir. Bunun için önce bir komisyon oluşturularak okullarda verilecek eğitim ve öğretimle ilgili incelemeler yapılmıştır. Komisyonun incelemeleri sonucunda "Gedikli Küçük Zabıtlere Dair Kanun" TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu kanuna göre; askerler ilan edilen evrakı hazırlayarak gedikliliğe başvurabilirdi. Gedikli olmak isteyenler; on sekiz yaşını tamamlamış, ilkokul mezunu, iyi ahlak sahibi, sağlıklı ve vücut yapısının görevini yapabilecek kadar güçlü olması gerekiyordu (Resmi Gazete, 1929: 7269). Ayrıca, gedikli görevini yapabileceğine dair sağlık heyeti tarafından sıhhiye raporu alınırdı. Göze çarpan bir sağlık sorunu ve algılama güçlüğü olanlar doğrudan elenirdi. Bu kanuna göre, gediklilerin vücut yapılarının yeterli bir seviyede olmasına dikkat edilmişti. Sağlık heyeti tarafından müracaat edenlerin istenilen sağlık kurallarına uygun olup olmadıkları incelenirdi. Talipler arasında göze çarpacak bir hastalığı ya da sorunu, bedeninde kusuru, zihinsel algılama sorunu olanlar hemen elenirdi. Sağlık heyetinin kararı kesin olur, sağlık kontrolünde mektep için uygun görülmesi gerekirdi. Bu kararlar ile eğitim sırasında görevlerinin zorluk ve şartlarına dayanabilecek sağlıklı askerlerin seçilmesi amaçlanmıştı. Gedikli olmak için çok fazla talep olursa vücut yapısı kuvvetli olanlara öncelik verilirdi.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

Tıbbi muayene sonucunda gediklilik için yeterli olduğuna karar verilenler, bazı derslerden de sınava tabi tutulurdu. Bu sınav için amirin komutası altında bir sınav heyeti oluşturulurdu. Sınavlar, askere verilen eğitim esas alınarak yapılırdı. Bu sınavlarda başarılı olanlar, gedikli eğitimi alıp daha sonra kara, deniz veya hava kuvvetlerindeki görev yerlerine gönderilirdi.

Paraşütlerin gedikli askerler tarafından ilk kullanılmaları sırasında bazı kazalar yaşanmıştı. 23 Mayıs 1934 tarihinde hava gediklilerinden Mehmet Demirtaş tatbikat sırasında çarpışan iki uçaktan Mülazım Nuri ile paraşütle atlayarak kurtulmuş, ancak Yüzbaşı Bedri ile Mülazım Naci şehit olmuşlardı (CA, 30.10.0.0.47.303.24, 1937). Şehitler için bütün donanma ve hava kuvvetleri tarafından merasim yapılmıştı. Havacılıkta yaşanan bu gibi kaza olayları paraşütün havacılar için ne kadar önemli olduğunu göstermişti (CA, 30.10.0.0.46.293.10. 1934). Böylece, havacılığın geliştirilebilmesi için yapılan çalışmalar sırasında gedikli askerlere paraşüt eğitimi verilmesine karar verilmiştir. Bu kazalar sonucunda yetişmiş personel eksikliği ortaya çıktığından gedikliler için paraşüt kursları açılmıştır. Böylece, gediklilere paraşüt eğitimi üzerine talim ve terbiye programı hazırlanmıştı. Bu programa göre, görevi yerine getirebilecekleri tecrübe edilen gedikliler seçilmişti. Paraşüt kurslarında gediklilere konu hakkında genel bilgiler verilerek görevlerini tam olarak anlayabilmeleri sağlanmıştı. Ancak, kurslardan güzel sonuçlar elde edebilmek için paraşütün kullanılması sırasında, doğrudan eğitime önem verilmişti. Paraşüt eğitiminden sorumlu zabitler, talimler sırasında efradın yanında olup kontrolü sağlamıştı. Bu kurslardaki eğitim sonunda gedikliler sınava tabi tutulup başarılı olanlar, paraşütçü gedikli olarak tayin edilmişti (TBBM, Gedikli Küçük Zabıtlere Dair Kanun, 1930: 7269).

3.2. Paraşüt Satın Alınması için Yapılan Görüşmeler

1930'da paraşütçülerin yetiştirilmesiyle birlikte paraşütler yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine Hariciye Vekaleti tarafından Amerika'ya talim ve sırt paraşütleri sipariş edilmişti. Elli adet standart talim paraşütü ile elli adet sırt paraşütü için Washington Türk Büyük Elçiliği ile İrving Air Chute firması arasında 7 Ağustos 1930 tarihinde bir mukavele imzalanmıştı. Mukavele sırasında şirket, çapı 27 kadem olanları, Amerika Hükümetine 300 dolara sattığını beyan etmişti. Bu paraşütlerinin çapı 30 kadem olduğundan 325 dolardan aşağı fiyata almak mümkün olmamıştı. Büyükelçilikten bu konuda gönderilen yazıya göre; her bir talim paraşütü 550 ve her bir sırt paraşütü 325, toplam sipariş bedeli ise 43.750 dolardı. Buna göre paraşütler, mukavele tarihinden 45 gün sonra teslim edilecekti. Sipariş bedelinin üçte ikisini teşkil eden 14.583, 33 dolar mukaveleye göre şirkete peşin olarak ödenecekti (CA, 30.10.0.0.61.409.3, 1930). Mukavele yapılmadığı takdirde ödenen paranın şirket tarafından iade olunacağını dair bir garanti mektubu ile 4.375 dolar tazminat ödeneceğine dair bir teminat senedi verilecekti. Depoda bulunan eski paraşütlerin her türlü tayyarelere uygulanabilir minderli paraşütlerle değiştirilebilmesi için Amerika'dan bir uzman ve malzemeler de getirilecekti. Milli Müdafaa

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

Vekaletinin paraşütlerin satın alınmasına dair yaptığı teklifler, İcra Vekilleri Heyetinin 23 Mart 1930 tarihli toplantısında kabul edilmişti (CA, 30.18.1.2.9.14.3.1, 1930)

Yeşilköy Hava Gedikli Küçük Zabıt Mektebinin havacılık muallimlerinin mukaveleleri üç ay sonra sona erecekti. Mektep için çok önemli olan havacılık eğitimlerini yapabilecek iki yabancı uzmanın Fransa'dan getirilebilmesi için izin verilmesi talep edilmişti. Bu teklif, Milli Müdafaa Vekaletinin 31 Mayıs 1930 tarihli yazısı üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 7 Haziran 1930 tarihli toplantısında kabul edilmişti (CA, 30.18.1.2.12.41.20, 1930). 30 Eylül 1937 tarihinde sağlam ve emniyetli oldukları için Amerika'dan yeniden İrvin markalı 169 paraşüt ile 10 yedek malzeme satın alınmasına karar verilmişti. Bunun için Milli Müdafaa Vekaletinden 61.000 dolarlık döviz için izin talep edilmişti. Bu konu hakkında İcra Vekilleri Heyetinin yaptığı incelemeler sonucunda döviz verilmesi uygun bulunmamıştı. Bütün malzemeler, ya Avrupa'dan getirilecek ya da ülke içinde imal edilecekti (CA, 30.18.1.2.81.101.8, 1937). 1938 senesinde hava birliklerinin ihtiyacı olan paraşütlerle ilgili Avrupa'daki şirketlerde incelemelere başlanmıştı. İngiltere'deki İrvin paraşüt fabrikasından 260.000 liraya veya Almanya'da İrvin lisansına sahip Autolung paraşüt fabrikasından daha uygun bir fiyatla satın alınabilirdi (CA, 30.18.1.2.84.66.7, 1938). Sadece, Almanya veya İngiltere'den pazarlıkla satın alınmalarına karar verilen paraşütlerin bu ülkelerden çok uzun bir zaman zarfında yavaş yavaş tedarik edilebileceği öğrenilmişti. Bunun üzerine, Amerika'da İrving paraşüt fabrikası ile görüşmelere başlanmıştı. Amerika İrving paraşüt fabrikası, paraşütlerin bedelini iki sene sonra almak şartıyla en kısa zamanda teslim edeceğini bildirmişti. Paraşütlerin, bedellerinin Cumhuriyet Merkez Bankasından iki sene sonra ödenmesi şartıyla 260.000 lira karşılığında Amerika'daki İrving paraşüt fabrikasından satın alınmasına karar verilmişti. Bu karar 14 Eylül 1938 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir (CA, 30.18.1.2.85.92.17, 1938). Paraşütlerin öneminin fark edilmesi üzerine 1938'de 200 tane daha ikmal paraşütünün satın alınabilmesi için incelemelere başlanmıştır (CA, 30.18.1.2.11.35.16, 1938). Bu amaçla farklı şirketlerle birçok görüşmeler yapılmıştır. İkmal paraşütlerinin 50.000 lirayı geçen bedelinin ödenmesi, İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir (CA, 30.18.1.2.107.100.14, 1945).

4. SONUÇ

İlk önce dünyada en tehlikeli yolculuğun denizcilik olduğu kabul edilmiştir. Ancak, bir süre sonra denizlerde yaşanan olaylarda, gemiciler için tahlisiye sandalları kullanılmaya başlanmıştır. Gemiciler, tahlisiye sandallarına binerek kazazede gemiyi terk edip bir limana sığınabilmiştir. Hava seyahatleri sırasında yaşanan bazı kazalarla en tehlikeli yolcuğun havacılık olduğu ortaya çıkmıştır. Feci kazalardan sonra havacılar için de bazı çareler aranmaya başlanmıştır. Havada balon veya uçak bir arızaya uğradığında yere inmek için paraşüt denilen bir cankurtaran icat edilmiştir. Paraşüt, küre şeklindeki yüzeyi taşıyan bir şemsiyedir. Açık bir ortamda havanın kaldırma kuvvetinden yararlanarak yavaşça

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

inmeyi sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında paraşütün askeri önemi fark edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla her alanda olduğu gibi askeri olarak da yeniliklere başlanmıştır. Havacılık konusundaki bütün bu çalışmalar bazı yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerden biri de teknik eğitim almış hava gedikli askerlere paraşüt eğitimi verilmesi olmuştur. Bu makalede havacılığın önemli konularından paraşütün kullanılmaya başlamasının tarihsel süreciyle hava gediklilere ihtiyaçlar doğrultusunda paraşüt eğitimi verilmesi süreci anlatılmıştır. Hava gediklilere paraşüt eğitiminden güzel sonuçlar elde edebilmek için doğrudan eğitim verilmiştir. Paraşüt, ilk başlarda havacılar için mükemmel ve çok önemli bir cankurtaran aracı olarak kabul edilmiştir. Ancak zamanla saldırı sırasında da çok etkili olduğunu kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Arşivi (CA)

CA, 30.18.1.2.1.14.17, 30 Ocak 1929.

CA, 30.18.1.2.3.27.14, 1 Mayıs 1929.

CA, 30.10.0.0.47.303.24, 17 Haziran 1942.

CA, 30.18.1.2.12.41.20, 7 Haziran 1930.

CA, 30.18.1.2.107.100.14, 19 Şubat 1945.

CA, 30.18.1.2.11.35.16, 26 Mayıs 1930.

CA, 30.18.1.2.85.92.17, 20 Ekim 1938.

CA, 30.18.1.2.84.66.7, 14 Temmuz 1938.

CA, 30.18.1.2.81.101.8, 10 Aralık 1937.

CA, 30.18.1.2.9.14.3, 23 Mart 1930.

CA, 30.10.0.0.61.409.3, 11 Ekim 1940.

CA, 30.10.0.0.46.293.10, 25 Ekim 1934.

Diğer Kaynaklar

Askeri Hava Mecmuası, “Paraşüt İstimali”, Cilt. 1, Sayı. 38, s. 38.

Askeri Hava Mecmuası, “Paraşüt”, Cilt. 1, Sayı. 38, s. 6.

Boda, Jozsef. (2017) “Military Parachute History of Hungary”, AARMS, Vol. 14, No. 1, 17-27.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1173073

BANÜSAD, 2022; 5(2), 75-90

Deaş, Mihai; Coanda, Henri. (2020) “Parachuting The Age of the First Attempts”, Air Force Academy, Braşov, Romania.

Hasan Fehmi. (1932) “Tayyare Paraşüt Risalesi”, Genel Kurmay Başkanlığı, İstanbul: Askeri Matbaa.

Kanacke, T. W. (1969) “Steerable Parachutes”, Aerodynamic Deceleration, Germany.

Muharebe Arabaları, Tayyare, Topçuluk ve Zehirli Maddeler Hakkında Bilinmesi ve Efrada Öğretilmesi
Lazım Gelen Malumat. (1927) Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Talim ve Terbiye Dairesince Neşr
Ettirilmiştir. Piyade ve Makineli Tüfek Müfettişliğince Tertip Edilmiştir.

Northrop, W.B. (2016) “The Story of the Airship”, Oliver Wendell Holmes, Wentworth Press.

Resmi Gazete. (19 Mayıs 1929) “Gedikli Küçük Zabit Menbalarına ait 1001 Numaralı Kanunun Bazı
Maddelerinin Tadiline Dair Kanun”, Kanun: 1446, s.7269.

Sobolev, D.A. (2014) “The Contribution of Different Countries to Airplane Development and
Manufacture-Part I. Invention of Airplane”, “29th Congress of the International Council of the
Aeronautical Sciences”, St. Petersburg Russian Semtember 7-12, s. 1-8.

Şuun-ı Fenniye. (3 Nisan 1330/16 Nisan 1914) “Tayyareciliğin Tahlisiye Sandalları Paraşüt Musavver
Malumatı”, 1. Sene, Sayı 8, s. 122.

TBMM, (1 Haziran 1929) “Tutanaklar”, C. 1, 1-74.

TBMM, (12 Mayıs 1928) “Gedikli Küçük Zabit İhzarı Mektepleri Talebesinin Maaşları Hakkında
(1/120) numaralı Kanun Lâyihası ve Müdafaai Milliye ve Bütçe encümenleri mazbataları. 1-
74”, C.1.

The Jhons Hopkins University Press and the Society fort the History of Technology, Technology and
Culture, Vol.9, No. 3, (Jul., 1968), 462-467.

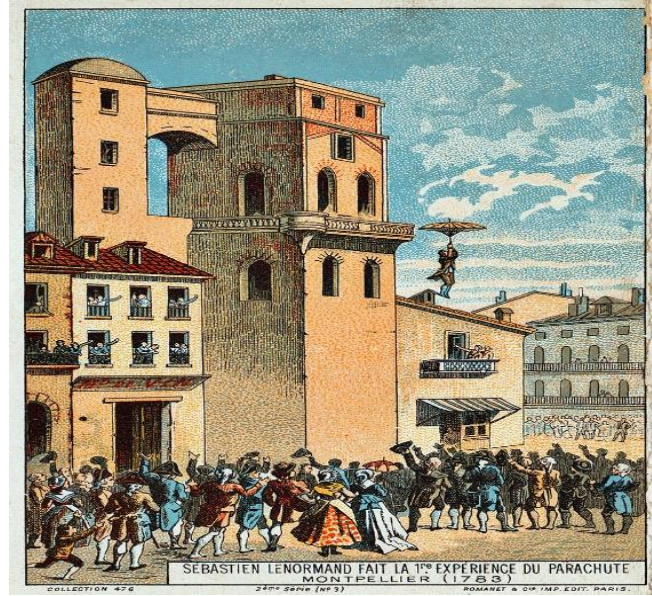
Türk Hava Mecmuası, “4000 Defa Paraşütten Atlayan bir Hava Canbazı”, Cilt. 2, Sayı. 33, s. 288.

Türk Hava Mecmuası, “Gece Esnasında Tayyareden Paraşütle Atılarak Ölen Tayyareci”, Cilt. 3, Sayı.
40, s. 449.

Türk Hava Mecmuası, “Paraşütün Tarihçesi”, Cilt. 3, Sayı. 40, s. 444.

EKLER

Ek 1. Louis Sebastien Lenormand'ın Paraşütle Atlayışı (https://tr.Wikipedia.org/wiki/Louis-Sebastien_Lenormand)

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

UNUTULMUŞ BİR YAZAR: CENGİZ YÖRÜK

Murat TURNA¹

ÖZET

Cengiz Yörük, Cumhuriyet sonrası hikâye yazarlarındanadır. Üç hikâye kitabı, bir de şiir antolojisi bulunur. Kısa bir yazı hayatı vardır. 1950'lerde yazı hayatına başlamıştır. Son eseri ise 1967 tarihlidir. Ödüllü, başarılı bir yazar olmasına rağmen Cengiz Yörük'ün ismi, edebî kamuda pek bilinmez. Bazı edebiyat ansiklopedilerinde, yazar sözlüklerinde adına denk gelinse de hakkında fazla bilgi yoktur.

Üzerine yapılmış herhangi bir araştırmanın olmayışı, eserlerinin şimdiye dek bir incelemeye konu edilmeyişi bu makalenin yazılmasının temel sebebidir. Makalede, Cengiz Yörük hakkında tespit edilebilenler ortaya konacak ve hikâye kitaplarının tamamı ele alınacaktır. Bu vesile ile âdeta unutulmaya yüz tutmuş yazarın edebî varlığı gündeme getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Yörük, Hikâye, Edebiyat.

A FORGOTTEN AUTHOR: CENGİZ YÖRÜK

ABSTRACT

Cengiz Yörük is one of the post-Republic story writers. He has three story books and a poetry anthology. He has short writing life. He started his writing career in the 1950s. His last work is dated 1967. Despite being an award-winning and successful writer, Cengiz Yörük's name is not well known in the literary public. Although his name is found in some literary encyclopedias and dictionaries, there is not much information about him.

The lack of any research on him and the fact that his works have not been the subject of a review until now is the main reason for writing this article. In the article, what can be determined about Cengiz Yörük will be revealed and all of the story books will be discussed. On this occasion, the literary existence of the author, who is almost forgotten, will be brought to the agenda.

Keywords: Cengiz Yörük, Story, Literature.

1. GİRİŞ

Günümüzde yeniden Türk edebiyatı tarihi yazılmak istense pek çok problemle karşılaşılması muhtemeldir. Yakın zamanda literatüre dâhil olan çok sayıda eser ve sanatçı vardır. Monografiler

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, mturna@erbakan.edu.tr.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

bilhassa nicelik olarak arzu edilen düzeyin üzerine çıkamamıştır. Oysa edebiyat tarihinin yazımında ayrıntılı, nitelikli çok sayıda monografi eserinin olması gerekir. Ortaya konan eserlerdeki dil ve üslubun incelenmesi, tematik değerlendirmelerin yapılması başlı başına meseledir. Kimi yazarlara ya da eserlere dair bilgiler hâlen ulaşılmayı beklemektedir. Kamuya açık olmayan, şahsi arşivlerde bulunan bilgiler mevcuttur. Bunlara, burada zikredilmeyen başka zorlukların da eklenmesi mümkündür. Sınırlandırma konusu polemiğe açıktır. Kısacası, bir kişinin gayretini aşacak yoğun bir iş yükü söz konusudur.

Edebiyat araştırmacısının ödevi ise bu mesaiyi kolaylaştırmak olmalıdır. Açık kaynaklardan elde edilen resmî verilere göre 2021’de Türkiye’de 72052 kitap basılmıştır. Bunların %21,1’i yetişkin kurgu edebiyat, %19,6’sı akademik, %16,4’ü yetişkin kültür, %14,6’sı ise ocuk ve ilk gençlik dönemi niteliğindeki yayınlardır (TÜİK, 09.09.2022). Sadece yetişkin kurgu edebiyat kategorisinde 2021 yılında, 18385 kitabın basıldığı bilirse, yalnızca bir yıl içerisinde ne kadar fazla roman, hikâye kitabının okuyucularla buluştuğu tahmin edilebilir. Geçmişle kıyaslandığında muazzam bir nicelik artışı söz konusudur; zira 1980 yılı için yapılmış bir roman bibliyografyası araştırmasında, 40 civarında yeni romanın yayımlandığı tespit edilmiştir (Turna, 2015). Bugün ise bu rakamın 1000’i aştığı öngörülebilir.

Yukarıda dile getirilenlerden çıkan bir sonuç, Türk edebiyatı sahasında çeşitli edebi türlerde takip edilmesi oldukça güç, hakikaten yoğun bir neşriyat faaliyeti olduğudur. Üstelik buna, geçmişte kaleme alınmış ancak hâlen akademik araştırmalara konu olmamış eserler de ilave edildiğinde, geçmişten günümüze üretilmiş bütün eserleri kapsayabilecek nitelikte bir edebiyat tarihi yazmanın müşkülâtı anlaşılabilir. Bu noktada, Türk edebiyatı araştırmalarına kendisini vakfetmiş Fuat Köprülü’nün şu sözlerini hatırlamamak mümkün değildir:

“Edebiyat tarihine hevesli her Türk genci, henüz inşâ malzemesinden hiçbiri hazır bulunmayan bu büyük millî abide için, izah edilen usuller dairesinde hiç olmazsa birer taş getirmeye çalışmalıdır; çünkü vücûde gelecek bu muhteşem abide, büyük ve şerefli milletinin asırlar boyunca muhtelif muhitlerde geçirmiş olduğu fikrî ve hissî safhaları ve o muhtelif safhalarda kendini gösteren Türk millî dehasının vahdetini göstererek, istikbaldeki nesilleri aynı vahdet gayesine sevk edecektir.” (Köprülü, 2004: 21-22).

Yine aynı fikirlerin ve hocasının takipçisi olan Mehmet Kaplan, bir Türk felsefesinin olmadığını; ancak bir Türk edebiyatının bulunduğunu kaydeder. Türk edebiyatından açılacak bir kapının, millî felsefenin oluşmasına hizmet edebileceğini düşünür. Bunun için *“Yalnız birinci sınıf eserlerin değil, ikinci, üçüncü sınıf eserlerin ve onların içinde doğdukları çevrelerin de incelenmesi gerekir.”* diyerek, Türk edebiyatının kapsamına ve zenginliğine işaret eder (Kaplan, 1995: 5).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

İnci Enginün'ün (2004a-2004b) *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları ve Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* kitaplarının önsöz ya da sunuş yazılarında aynı konuya değindiği görülür. Abdullah Uçman da “Edebiyat tarihinin her devrinde önde gelen yani birinci sınıfyazar ve eserlerle ikinci derecede yazar ve eserler vardır. Ancak edebiyat tarihçisi hiçbir şeyi önemli ya da önemsiz diye ayırmadan, hiçbir şeyi ihmal etmeden, her esere ve yazara eşit mesafeden yani objektif bir gözle bakabilmelidir.” cümleleri ile yukarıda dile getirilen kanaatleri perçinler. (Uçman, 2006: 494-495)

Kapsamın ve zenginliğin idraki için çok sayıda araştırıcıya ve tetkike muhtaç olunduğu açıktır. Bu makale ile henüz hikâyeleri üzerine akademik bir değerlendirme yapılmamış bir isme ışık tutmak, Kaplan ve Uçman'ın da belirttiği gibi hangi sınıftan olursa olsun, verilmiş eserlerin üstüne eğilmek maksadındayız. Böylece, uzun zamandır unutulmuş, ihmal edilmiş bir yazarı ve eserlerini hatırlatmak; ayrıca ileride yapılabilecek hikâye konulu geniş, ayrıntılı çalışmaların kuşatıcı envanterine katkı sağlamak mümkün olacaktır.

2. CENGİZ YÖRÜK HAKKINDA

Cengiz Yörük, Ege'deki Kuvayımilliye hareketinin öncülerinden Yörük Ali Efe'nin oğludur. Yörük Ali Efe, Kurtuluş Savaşı esnasında, Aydın ve civarında Yunan işgaline karşı direnen, kahramanlıklar sergileyip başarı kaydeden bir isimdir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, Yörük soyadını alır. Yörük Ali Efe hakkında sunulacak anekdotlar, yazar Cengiz Yörük'ün yetişme koşulları ve dünya görüşünün oluşumu hakkında fikir verici olabilir.

Yörük Ali, Kurtuluş Savaşı'ndan evvel, dağlarda gezen ve zenginlere salma salan gaddar bir efedir. Namı Ankara'ya dek ulaşmıştır. Millî Mücadele başladığında, onun sert ve tavizsiz yanından cephede de faydalanılır. Kendisine, Aydın Cephesi Komutanlığı verilir (Özkurt, 11-15). Yunanlılara yönelik baskınları, imha hareketleri şöhretini genişletir. Gözü kara, otoriter ve mücadelecidir. Cesur ve atılgan yapısıyla savaş sonrasında da dikkat çeker. Ticaretle uğraşır. Etrafında sözü geçer ve saygındır. Geçmişte, dağ başlarını kesen bir efe ve işgal kuvvetlerini bozguna uğratan bir milis olmakla birlikte, yeni kurulan Cumhuriyet'te geleceğin nasıl şekilleneceğini kestirmiştir. Resmî Gazete'ye gösterdiği alaka enteresandır. Ona abone olmak ister. Ticarethanesinde bu gazetenin olması arzusundadır. Tahsili önemser. Bilhassa çocuklarını okutmak için gösterdiği çabadan söz edilmelidir. Kız çocuklarının arka planda kaldığı bir sosyal yapıda, kendi kızlarını İzmir Kız Enstitüsü'nde okuttuğu, oğlunu okutmak içinse İstanbul'daki Galatasaray Lisesi'ne kayıt koşullarını öğrenmek için mektup yazdığı bilinir. O dönem için kayda değer bir davranış olan Yörük Ali'nin evladını okutma gayreti, semeresini vermiş; çocuklarından kimisi İktisat Fakültesi'ni, kimisi koleji bitirmiştir (Özkurt, 11-15). Çalkantılar ve çetin koşullar içerisinde bambaşka bir hayat geçirmiş olan babanın, evindekileri eğitime yönlendiren

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

tutumunun, Cengiz Yörük'ün okumaya ve yazmaya olan ilgisi ile bağlantısını kurmak, zor olmasa gerektir.

Yörük Ali'nin Cumhuriyet sonrasındaki hayatına dair bazı ayrıntılar ilgi çeker. Geçmişi yukarıda ana hatları ile aktarılmış kahramanın, “belli günlerde aksatmadan yabancılarla tenis oynadığı”nı kızı, Saniye Kavas bildirir. Modern yaşamın âdetlerine, yeni bir spor dalına meraklıdır. Değişen hayata adaptasyonu hızlıdır. Can düşmanı bellediği Yunanlılarla onca zaman çarpışmıştır ancak şoförü Rüstem'in eşinin Yunanlı olmasını mesele etmez. Yörük Ali'nin Yenipazar'daki evine söz konusu madamın gelip, bir ay kaldığı bilgisine de sahibiz. İnsanlar arasında ayırım yapmadığı ve konuları birbirinden nasıl ayırdığı belli olmaktadır. Bu da onun ufkunu verir (Özkurt, 11-15). Yörük Ali'nin mizacı, geniş görüşlü oluşu, eğitimi önemsemesi sonraki kuşaklar üstünde etkili olmuştur. Çocukları yetiştikleri döneme göre tahsillidir. Torunlarından biri, yeni kurulan Cumhuriyet'in valilerindedir. Cengiz Yörük'ün de insanı ön plana alan tavrının, hikâyelerindeki önyargısız tutumunun köklerini ailevi koşullarına, babasından tevarüs eden birtakım hasletlere bağlamak mümkün olabilir.

Cengiz Yörük'ün biyografisi hakkında sınırlı bilgiler mevcuttur. 1928 yılında Aydın'da doğar. Lise sonrası, İstanbul'a gelir ve burada bir reklam firmasının yöneticisi olur. Necatigil (2004: 441), onun ilk yazısının *Varlık*'ta 1950'de, ilk hikâyesinin de 1952'de *Küçük Dergi*'de çıktığını kaydeder.

Bir başka kaynakta ise babası gibi Aydın'da, kendisinin de ticari faaliyetlere girdiği yazılıdır. Buna ek olarak *Yeditepe* ve *İstanbul* dergilerinde yazılarının çıktığı bilgisi sunulur. Ege kasabalarını ve çocukluk yıllarının geçtiği çevreyi anlattığı, hikâyelerindeki hâkim unsurun da bunlar olduğu kaydedilmiştir (TDE Ansiklopedisi, 1998: 605).

Cengiz Yörük üzerine yazılanların kısa bir paragraftan öteye geçmediği, bilhassa sanatı hakkında çok az hususun dile getirildiği tespit edilir. Sanatına dair yapılan en uzun değerlendirmede, yazarın Ege havalisinden bahsettiği, alışıldık hikâye kalıplarından kaçındığı fakat “*yeni bir anlatım ve yapı kurmakta zorlandığı*” ifade edilir. Devamında ise 50 sonrası Türk hikâyeciliğinin yenilikçi denemelerine katılmadığı ancak “açık bir anlatımla insan ve yurt gerçeklerini” işlediği söylenir (Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2003: 1103).

Belirtildiği üzere, sanatçı hakkında bilgi edinilecek kaynak sayısı fazla değildir. Edebiyat ansiklopedileri ya da şair ve yazarlar sözlüğü gibi kaynaklarda da bildirilenler neredeyse birbirinin aynıdır. Doğum yeri ve yılı, yaşadığı şehirler ve yazdığı kitapların adları sürekli tekrarlanır. Farklı bir nakille karşılaşılmaz. Kısacası gerek hususi gerekse sanat yaşamına dair elde edilecek bilgiler gayet kısıtlıdır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

Yazar hakkında bulabildiğimiz ve matbu kaynaklarda yer almayan bir bilgiden ise onun sinema sanatına duyduğu yakınlığı tespit edebiliyoruz. (Ege Telgraf, 09.09.2022).

Cengiz Yörük, hikâye yazmaya başladıktan sonra, babası Yörük Ali'nin hayatını filmleştirme isteği duyar. Elektriğin Anadolu'da yaygın biçimde kullanıma girmesi ve sinema sektörünün öne çıkışı; onu, babasının lejander şahsiyetinin senaryoya dökülmesi hususunda cesaretlendirir. 23 Ekim 1953 tarihli mektubuyla Orhan Kemal ile temasa geçer. Bir süre yazar ile Orhan Kemal bu konuda mektuplaşır. Ciddi teşebbüslere rağmen emelleri akim kalan Yörük, bizzat babasının nakilleri esas alınarak yazılmış senaryoyu, sonradan Orhan Kemal Müzesi'ne hediye eder (Ege Telgraf, 09.09.2022).

Yörük'ün 1970 sonrasında, edebî açıdan derin bir sessizliğe büründüğü izlenimi edinilmektedir. Bu tarihten sonra basılmış bir kitabının olmayışı ve kalem oynattığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamayışımız, yazarın son yıllarının edebî suskunluk devresi olarak değerlendirilmesine yol açar.

Cengiz Yörük, İstanbul'da, 2008'de vefat eder. Hikâye eserleri ve 1962 tarihli *Yeni Şiirimizden* adlı antolojisi ile birlikte Türk edebiyatına toplam dört eser sunmuştur. Çok üretken bir kalem olduğu izlenimini vermeyen sanatçının ilk hikâye kitabı *Yoldaki Taşlar*'dır. Bu eser, Ekim 1954 tarihinde basılır. İkinci kitabı Ekim 1965 tarihinde basılmıştır; *Çölde Bir Deve* adını taşır. Nisan 1967'de basılan son hikâye kitabı ise *Yalnız Kalanlar*'dır.

Sabri Esat Siyavuşgil, Tahir Alangu, Behçet Necatigil, Oktay Akbal, Haldun Taner ve Vahit Turan'dan oluşan ödül komitesi, 1966 Yılı Sait Faik Hikâye Armağanı'na *Çölde Bir Deve*'yi layık görür. Jüri üyesi Haldun Taner, 1955'te aynı ödülü kazanmış bir yazardır. Oktay Akbal ise 1959'da Sait Faik Hikâye Armağanı'nı almıştır. 1964'ten beri bu organizasyonu üstlenen Darüşşafaka Cemiyeti'nin sitesinden öğrendiklerimiz, seçiciler kurulunun, alanına son derece hâkim isimlerden oluştuğuna hiç şüphe bırakmaz (DARÜŞŞAFAKA, 09.09.2022). Jürinin niteliğine bakıldığında, Cengiz Yörük'ün başarısı anlaşılabilir.

3. CENGİZ YÖRÜK'ÜN HİKÂYELERİNE GENEL BAKIŞ

Yazarın ilk kitabında 14 hikâye bulunur. *Yoldaki Taşlar*, Yörük'ün sanatının genel özelliklerini sergileyen bir eserdir. Maksada doğru ilerleyen yalın cümleler, sade bir dil, belirlenen çerçevenin dışına çıkmayan bir anlatım Yörük'ün hikâyelerinde hemen fark edilebilecek hususlardır. Yazar, betimlerken bile kısa cümle yapısını korumak ister. Uzun cümlelerden bilinçli biçimde kaçındığı gözlemlenir. Bahsedilenler, son hikâyesine dek kendisini gösteren bir edebî karakteristiği verir.

Yaşadığı bölgenin konuşma tarzını ilk kitabındaki hikâyelerinde kullanmıştır. Kahramanlarını Ege şivesiyle konuştuğu "Gülsüm ile Hasan", kitaba da isim olmuş "Yoldaki Taşlar", "Ali'nin Traktörü"; Yörük'ün Aydın, Manisa, Muğla ve İzmir civarındaki halk ağzını iyi bildiğini ve başarı ile

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

metinlerine aktardığını gösterir. Zikredilen hikâyelerdeki diyaloglardan alıntılanan kısımlar, tespitimizi teyit eder:

“Ne bilem ben bunun kristel olduğunu.. Eyi emme kazaylan oldu. Valla gabahatım yok bunda. Bir usuletinlen halletsek bu işi hemşerim... Dört dönüm tarlam va topu topu (Gülsüm ile Hasan) (Yörük, 1954: 17-18).

“ ‘Sıkma canını, gorkma namerdden. Demincek dışarda gördüm. Söyle ülen Veli'ye’ dedi. ‘Hökümet guvvatınlan köye yol yaptırıcın. Kaymakam beğnen onu görüşmeğe geldim. Bakam ne der? dedi. Hökümetin bizim muhtara el tutacağı mı var? Onun ne sütsüz olduğunu bilmeyen mi galdı felekte. Dolanık ağızlı bi herif...’ (Yoldaki Taşlar) (Yörük, 1954: 56).

“Benim param va. Mustafa'nın da va. Tasa etme bizden yana. Yük olmayız sene.” (Ali'nin Traktörü) (Yörük, 1954: 81).

Yörük'ün hikâyelerinde “eşegi zümzüklemek”, “ımsızlamak”, “gömleği şımşırık olmak”, “gözlerini ireltmek”, “şıldır şıldır gözler” vb. yöresel deyişler ve yer yer argo hatta küfür de yer alır. Günlük konuşmaları olduğu gibi vermekten yanadır. Bunlar, gerçekçiliği elde etmede ve hikâye atmosferini oluşturmada kendisine yardımcı olan dil ve üslup özellikleridir.

Ödüllü eseri *Çölde Bir Deve*, yedi hikâye içerir. Yazarın, anlatım biçimi bakımından en üst noktaya ulaştığı eserdir. Kitabın ilk ve en uzun hikâyesi olan “İlımsız Dam”, annesini kaybetmiş bir kahramanın cenaze merasimi öncesi ve esnasında hissedip düşündüklerini anlatır. Yörük, insan zihninin akışını vermedeki özgünlüğü ile “İlımsız Dam”da kabiliyetli bir yazar olduğunu sezdirir. Hikâye psikolojik geçişleri, duygusal sıçrayışları ve Freudyen göndermeleri ile ilgi çeker.

Hikâyede, annesinin tabutunu taşıyan araçta oturan başkahraman, geçmişe döner. On yaşında iken babasını yitirmiştir. Üç yıl sonra, yaşanan acı biraz küllenince, annesine talipli çıkmıştır. Dul annesi için eve gelenleri hayal meyal hatırlayan başkahraman, o günlerde iç dünyasında neler yaşadığını ise gayet net bilir:

“Epeyce sonra gittiler. Annesi onları kapı önüne kadar bile uğurlamamıştı. Odadan çıktığında yüzü pembeydi. Bakışları çarpıştı. Annesi kaçırıldı gözünü. Kaçırılmak zorundaydı. On üç yaş içinde gerçek varlığına inandı. Aynı anneydi, aynı insandı. Çocukları ile kalmayı seçmişti sonunda. Hafif boyanması, giyinmesi, hatta evlenmeyi kabul etmesi en olağan şeydi. On üç yaş az yaş değildi. Daha iri gerçeklerin kavrandığı yaş: Çok sessiz bir akşam yemeği yediler o gün. Dalgın bir bakış, zor yutulan lokmalar. O yemekten kalan bu. O gece hemen uyumak istemedi. Annesini evlenmiş olarak düşündü. Tatlı bir haz sardı vücudunu. Bu tatlı titreşimin altında kendisinin de çözemediği, - yalnız kendisinin değil – böyle anları yaşayan bütün insanların da gerçekten çözemediği tuhaf bir kin vardı. Önemli bir

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

olay olmadığını kavradığı halde duyulan kin. Güzellik vardı kinde, öfkede. Annesine karşı tuhaftı, değişti. Daha doğrusu ısrarla böyle olsun istiyordu. Büyüyordu bir yanları, değiştğini, geliştiğini duyuyordu.” (Yörük, 1965: 8-9).

Yukarıdaki pasaj, ister istemez, Freud’un psikanalitik teorilerinin alt yapısına güçlü bir destek veren Odip Kompleksi’ni akla getirir. Yazar, ölüm ve bilinçaltı bağlamında hatıraları, bastırılmış iç tepkiyi, ruhta düğümlemiş travmatik anları kurguya dâhil eder. Yas süreci ile anneye duyulan ilginin birbirine karıştığı nevroitik ruh hâli, otosansür ile aşılır. Birden hâlihazıra dönen ve şoförü gözlemleyen başkahraman, az sonra tekrar dalar ve çocukluğuna uzanır. Rüyalar gördüğünü, rüyalarına annesinin girdiğini anımsar. Metnin devamında, ahlak dışı görülen ve bastırılan arzulardan dem vuran bir arkadaşının söyledikleri dikkati çeker.

Freud’a göre, sakınılan hususlar bilinç dışına itilir; psikanalizin terimiyle “represe edilir”. Benlikte iz bırakmış, bastırılmış olaylar, suçluluk hissi, açıklanmaya cesaret edilememiş fikirler, ima etmekten dahi imtina edilen istekler çeşitli heyecanlarla yeniden yüzeye çıkar. Hayat içindeki bazı kırılmalar, rüyalar, dil sürçmeleri, bunun yanı sıra bilinçaltı bariyerini gevşeten birtakım hadiseler “represe edilen” libidonal her türlü unsuru açığa çıkartabilir. Hikâyedeki başkahramanın bilinçaltı eşliğinin aşılmasına neden olan da böyle bir hadisedir.

Bir zamanlar kendisine bağımlı olunan ve ilgi duyulan annenin ölümü, ailevi ilişkilerdeki en güçlü bağlardan birinin çözülmesidir. Bağımlılık ve ilgi zincirinin kırılması, bireyi özgürleştirir. Bilinç aşamalarındaki bariyerleri geçiren kılar. Daha önceleri dile getirilemeyenlerin sebebi görülen, bir yanıla “id” denilen ilkel libidoya gem vuran temel faktörlerden biri ortadan kalkmıştır. Anne ve onun kaybı, psikanalitik öğretilerde mühim yer tutar.

Hikâyede de annenin vefatı ile birlikte, yüzleşmekten çekinilenlerin, kahramanın zihnine üşüştüğü fark edilir. Annesinin ölümünün ardından kahramanın çocukluk hatıralarına, bilinçaltına, yatılı okul rüyalarına, o güne dek dışa vurmadığı, istek ve endişelerine gayriihtiyari dönüvermesi, bir çeşit ruhi gevşeme ya da psikolojik boşalımdır. Psikanalitik literatürde buna, arındırıcı etki anlamına gelen, “katharsis” adı verilir. Bilinçsiz arzuların salıverilmesi, ayıplanan fikirlerin ifşası, ruhi gerilimin yatışmasını sağlar. Bu noktada kahramanın ölüm hadisesine müteakiben sergilediği tavırlar ve ruh hâli de yatışan gerilime, bastırılanların artık bastırılmasına gerek kalmayıp kaynaqlanan katharsise işaret eder; zira ölüm, güdülenmiş bastırmayı ortadan kaldırır.

Freud, ölüm merkezli hipotezinde “thanatos” dediği ölüm içgüdüsünü “*insanoğlunun kendine ya da başkalarına dair yol açtığı tahribat*”la ilgili kılar. Yaşam içgüdüğü libido ile tahrip içgüdüğü ise thanatosla alakalıdır (Turna, 2020: 5). Libido da thanatos da bir yanıla bireyin haz, tatmin ve

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

özgürleşme duygularına hitap eder. Nevrotik durumun giderilmesini sağlayan ruhsal enerji alanlarıdır. Hikâye kahramanının, Freud'un psiko-analitik saptamaları ile aynı paralelde olan tutum, hâl ve psikolojik durumu kayda değerdir.

Kahraman, annesinin cansız bedenini gördükten sonra bile, onun hâlâ kendisini azarlayabileceğini hayal eder. Sonra ölümünden emin olunca, içini “bir ışık, bir aydınlanma, bir hafiflik” sarar. Annesinin bir daha uyanmasını istemez. Son derece rahatlamıştır. Vefatın ardından kahramana geliveren sükûnet ve ruhsal zindelik hikâye boyunca vurgulanır:

“Dışarı çıktıklarında havanın güzelliğinin farkına vardı. Tatlı bir Eylül sonu. Her şey güzel. Günlerdir sıkıntı içindeydi. Boşalan, açılan, anlatılamayan tatlı bir şeyler oynayıyordu... Odasına erken çekildi. Uyku tutmadı bir türlü. Sakal traşı olmamıştı. Lavabonun karşısına geçti, büyük bir dikkatle traş oldu. Sık sık yüzünü kanatırdı. Bu defa kanatmadı. Bıyıklarını makasla düzeltti, geç vakitte uykuya daldı.

Erken kalkamazdı. Bugün ters oldu. Ortalık ağarırken çok zinde olarak kalktı.” (Yörük, 1965: 7).

Nicedir sıkıntı içinde olan kahraman, annesinin ölümünün ardından birden mevsimin güzelliğini fark eder. Onu rahatlatan, içini boşaltan bir durum vardır. Üstünde egemen olarak hislerini, fikirlerini denetlediğini düşündüren bir otorite kalmamıştır. Kahramanın tedirginliği, kaygıları sanki annesiyle beraber yok olmuştur. Hastanede gördüğü, hoşuna giden kız aklına gelir. Tıraş olurken hep kestiği yüzünü, bu sefer kanatmaması da dikkati çeker. Geç yatmasına karşılık dinç kalkar. Tavriyla, edasıyla, zihnine gelenlerle yaşam sevincinin bariz biçimde arttığı anlaşılmaktadır.

Yörük'ün psikanalizle ne denli alakadar olduğunu bilmemekteyiz ancak fark edilir biçimde hikâyesinde psikanalitik bir yan vardır. “İlımsız Dam”da, çocukluk döneminde yaşanan bir iç çatışma, altı kalın konturlarla çizilmeden fakat usta bir yazarlıkla aktarılır. Anlam, kısa tasvirlerdedir ve ruh hâllerinin aktarımına yüklenmiştir. Uzun psikolojik tahlillere girilmez. Yörük, daha çok, okuyucunun sezgisine itimat ettiğini hissettiren bir tavırla hikâye eder. Kahramanlarını, kurguladığı vakaları iyi niyetli biçimde anlatır. Çizdiği tabloyu okuyanların tamamlaması için sahneleri eylemsiz anlarda bıraktığı olur. “İlımsız Dam” da böyledir. Hikâyenin son cümleleri, okuru düşündürüp, hayal etmeye sevk eder:

“Eve attı kendini. Merdivenleri hızlı hızlı çıktı. Odaya girdiğini, ışığı yaktığında anladı... Evet, annesi ölmüştü. Divan bomboş. Dolu bulamayacağını o da biliyordu. Bir şeyler arıyordu yine, bilmediği bir şeyler, aradıkça ölümü bulacağı şeyler.” (Yörük, 1965: 21).

İkinci kitabına ad olmuş, “Çölde Bir Deve”, Yörük'ün bu kitaptaki ilgi çeken hikâyelerinin başında gelir. Hikâyede, eşinin kendisini aldattığını söyleyen isimsiz bir mektup aldıktan sonra, gözü dönen bir kocanın yaptıkları anlatılır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

Mektup sonrasında, evini gizlendiği yerden günlerce takip eden kahraman, kendine hâkim olmakta güçlük çeker. Kahramanın yaşadığı psikolojik gerilim, hikâyenin her noktasına siner. Cengiz Yörük'ün, hikâyedeki dip akış olarak nitelenen “atmosfer”i nasıl elde ettiğini göstermesi bakımından “Çölde Bir Deve” mühim bir örnektir. Hikâye üstüne incelemeleri olan Necip Tosun, bir hikâyecinin atmosfer meydana getirmesinin ehemmiyetinden bahsederek, atmosferin temayı kuvvetlendiren bir alt tasarım olduğunu ifade eder. Bu da yazarın bilinçli tutumları ile şekillenecektir. Ona göre atmosfer, “Karakterin ruh durumunu, mekânın konumlanışını, nesnelere görünüşünü ortak bir çizgide buluşturan bakış açısıdır.” Yazarın duyguları ya da durumları betimlerken renkleri, sesleri, ışığı kullanmadaki hüneri de bu kapsamdandır (Tosun, 2021: 97).

Hikâyelerini ele aldığımız Cengiz Yörük'ün atmosfer oluşturmada en başarılı olduğu kitabı, ikincisidir. Nitekim bu eserin ödüllü olması da başarılı olduğunun ispatıdır. Kitabın içinde ise, bu açıdan, en yetkin örneklerden birinin “Çölde Bir Deve” olduğu söylenebilir. Sınırından yüzünde tik oluşan kocanın, izbelikte beklerken evindeki eşyaların beğenmediği tertibinden sokaktaki kötü mimari eseri binalara, oradan yoldan geçen ve ayağı iyi nallanmamış ata kadar pek çok kusurlu, bozuk, nahoş olayı, nesneyi düşünmesi; yazarın tüm bunları belli bir düzende naklediği okurun da sınırlarını uyarır. Arada, artık kahramanın ezberlediği o ihanet mektubu sunulur. Küfürler, ithamlar içeren mektupla beraber aldatılmışlık duygusu, kahramanın ruh hâli iyice öne çıkarılır. Tenhada, tuğla yığınları arasında kızgın ve tozlara bulanmış bekleyen kahraman etrafındaki her maddeye, zihninden geçene bile hiddetlenir. Taşları sökülmüş, biçimsiz kaldırımlar, evinin bodrum katına dek inen yarık; tahrip olan evliliğin simgeselliğini aktarır gibidir. Beş senedir yuvası olan evindeki yarığı ilk kez fark eder. Evine baktığında içinden “öğürmek, kusmak” gelir. Karamsar, öfkeli ruh durumu ile fiziki çevre arasında bir bağ kurulmaktadır. Karanlık sokaklar, dar, küf kokulu evler, yağmur sularıyla bozulmuş boyası kötü kapılar, harap binalar şeklinde tasvir edilen dış âlemlerle kahramanın iç dünyası arasında inkâr edilemeyecek bir koşutluk bulunur. Ortamın çirkinliği, kahramanın gittikçe artan ruhsal huzursuzluğuyla eşgüdümlü olarak biteviye vurgulanır. Metindeki tansiyon sürekli yükseltilir. Böylece, bekleyişin nasıl neticeleneceğine dair duyulan merak, oluşturulan başarılı atmosfer sayesinde, okuru daha çok metne çeker. Yörük'ün bu konudaki tasarruflarının verimli olduğunu, Tosun'un (2021: 98-99) aşağıdaki tespitlerinden de çıkarmak mümkündür:

“Bir kurmaca yazarı, öncelikle okuru, gündelik hayattan uzaklaştırmak için metnin dünyasına yaklaştırmak, bir başka deyişle kurmacayı inanılır hâle getirmek ister. Bunu da kuracağı, yaratacağı atmosferle gerçekleştirir. Yazar bu atmosferi iyi oluşturamaz ya da yarattığı atmosfere uygun bir dünya kuramazsa okur kurmacaya giremez ve daha girişte yapı çöker... Betimleme ve mekân, atmosfer yaratmanın en temel araçlarıdır. Öykü, romana göre daha kısa ve zamanı az olduğu için metinde bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

araçların da en uygun bir şekilde kullanılması gerekir. Bunun için de öyküye giren her şeyin yaratılmak istenen atmosfere katkısı olmalı, her cümle vazgeçilmez; mekân, betimleme işlevsel olmalıdır... Örneğin bir çarpılmışlık, çöküntü, dağılımlık anlatılıyorsa öyküye giren betimlemeler bu temaları zenginleştirir: Evler temelinden çatırdar, kapı tahtaları çürür, odaları sis basar ve mekân nem kokar.”

Tosun’un dile getirdiği hikâyeye yayılan, anlamı ve odağı besleyen bu havayı, yazarın nasıl bir etki vasıtası olarak kullandığı açıktır.

Sanatçı, dünyası başına yıkılan kahramanın iç âlemindeki karmaşayı verirken, psikolojik tempoyu, oluşturduğu atmosferle tayin eder. Hikâyenin içerdiği yoğun gerilim yer yer iç monologla sağlanır. Kahramanın aklından geçenlere mukayyet olamadığı, çeşitli fikirlerin birbirini kovaladığı görülür.

Talihsiz adam, karısını düşünürken öfke nöbetlerinden şehvete dek ruhî gelgitler yaşar. Eşini cürmü meşhut üzere yakalama arzusunda, aşığını da öldürme niyetindedir. Ne var ki mektupta eşinin aşığı olduğu söylenen ve kahramanın evinin yakınında dükkânı olan terzi, işinin başından ayrılmaz. Kahraman kendisinin evine terzinin gireceğini devamlı düşünmekte, hep o anı beklemektedir. Terzinin bir türlü dükkanından çıkmayıp, uzaktan evini kolaçan eden kahramanı sinirlendirir:

“ ‘Teres’ diye mırıldandı. ‘Koş yanına, kap makası, sok gırtlığına. Sok, tekrar sok, sok.’ Boynunda iri damarlar peydahlandı.” (Yörük, 1965: 37).

Gerilimin had safhaya vardığı anda, umulmadık bir hadise yaşanır. Terziyi öldürmeye kararlı olan kahraman, evinin yakınına gelen ve konuyla uzaktan yakından ilgisi olmayan bir mühendisle gereksiz bir münakaşaya girer. Hiç yoktan aralarında bir sürtüşme meydana gelir. İhanet, küçük düşürülmek duygularının etkisinde olan kahraman dengesini kaybetmiştir. Allak bullak olan psikolojisi nedeniyle her sözü başka yere çeker. Farklı bir mana verir. Söylenenleri kendi namusuna dolaylı edilmiş hakaret telakki ettiğinden, tabancasını çekip durduk yere ilgisiz birini öldürür. Terziyi vurmaya ahdetmişken masum mühendisi öldürmesi beklenmedik bir sondur.

Finalde, kahramanın birden rahatladığı, cinayetten saniyeler sonra, zihnindeki karışık imgelerin yerli yerine oturduğu müşahede edilir. Kitaba adını veren “çölde bir deve”nin nereden geldiği de hikâyenin son sözleri ile açıklığa kavuşur:

“Adamın gözünün önünde bir şeyler döndü. Cip. Mühendis. Terzi. Karısı. Evin bodrumuna inen çatlak. Sokağa tüküren terzi kalfası. Tabanca... Tetiği çekti. Mühendis sağ elini göğsüne koydu. Silâh patlamıştı. Tetik üç defa daha oynadı. Kurşunlardan biri cipin tentesini deldi, ötekiler mühendise saplandı. Mühendis kurşunları yerken, sol kolunun kuvvetiyle cipin önüne abanmış, kaçmak istemiş, oracığa burun üstü yığılıvermişti. Temiz kunduralarının ökçe lastiği iyice görünüyordu.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

Adam tuğlaların üstünde, silâhı elinde duruyor. Ne düşündüğü, ne hissettiği söylenemezdi. Ağzının sol yanındaki tik kaybolmuş, yüzü durulmuştu.

Demin düşündüğü resmi nerde gördüğü birden aklına geldi. Gülümsedi. Onu yıllar önce bir bakkaldan alışveriş ederken görmüştü. Duvara çiviliydi. Hem de kalın bir sicimle bağlanmıştı. Masmavi bir gök, çölde bir deve ilerliyor.” (Yörük, 1965: 42-43).

Öfke, cinnet, delilik hâlleri, çalkantılı ruhi durumlar Yörük’ün hikâyelerinde hatırı sayılır bir yer kaplar. “Öylesine Bir Gün”, “Yoldaki Taşlar”, “Arkadaşlar”, “Eylül Akşamı”, “Köpekler”, “Göğe Herkes Bakar” hikâyeleri bunlara verilecek örneklerdir. Mesela “Yoldaki Taşlar”da, obsesyonu olan Veli’nin üzücü akibeti anlatılır. Psikolojik takıntıları olmasına rağmen bu vaziyeti ile toplum içinde zararsız bir şekilde yaşayan Veli, ufak bir anlaşmazlık sonrasında denetleyemediği öfkesi ile köylülerin meselesi hâline gelir. Zaten önceden akıl sağlığına dair olumsuz bir raporu vardır. Yoldaki taşlarla konuşan, onları kendi zihninde evlendiren, obsesif-kompulsif bir profil çıkaran kahraman; çıkışları, tuhaf davranışları neticesinde delirdiğine hükmedilerek akıl hastanesine kapatılır. “Eylül Akşamı”, “Köpekler” yine ruh sağlığının yerinde olmadığını düşündüren kahramanlar içerir; bir nevi deliliği işler. “Köpekler” hikâyesinin bitişi, bahsedilenlere dair oldukça aydınlatıcı ve fikir verici bir kesit teşkil eder:

“Göğsünü kabarttı, adımlarını sıklaştırdı. ‘Köpekler, köpekler’ dedi. ‘Korkmamalıyım onlardan. Kimse de korkmamalı.’

Kasabanın bitimindeki elektrik direğinin altında durdu. Kasabanın ortasındaki park, dört yüz adım çekerdi. Belki yüzüncü sayışıdır. Yine adımlarını sesli sesli saymaya koyuldu. Önce yanında iki çocuk bittiğini gördü. Daha sonra, irili ufaklı insanlar çoğaldı. Parka geldiğinde, çevresinde üç beş yüz kişi bulunuyordu. Yumruklarını sıktı, başını havaya kaldırdı. Ağzı köpüklenmişti.

‘Artık köpeklerden korkmamalıyız, korkmamalıyız,’ diye öyle bir bağırды ki, herkes tıs kesildi. Az sonra bir mırıltıdır başladı kalabalıkta:

‘Yine delirdi, yine delirdi. Ne akıllı uslu adamdı, yazık oldu.’

Koşarak iki bekçi geldi. Koluna girdiler. Onu kalabalıktan alıp, daha ışsız bir sokağa götürdüler. Uzaktan gelen sesler gitgide azalıyordu: ‘Köpeklerden korkmamalıyız, köpeklerden korkmamalıyız.’” (Yörük, 1965: 58).

Duygu durumu bozuk, benliğine hükmedemeyen, sinirlerine hâkim olamayan tipler Yörük’ün şahıslar kadrosunda yer alan kahramanlardandır. Kahramanlarının büyük kısmı ise içinden muhakeme eden, yaşadıklarını tahlile yönelen kişilerdir. Yazarın psikolojik unsurlara verdiği ağırlıkla bu tercihi arasında anlamlı bir ilişki olduğu öne sürülebilir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

Yörük, çok fazla hikâye yazmamasına karşılık tematik bakımdan çeşitliliği yakalamış bir yazardır. Hayatın içinden yakaladığı anları, basit hadiseleri hikâyeleştirmede yeteneklidir. Sade bir dil ve anlaşılması kolay bir kurgu ile en ufak bir gözlemini bile hikâye etmekte zorlanmaz. “Fırıncının Çırağı”nda kahraman, sadece oturduğu yerden işittiklerinden çarpıcı bir hikâye ortaya çıkarır. “Doktorun Çocukları”, komşu çocukların diyalogları üstünden bir gözlemin tahlilidir. “Yolculuk”, ağabey kardeş diyalogunun naklidir. “Kamyonda” diyaloga dayalı bir başka hikâyedir. Ali’nin Traktörü” arızalanan traktörün ardından arkadaşların sohbetiyle ilerler. “Neden Böyle Oldu?” evlilik dışı münasebetin bireyleri nasıl etkilediğini konu edinir. “Kulaktaki Darı” kazayla kulağına mısır tanesi kaçırın çocuğun tedavisi esnasında maddi ve manevi olarak zorlanan bir aileyi verir. Çeşitli insanlık hâlleri, ufak anılar, değişik yaşam kesitleri yazarın tematik havzasını oluşturur.

Tematik sıklık bakımından en fazla ruh durumlarını işlemekle beraber; aileye, yakın çevreye dair gözlemler hikâyelerinde epey yer tutar. Mamafih genel bir bakışla iş hayatından enseste, hümanist duygulardan cinayete uç noktalara ilerleyerek konu repertuarını genişletmeye uğraşmıştır.

Sanatçı, sıradan insanları odağına alır. Bu tercih, üç hikâye kitabında da değişmez.

Üçüncü ve son hikâye kitabında ise hikâyelerin nitelik bakımından ilk iki kitaptan geride olduğu fark edilmektedir. İlk kitaptan on üç sene sonra gelen bu eserde merak, gerilim, psikolojik unsurlar diğer eserlerine nispetle daha zayıf bir görünüm arz eder. Önceki hikâyelerinde tempoyu yükseltebilen, ruh hâlleri ile akışı eş güdümlü kılabilen yazarın son kitabında çatışma meydana getirecek öğeleri sınırladığı, daha ziyade tahkiyeyi ön plana aldığı gözlemlenir. Kabulleniş, acıma, sevgi duygularının hâkim olduğu altı hikâyeden oluşan bu kitabı ile Cengiz Yörük hikâyeciliğe veda etmiştir.

Edebiyat sahnesine çıkışı 50’li yıllara denk gelen Yörük, o dönemin genel atmosferinden bağımsız bir çizgi sürmüştür. Türk hikâyeciliğinde 50’li yıllar, varoluşçuluğun ve deneysel tecrübelerin arttığı dönemdir. Ferit Edgü, Orhan Duru, Adnan Özyalçınar, Demir Özlü gibi bir dizi ismin simgeye dayalı bir dille, başkaldırıyı, özgürlükleri işlediği bir zaman diliminde sosyal gerçekliğe ve köy edebiyatına mesafeli bir tutum sergilenir (Tosun, 2021: 47). Böyle bir hikâyecilik çizgisi sürülürken Cengiz Yörük’ün her türlü akım ve tutumdan uzak, köy kasaba merkezli bir hikâye inşa etmesi, dönemin yönelimlerinden ayrıldığı ve bağımsız bir yazar olduğu kanaatini vermektedir.

Yetiştirdiği bölge, onun hikâyelerinin coğrafyasına, mekanlarına, şahıs kadrosuna kaynaklık eder. Menderes Ovası, Madran Dağı, Aydın, Büyük Menderes Nehri, sebzelerle dolu tarlalar, pamukçuluk, köylüler, çiftçilik Yörük’ün bahsetmekten hoşlandığını düşündüğümüz yerler, işler ve kişilerdir. Bunları hikâyelerinin içine serpiştirir. Köy evleri, ırgatlar, traktörler, römorklar, mısır tarlaları, çapa işçileri, vb.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

yazarın yöresel bir hava oluşturmakta sıkça istifade ettiği unsurlardır. Pek çok hikâyesindeki fon, tabiattan alınan imgeler ve zirai yaşamla oluşur.

Tüm bunlara rağmen folklorik unsurları az kullandığını belirtmemiz ilginç gelebilir. Şayet genellenirse, Ege coğrafyası ve insanı bu hikâyelerin hammaddesidir ama buranın oyunları, müzikleri, yaşam kaideleri, mutfağı pek konu edilmez. Halk şivesi işin içindedir ama inançları, giyim tarzı, alışkanlıkları, töresi hikâyelerde yok mesabesindedir. Bunu da kayda değer bulduğumuzu ifade etmeliyiz.

Hikâyelerin işçilik, kısmen de teknik kısmı üstüne nasıl bir dikkat sarf ettiğine yönelik donelere sahip değiliz. Cengiz Yörük'ün eserleri bugün artık basılmamaktadır. Eskizlerinin var olup olmadığı da meçhuldür. Yazarın çocuklarının bugün hayatta olmayışı, torunu Kayhan Kavas'a ulaşamayışımız ve kitaplarını yazdığı tarihten bu yana 70 yıla yakın zamanın geçmiş olması edebî envanter elde etme umutlarını zayıflatmaktadır. Eserleri, tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca bir kez basılmıştır. Hikâyelerinin ikinci bir basımı bulunmamaktadır. O yüzden kitaplarını okumak isteyen, bunları ancak sahaflardan temin etmek zorundadır. Yörük'ün kitaplarına bugün amatör bir ilginin ötesinde, sadece alan uzmanlarının ilgi göstereceği tahmin edilebilir.

Taslaklarını, karalamalarını inceleme imkânının olmayışı, sonraki basımları bulunmadığı için baskı farklılığını araştırmanın mümkün olmaması, tek basımdan ibaret mahdut külliyatın üstünde düzenleme yapıp yapılmadığı, yapıldıysa bunun ne şekilde olduğu gibi soruları kaçınılmaz biçimde yanıtız bırakmaktadır.

Elimizdeki nüshalar, araştırma ve değerlendirme için yegâne zemin ve malzemedir. Yukarıda belirtildiği üzere, hikâyelerini kaleme alma serüvenini bilemediğimizden ihtiyatla yaklaşılsa da sanatçının dili kullanımında olumsuz özelliklere pek rastlanılmaz. Birkaç yerde kullandığı yöresel deyişler hiç alışıl gelmediği için şaşırtır. Nadir de olsa “bol kaşlı bir adamdı” gibi oturmamış bazı ifadelerine rastlanır. “Gür” veya “gümrah” sıfatını kullanmak yerine “bol kaşlı” demesi yadırgatır. Kısa cümlelerle yazdığından, metinlerinde tashih yapılması ihtimalini mümkün mertebe izale etmiştir. Kısa cümle tercihinin işçilik, tashih gibi durumlar açısından metinlerine avantaj kazandırdığı düşünülebilir.

Yörük anlatım tekniği bakımından tahkiye, tasvir, diyalog, iç monolog, mektup yöntemlerini kullanır. Bunlar arasından diyalogu fazla kullanır. Diyaloglarla anlatımı sürdürmede maharetini gösteren aşağıdaki kısım, sanatına dair ışık tutar:

“ *Bak, doğruyu söylersen kızmıyacağım. Yoksa karışmam! Nasıl oldu, anlat?* ”

Çocuğun dudakları kımıldadı. Babası:

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

'Hadi' dedi. 'Söyle.'

'Dövmiyecaksin değil mi?'

'Dövmiyeceğim.'

'Annem dari topluyordu. ... Cafer ağanın motoru kuyudan su çıkarıyordu. Gürültüsü çoktu. Öyle çoktu ki! Parmağımla kulağımı tıkadım.'

Korkulu gözlerle babasına baktı.

'Eeeee?'

'Böyle yapınca ses azaldı.. Parmaklarımı çıkardım ses çoğaldı.. İki de dari tanesi sokayım dedim. Bakalım ses azalacak mı?'

'Nasıl, ses azaldı mı?'

'Parmaklarımı soktuğum gibi oldu. Bu kulağımdaki dariyi çıkardım. Öteki çıkmadı, içine kaçtı, çok acıttı.'

'İyi b.. yemişsin dürzünün oğlu. Kulağın mı patlayacaktı sokmasaydın dariyi? Ne kadar kibar adammışsın sen? Doktorun yanına nasıl çıkacağız şimdi? Herif durumu bilmeden, 'Ne biçim babasınız siz? Adam çocuğuyla birazcık ilgilenmez mi' diyecek. Geçtim doktorun söyleyeceklerinden, parasını nasıl ödiyeceğiz?'' (Yörük, 1965: 70).

Kelimelerin sıralanışı, vurgu ve tonlama ile metnin akışında bir uyum bulunur. Gelişigüzel bir sıralama gibi görünse de duyguları ifade eden bir anlatım vardır. Gündelik bir diyalog; yapmacıksız, doğal bir hikâyeye dönüştürülmüştür.

Anlatıcı ve odaklanma yönleri ile Yörük'ün teknik özgünlüğüne işaret eden "Beş Yolcu", bir olayı farklı gözlerden, farklı kahramanların bakış açılarından anlatır. Bir olay etrafında hissedilen memnuniyetsizlik, hoşnutluk, sabırsızlık değişik kişilerin ağzından, iç monologlarla sunulur.

Bir hikâyecinin çoğu hususu, kâğıt üstünde belirtmeden, onları aktarma olasılığının var olduğunu bilerek yazması meziyettir. Hikâyecinin ihsas yeteneğini geliştirmesi, bir tepkinin herkesteki intibamını tek cümle ile aktarabilmesi, uzun cümleler kullanmadan tasvir edebilmesi ve atmosfer kurabilmesi onun asıl ve mühim başarısı olarak değerlendirilmiştir (Bates, 2013: 141). Dile getirilenler hikâye yazarı için başarı ölçütü telakki edilirse, Cengiz Yörük'ün belirtilenler açısından yetkin bir profil çıkardığı ileri sürülebilir.

"Her iyi öykücü, bizde 'Bu da anlatılır mıymış?' şaşkınlığı yaratır. Anlattığı şeyin anlatılmaya değer olduğunu bize ikna eder." diyen ve kendisi de aynı zamanda bir hikâyeci olan Harmancı'nın

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

(2022:159) perspektifine göre hikâyeci beklenilmeyeni, sıradan olanı sanat cevheriyle yoğurabilendir. Bu yaklaşım göz önünde tutulduğunda da Yörük'ün bayağı olanı, her zamanki konuşmaları, günlük hadiseleri tahkiye edebilmede bir hüner gösterebildiğini söyleyebiliriz; zira konularının çoğu hayatın içindeki sıradan vakalardır. Bir yaralanma, sarhoşluk, merak duygusu, çocukluk hatırası, işlenen bir suç, komşunun köpeği; Yörük'ün bir hikâye oluşturmada zorlanmadan kullandığı edebî malzemeye dönüşür.

Mamafih bir hikâyecinin yarına kalma gibi ciddi bir kaygı taşıması da beklenir. Necip Tosun (2020: 552-553), edebiyat tarihlerine geçecek hikâyeler ve hikâyeciler için fikirlerini dile getirdiği bir yazısında şu tespitlerde bulunur:

“... bir yazarın ‘yapması’ gereken şey, sadece hayatı yansıtmak değil, onu çoğaltmak, üretmek olmalıdır. Bu yüzden iyi öyküler okuduktan sonra bitmez, bizde varlıklarını sürdürürler... Başka bir deyişle öykü, yaşanan gerçekliği bir başka gerçeklikle aşma, anlam alanını genişletme, derinleştirme ve ebedileştirme girişimidir... Kalıcı öyküler, hakikatin ‘yeni dili’ni bulan metinlerdir... Bu anlamda öykülerin işlevi, her durumda hayata ilişkin bir tavır almak, ona müdahale etmek olmuştur. Öyküler de, hayata ilişkin yeni bir ruh aktarır. Bu ‘yeni bir hayat’ teklifidir. Bunu da yeni bir ses ve biçimle gerçekleştirir.”

Hayatı sanat katına taşıyan Tanpınar ve Oğuz Atay'ın bunu başardığını sözlerine ekleyen Tosun, hikâyeden ve hikâyeciden beklenenleri kısaca böyle özetler. Buna göre Cengiz Yörük'ün “hakikatin yeni dilini bulan metinler” kaleme alıp, “yeni bir hayat teklif eden” anlam ve biçim boyutları derin hikâyeler yazdığını ifade etmek, büyük bir iddia gibi görünür; ama hayatı sanat katına taşıyabildiği muhakkaktır.

Yörük, yukarıda zikredilen Tanpınar gibi toplumun düğümlenen meselelerine dair yazmamıştır. Atay gibi biçimsel denemelerde de bulunmaz. Bununla beraber hayatı, toplumdan aldığı kesitlerle yansıtmayı bilir ama yazdıklarında derin bir sosyal içerik aramamalıdır. Hikâyelerinde kapsamlı toplum tahlillerine de rastlanılmaz. O; hayatı, gözlemlerini yalın bir dil ve kendine özgü tarzıyla ifade etmiş; nihayetinde, Türk hikâyeciliğinde kutup başları olan Sait Faik, Sebahattin Ali gibi bir şöhret edinemesi de hikâyeciliğe değer ve emek vererek, renk katan, edebiyatımızı zenginleştiren bir yazar olmuştur. Hikâyelerinin Sait Faik Hikâye Armağanı gibi anlamlı bir mükâfatla taçlanması ise Yörük'ün hikâyecilikte başarılı olduğunun açık bir kanıtıdır.

Edebî hayatının kısa sürmüş ve eserlerinin devamının gelmemiş olması, yazarın bu kulvardaki sebatına ve yarına kalmaya dair yoğun bir kaygı taşıyıp taşımadığına dair düşündürür. Bununla beraber, ortaya koyduğu metinlerin edebî vasatın altında kalmayışı, aldığı ödül; ayrıca üstünden neredeyse 70 yıl

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

geçmiş bu hikâyelerin hâlen aktüel ve günümüze hitap edebiliyor olması Cengiz Yörük'ün hikâye sanatında bir yer tutabildiğinin göstergeleridir.

4. SONUÇ

Cengiz Yörük, adını ilk kez Varlık, Yeditepe, İstanbul, Küçük Dergi'ye yazarak duyurmuştur. Sanatçının buralarda kısa köy notları tarzında yazılar kaleme aldığı bilinir. Bu yazılar, zikredilen süreli yayınlarda kalmış ve bir araya getirilmemiştir. Külliyyatının tamamlanması için bahsedilen yazılarının tespit edilip derlenmesi, hâlen edebiyat araştırmacılarını bekleyen işlerdendir.

1954 tarihli *Yoldaki Taşlar* eseriyle hikâye sanatındaki iddiasını ortaya koyar. *Yoldaki Taşlar*, başarılı bir çıkıştır ve bu başarıyı perçinleyen *Çölde Bir Deve* olur. 1965'de basılan bu kitap, 1966 yılında hikâyeciliğin o dönemdeki en prestijli ödülleri olan Sait Faik Hikâye Armağanı'nı elde eder. 1967'de basılan *Yalnız Kalanlar* ise yazarın sadece hikâye sahasındaki son tecrübesi değil, eldeki verilerden belirlenebildiği kadarıyla tümüyle edebiyata dair son kalem tecrübesidir. Bu tarihten sonra basılan bir kitabı bulunmamaktadır. Dergilere yazmaya devam edip etmediği, ayrı bir tetkik gerektirmekle birlikte, yazdığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Edinilen bilgiler yapılacak araştırmalarla güncellenebilir fakat yazarın verimli bir döneminde iken edebiyattan uzaklaştığı izlenimi oluşmaktadır.

Sanatçının doğup yetiştiği Ege Bölgesi mekân, vaka, kahraman kadrosu bakımından hikâyelerinde merkezi bir yerdedir. Ege şivesi, yöresel dil, Ege köylüsünün ağzı sanatçının hikâyelerine başarılı biçimde yansır. Yörük bilhassa köylü ağzını kahramanlarına iyi, tabii şekilde konuşturur. “tohtur yanılmış, ters rapor vermiş ona”, “ne bilem ben”, “eyi emme kazaylan oldu”, “eşeği zümzükledi” vb. söyleyişler ve bunların hikâyelerdeki yaygın kullanımını, Ege havalisinin dilini gözleme ve aktarmada mahir olduğuna delalet eder.

Sanatçının ikinci hikâye kitabı, üç kitaplık hikâyecilik serüveninde zirveye vardığı eserdir. Çatışma, gerilim oluşturma, psikolojik unsurları metne yedirme, dil hüneri bakımından *Çölde Bir Deve*, diğerlerini geride bırakan bir eserdir.

Yörük, özellikle atmosfer oluşturmada yetkindir. Onun bu tarafı, ilk hikâyelerinden itibaren kendini belli eder. Çizdiği tablo, oluşturduğu hava cezbedici şekilde okuru metne davet eder. Okuru kurgunun içine çektikten sonra, psikolojik unsurları, gözlemlerini kullanarak oluşturduğu atmosferi yoğunlaştırır. Mesela, tedirgin ama öfkeli bir kahraman portresi eşliğinde sunduğu “Çölde Bir Deve”, hikâyelerindeki atmosfer söz konusu edildiğinde, verilebilecek en iyi örnektir. Kahramanın ruh hali, ağaçların arkasında saklanması, telaşlı gözlemleri, seyrettiği perdenin ürkekçe açılıp kapanması; sonra

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

endişeli vaziyetini anlatan konuşması, eksiltili cümleler vs. bunlar, atmosfer oluşturmada psikolojiyi, çevreyi, Türkçeyi nasıl etkin, verimli biçimde kullandığına işaret eder.

Bu yeteneğini son hikâyelerine dek sergilemiştir. Yine *Yalnız Kalanlar* kitabında geçen “Zehra”, daha ilk paragrafıyla sanatçının duyuları, psikolojiyi nasıl kullandığına ve işin içine nasıl dahil ettiğine örnektir. “Güçlü anıların, olayların, kendilerine özgü çeşitli kokuları var. Bu kokuyu duymadan, insan olayın içine giremez.” diyen yazar, işlenen bir cinayete çok değişik bir açıdan giriş yapmayı tercih eder. İlgi çeken, sinestezik bir yaklaşımla hikâyesini başlatır.

Cengiz Yörük’ün edebiyat sahnesindeki yerini ve kıymetini tayin eden eserleri, esasen hikâyeleridir. Dergilerdeki yazıları ve antoloji çalışması göz önüne alınsa bile, bu hükmün değişmeyeceği öngörülebilir. Ne var ki üç kitap ve toplam 27 hikâyeden ibaret bir hikâyecilik serüveni söz konusudur. Kısacası gayet az hikâye yazmıştır. Buna rağmen döneminde takdir edilmiş; aldığı ödül ile edebiyat tarihlerine geçmek için referans edinebilmiş bir sanatçıdır. Ödülü veren jürinin Sabri Esat Siyavuşgil, Tahir Alangu, Behçet Necatigil, Oktay Akbal, Haldun Taner isimleriyle oluştuğu, bu kadronun ne derecede saygın ve seçici olduğu düşünülürse, Cengiz Yörük’ün de o ölçüde edebî değer arz eden bir birikim ortaya koyduğu sonucu çıkmaktadır.

Ulaşabildiğimiz bilgi ve verilere göre, sanatçının hikâye kitapları sadece bir kez basılmıştır. Seksen yaşında vefat eden sanatçının henüz kırklarında iken edebiyattan erken denebilecek bir dönemde uzaklaşması ve bugün artık kitapları basılmayan bir yazar olması, onu, tanınır olmaktan uzaklaştıran bazı hususlardır. Kitaplarını kütüphane raflarında bulamamak, özel bir gayretle ancak hikâyelerini okuyabilme şartının bulunuşu, günümüz okurunun ona ulaşmasını zorlaştırmıştır.

Türk edebiyatında, sakin ve kendi mecrasında akan bir hikâyecilik çizgisi ile Cengiz Yörük, yazdıklarının ardından bakıldığında, bugün artık hemen hemen unutulmuş bir yazardır. Edebiyat araştırmacısının görevlerine değinen Köprülü ve Kaplan; tarih, millet, felsefe, sanat gibi kavramlardan oluşacak engin rezervin tanınması ve sınırlarının her yapılacak araştırmayla peyder pey genişletilmesi için anlam taşıyan her çalışma ve incelemenin önem taşıdığını kaydeder. Bu açıdan Cengiz Yörük’ün hikâyelerini odağımıza aldığımız bu araştırmanın da edebiyat, düz yazı veya hikâyecilik tarihimize küçük de olsa bir katkı sağlayacağını umuyoruz. Sanatçının gündeme getirilmesinin ihmal addedilebilecek bir dikkatten kaçırılmayı önleyebileceği; sunulan bilgilerin, tespitlerin, yorum ve değerlendirmelerin Cengiz Yörük’ün hikâyeciliğimizdeki yerine dair en azından fikir verebileceği ümidindeyiz.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1183074

BANÜSAD, 2022; 5(2), 91-108

KAYNAKÇA

Bates H. E. (2013) “Kısa Öykü”, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya-ve-Uluslararası-Standart-Kitap-Numarası-Istatistikleri-2021-45833> (Yazılı Medya ve Uluslararası Standart Kitap Numarası İstatistikleri,

2021.) (Erişim Tarihi: 09.09.2022).

<https://www.darussafaka.org/hakimizda/cemiyet/sait-faik-hikaye-armagani> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Ege Telgraf (14 Mart 2014) Vesek, M. “Yörük Ali Efe’nin Kendi Kaleminden Hayatı –. https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/yoruk-ali-efenin-kendi-kaleminden-hayati/ (Erişim Tarihi: 09.09.2022).

Enginün, İ. (2004a) “Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları”, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İ. (2004b) “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Harmancı, A. (2022) “Kurmaca Kimden Yana”, İstanbul: İz Yayıncılık.

Kaplan, M. (1995) “Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I”, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köprülü, M. F. (2004) “Edebiyat Araştırmaları”, Ankara: Akçağ Yayınları.

Özkurt, F. (2015). “Millî Mücadelenin Gizli Kahramanı; Yörük Ali Efe”, Anıtkabir Dergisi, 59:11-15.

Necatigil B. (2004) “Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü”, İstanbul: Varlık Yayınları.

Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, (2003) c. II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turna, M. (2015) “1980 Türk Romanında Değerler Çözülmesi”, İstanbul: İz Yayıncılık.

Turna, M. (2020) “Edebiyat ve Psikanaliz”, Medeniyet ve Toplum Dergisi, 4(1) 1-17

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1998) c. VIII, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Uçman, A. (2006) “Abdullah Uçman’la Yeni Türk Edebiyatı Tarihinin Bazı Meseleleri Üzerine”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 4(8) 479-496.

Yörük, C. (1954) “Yoldaki Taşlar” İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yörük, C. (1965) “Çölde Bir Deve” İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yörük, C. (1967) “Yalnız Kalanlar” İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Tosun, N. (2020) “Edebiyat Atlası”, İstanbul: Dedalus Kitap.

Tosun, N. (2021) “Modern Öykü Kuramı”, Ankara: Hece Yayınları.

**ELEŞTİREL PEDAGOJİDEN ELEŞTİREL OKURYAZARLIĞA
EĞİTİME FARKLI BİR YAKLAŞIM**

Önder POTUR¹

ÖZET

Eleştirel pedagoji, gelişen eleştirel yaklaşımın bir sonucu olarak radikal bir eğitim kuramı olarak bilinmektedir. Eleştirel Pedagojinin bir devamı olarak Eleştirel Okuryazarlığı sosyokültürel eleştirel bakış aÇısı, eleştirel pedagoji ve Paulo Freire'nin düşünceleri ortaya çıkarmıŐtır. Eleştirel okuryazarlık; eleştirel pedagoji ilkelerinin sınıf ortamına, edebiyata ve dil sanatlarına sözlü, yazılı ve görsel olarak uygulanmasıdır. Eleştirel Okuryazarlık adalet, eşitlik ve güc ilişkilerine önem vermekte ve bireylerin sorgulayan aktif vatandaşlar olmasını desteklemektedir. Bu çalışmanın amacı Eleştirel Pedagoji kuramından Eleştirel Okuryazarlığa giden süreçte eğitime farklı bir yaklaşımı ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması ile elde edilen bilgilerden yola çıkılarak öneriler sunma amaçladığından tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Eleştirel Okuryazarlık uygulamalarının eğitim ortamlarında ve eğitim müfredatlarında kullanılmasına yönelik öneriler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eleştirel pedagoji, Eleştirel okuryazarlık, EĞitim, Paulo Freire

**A DIFFERENT APPROACH TO EDUCATION FROM CRITICAL PEDAGOGY TO
CRITICAL LITERACY**

ABSTRACT

Critical pedagogy is known as a radical educational theory as a result of the developing critical approach. Critical Literacy as a continuation of Critical Pedagogy has revealed sociocultural critical perspective, critical pedagogy and Paulo Freire's thoughts. Critical literacy is the application of the principles of critical pedagogy verbally, in writing and visually to the classroom setting, literature and language arts. Critical Literacy attaches importance to justice, equality and power relations and supports individuals to be active citizens who inquire. The aim of this study is to present a different approach to education in the process from Critical Pedagogy theory to Critical Literacy. In the study, the scanning model was used because it aims to present suggestions based on the information

¹ Öğr. Gör. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, opotur@bandirma.edu.tr.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

obtained through the literature review. As a result of the research, suggestions were given for the use of Critical Literacy practices in educational environments and educational curricula.

Keywords: *Critical pedagogy, Critical literacy, Education, Paulo Freire*

1. GİRİŞ

Pedagoji bazı kaynaklarda eğitbilim, bazı kaynaklarda ise çocuk eğitimi olarak geçmektedir. Genel anlamda bireyin eğitimini ve bunun uzantıları olan sosyalleşmesini, kültürlenmesini, bilinçlenmesini ve bilgilenmesini içermektedir. Bireyin toplumla ilişkisinde rol oynayan tüm argümanlar pedagoji adı altında işlenmekte ve pratik bir değere kavuşmaktadır (Yıldırım, 2011: 59). Eleştirel pedagoji; pedagojinin mevcut uygulamaları, toplumsal etkileri ve ideolojik düşüncenin yansımaları ile ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2011: 60).

Eğitimde eleştirel yaklaşımın ortaya çıkmasında Rousseau'nun fikirleri ve uygulamaları önemlidir. Rousseau'nun etkisiyle gelişen radikal eğitim yaklaşımı bireyden başlayarak toplumsal sistemlere doğru yönelmiştir. Yani bireyin rolü toplumsal ilişkilere göre yorumlanmış ve değerlendirilmiştir (Rousseau, 2011: 15; Yıldırım, 2011: 48). Kısacası eğitime radikal eleştiri ilk defa Rousseau'nun felsefi ve pedagojik görüşleriyle başlamış olup günümüzde eleştirel pedagoji ile devam etmektedir.

Eleştirel pedagojide yer alan düşüncelerin çoğu, 20. yüzyıl boyunca Avrupa'da ortaya çıkmış olan eleştirel, sosyal ve siyasi teori tarafından şekillenmiştir. Özellikle 1920'lerde kurulmuş olan ve Frankfurt Okulu olarak bilinen Frankfurt Üniversitesi'ndeki Toplumsal Araştırma Enstitüsü, eleştirel pedagoji gelişiminde önemli bir yeri olan eleştirel teorinin gelişiminde en önemli kurum olarak bilinir. Eleştirel pedagoji; Marx, Kant, Tiegel, Heidegger ve Weber gibi isimlerin düşüncelerine dayanırken Frankfurt Okulu kapitalist toplumda var olan eşitsizliği ve adaletsizliği eleştirmiş ve aynı zamanda Ortodoks Marksizm'inin baskısına da karşı çıkmıştır. Marx'ın Batı'da gelişmiş seviyedeki kapitalist toplumların sosyal durumlarını öngöremediğini fark eden Frankfurt Okulu, kapitalist ekonomilerin Marksist eleştirisinde kökleşmiş olarak kalan yeni toplumsal eleştiri teorileri geliştirmiştir (Darder, 2009: 46).

Eleştirel pedagojinin en önemli kaynağı modernizmin, aydınlanmanın, pozitivistimin eleştirisini yapan Eleştirel Kuram, öbür adıyla Frankfurt Okulu'dur. 1923 yılında Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü olarak sosyalist araştırmalar yürüten bir merkez kurulmuş ve bu okulun tarihsel temelleri atılmıştır. Bu okulun en önemli şahısları Hitler'in iktidara geçmesiyle birlikte Amerika'ya göç etmişlerdir. En önde gelen kişiler Thedor Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse'dir (Marshall, 1999: 179; Swedeen, 2011: 4). İlk önce sosyal projeler yürüten bir kurum olarak

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

kurulmasına rağmen daha sonra toplumsal problemler üzerine teori üreten bir ekol olmuştur. Frankfurt Okulu ismi, 1950’den sonra enstitüye tabi bilim adamlarının Almanya’ya geri dönmesiyle kullanılmaya başlanmıştır (Assoun, 2012: 11).

Eleştirel Kuramın amacı toplumun dönüşümü ve insanın özgürleşmesi olarak açığa çıkmaktadır. Bilgi ve hedefi, teorik ve pratik aklı bir senteze götürmeye yönelik bu girişimi, Frankfurt Okulu’nun köklü felsefi bir konumunun ve olgu ile değerın pozitivist ayrımı eleştirmesinin temeli olarak kalmıştır. Eleştirel kuramcılar, bilgilerimizin ve ortak insani yönlerimizin kaynağının, hepimizin akılcı varlıklar olmamıza bağlı olduğuna inanmaktadır. Nitekim Hegel bu düşünceyi “Gerçek olan akılcıdır.” şeklinde ifade eder (Marshall, 1999: 180). Eleştirel kuramın da gerçek olanın akılcı olması gerektiğini savunduğu söylenebilir (Yıldırım, 2011: 62).

Eleştirel kuramın Frankfurt Okulu, Amerika Birleşik Devletleri’nde halen sosyal araştırmalara yönelik yeni çıkışlar yapmakta, edebi eleştiri, antropoloji, sosyoloji ve eğitim teorisi gibi çeşitli disiplinleri etkisi altına almaktadır. Eleştirel pedagojinin Amerika Birleşik Devletleri içinde de John Dewey ve yeniden yapılandırmacılarıdan tutun da Highlander Okulu’nda yer alan Myles Horton gibi eğitimcilerle Martin Luther King ve Malcolm X gibi insan hakları savunucularına kadar belirgin kökleri bulunmaktadır (McLaren, 2011: 273-274).

Pozitivizme zıt olarak, Frankfurt Okulu bilgiyi tarafsız olarak değil de tarihsel ve toplumsal bilinçliliğe dayanmış olarak görmüştür. Frankfurt Okulu tarafından geliştirilen eleştirel teori; varsayımlar içerisindeki yetersizlikleri meydana çıkarmak amacıyla mantıksal düşüncelerin, basmakalıp sözlere uygulanmasına izin verir; gücü elinde bulunduranların, diğerleri üzerinde baskın olmak için bilgiyi nasıl kullandıklarını ortaya çıkartır (Giroux, 2009: 14). Eleştirel teori güçlü olanın güçsüz olanı nasıl ezdiğini gösterir.

Bütün bu düşünceler ışığında eğitime olan eleştirel yaklaşım tarih boyunca çeşitli kesimler tarafından dile getirildiği anlaşılmaktadır. Sistematik olmasa da tarihsel süreçte eğitime eleştirel yorumlar her zaman var olmuştur. Bu yorumlar her zaman için pratikte varlığını hissettirmiştir ve bir dizi eleştirel teorinin oluşmasının önünü açmıştır. Eleştirel Pedagojiden Eleştirel Okuryazarlığa giden süreçte ortaya çıkan eleştirel eğitim yaklaşımı günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Yıldırım, 2011: 47).

Bu çalışmada Eleştirel Pedagoji, Eleştirel Okuryazarlık ve bu kuramların eğitime bakış açılarına yönelik yapılan literatür taraması ile elde edilen bilgilerden yola çıkılarak öneriler sunma amaçladığından tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 1999: 77).

2. ELEŞTİREL PEDAGOJİ VE EĞİTİM

Eleştirel pedagoji, gelişen eleştirel yaklaşımın bir sonucu olarak radikal bir eğitim kuramı olarak ortaya çıkmıştır. En geniş biçimde “eğitimin yeni sosyolojisi” ya da “eleştirel eğitim kuramı” olarak tanımlanan eleştirel pedagoji, okulları hem tarihsel bağlamda hem de içinde buldukları sınıfsal farklılıkların şekillendirdiği, baskın toplumun sosyal ve siyasal dokusunun bir parçası olarak ele alıp incelemiştir (McLaren, 2011: 273). Eleştirel pedagoji, okullarda daha iyi sosyal adalet ve eşitlik için ortam yaratma peşindedir ve aynı zamanda toplumun, daha büyük demokrasi ve eşitlik ile karakterize edilmiş olan yeni bir oluşuma dönüşmesini ister.

Yeni eğitim sosyolojisi ya da eleştirel eğitim kuramı olarak tanımlanabilecek eleştirel pedagoji, okulları hem kendi tarihsel bağlamları içinde hem de egemen toplumu karakterize eden mevcut sosyal ve siyasal yapının bir parçası olarak ele alır. Eleştirel pedagoji; liberal ve tutucu okul eleştirileri tarafından kullanılan, tarihsel olmayan, pozitivist ve siyaset dışı çözümlere karşı eleştirel zihniyetin bir türünü ortaya atar (Tezcan, 2005: 99).

Eleştirel pedagoji, dünyayı iyileştirmek, onarmak ve dönüştürmek amacıyla hareket etmekte ve eğitim camiasının içinde hala umudunu kaybetmemiş bireyler için tarihsel, siyasi ve etik açıdan yönlendirmelerde bulunmaktadır. Ezilenin yanında yer alan eleştirel pedagoji, daha önce Bağımsızlık Bildirgesi’ni kaleme alanların fikirleri kadar yenilikçi bir niteliğe sahiptir. Eleştirel pedagojiye göre tarih, özü itibarıyla değişime açık olduğu için özgürleşme gerçekçi bir amaçtır ve şimdikinden çok daha farklı bir dünya yaratmak mümkündür (McLaren, 2011: 274).

Amerikan okullarının tüm öğrencilere eşit fırsatlar sunmada başarısız olduğuna dair düşünceler, daha iyi bir toplum oluşturmada öğretmenlerin bir role sahip olması gerektiğine dair görüşler, bilgi türlerinin adaletsiz, kapitalist bir toplumu desteklemek için sosyal olarak oluşturulduğuna dair fikirler, okulların ve eğitim uygulamalarının baskıcı bir toplumun devamını desteklediğine dair inanç, eleştirel pedagojiyi meydana getiren başlıca unsurlardır. Eleştirel pedagoji, tüm bilgiler gibi, her bireyin değerleri ve inanışları ile şekillenir ve basit bir tanıma karşı direniş gösterir. Eleştirel pedagojinin ilkeleri içerisinde daha adil ve eşit bir topluma yönelik bir bakış açısı geliştirme, politik bir eğitim, öğrencilerin yaşamlarına hitap eden bir müfredat, adaletsizliğe karşı tutum takınma önemlidir (Darder, 2009: 2). Eleştirel pedagoji pek çok biçime bürünebilir ancak önemli noktalarından biri okullaşmanın demokratik ilkelerle ve değişimci eylemlerle şekillendirilmesidir.

Son dönem eleştirel pedagoglardan McLaren (2011), okulların yapısını ve işleyişini eleştirel pedagoji açısından incelemiş, okula yönelik farklı yorumlar getirmiştir. McLaren, öğretmenlerin ve eğitim ortamında çalışan kişilerin eğitim programlarına yönelik daha sorgulayıcı olmasını istemiştir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

Müfredat kavramının siyasi ve ideolojik ortamdaki uzak kalamayacağını, sosyal sınıf, kültür, cinsiyet ve güç konularıyla bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede okullara gizli müfredat kavramının hâkim olduğunu ileri sürmüştür. Okullarda yaşanan sosyal ve ekonomik problemlerin, ülkelerin siyasal eğitim politikalarından kaynaklandığını ve eğitim politikalarının da ülkelerin ve küresel güçlerin rejim politikalarına göre şekil aldığını belirtmektedir.

Eleştirel pedagojiye göre ele alınan kavramlar ve tanımlar eğitime getirilen eleştiriler çerçevesinde anlam kazanır. Bu anlamda eğitim tanımına eleştirel yaklaşan Tolstoy'a göre birinin diğerini bizlerin olumlu bulduğu yönde şekillendirmesi anlamına gelen eğitim, baskı ve zorlamalı bir edimdir. Eğitim ile kültür arasındaki fark yalnızca zorlama aracılığıyla anlaşılabilir. Zira eğitim kendinde baskı kurma hakkını görür. Eğitim baskı altındaki kültürdür. Herhangi bir kısıtlılığın söz konusu olmadığı kültür ise özgür bir ilişki biçimidir (Hern, 2008: 33).

Eleştirel pedagoji bir taraftan radikal bir kuram ve okullaşma analizi sunarken, diğer taraftan da yeni sosyal teori alanlarında ilerleme kaydetmekte ve yeni araştırma sınıflandırmaları ve metodolojiler geliştirmektedir. Bununla beraber, eleştirel pedagoji homojen bir fikir sistemi oluşturmaktan uzaktır. Eleştirel kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları belirli hedefler olduğunu söylemek daha doğru olacaktır (McLaren, 2011: 273). Bu hedefler temel olarak, güçsüzleri güçlendirmek ve var olan sosyal eşitsizlik ve haksızlıkları ortadan kaldırmak olarak özetlenebilir.

Temel referanslarına bakıldığında eleştirel pedagoji, radikal demokrasinin eğitimsel değişimini ve dönüşümünü öngören bir akım olarak düşünülmelidir. Bu akımın amacı daha çok demokrasiyi sağlamak, demokrasi kültürünü zenginleştirmek ve derinleştirmek ayrıca aktif ve sürekli bir yurttaşlık bilinci kazandırmaktır. Yani kültürel ve sosyal politikaları izleyen, iyi okuyan ve eleştiren bir toplum oluşturmaktır. Bu bağlamda eleştirel pedagojinin merkezinde hümanizm ve özne vardır. John Dewey de yaptığı çalışmalarda eğitiminin demokrasi kültürünü nasıl geliştirebileceği üzerinde durmuş, deneyimin ve eğitimin birleşmesiyle eğitim ortamı bir problem çözme ortamı olarak algılanırsa toplumda demokratik ilkelerin ve yaşantıların gelişebileceğini dile getirmiştir (Peters, 2005: 35).

Giroux, eleştirel bir pratik olarak eleştirel pedagojinin, öğrencilerin tarihsel geçmişle bir diyalog içine girebilmeleri, otoriteyi sorgulamaları, mevcut otorite ilişkileriyle mücadele etmelerini ve kendilerini eleştirel aktif yurttaşlar olarak yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde hazırlamaları için gereken bilgi, beceri ve sorgulama kültürünü sunan sınıf koşullarını sağlaması gerektiğini belirtir (İnal, 2009: 9). Toplum ve otoriteyi sorgulayan bilinçli vatandaşlar toplumu daha iyi yönlendirebilecektir.

Eleştirel pedagoji ile ilgilenen öğretmenler, öğrencilerin eşit olmayan toplumsal düzeni yasallaştıran nesnel bilgi algılarından kaçınmalarına meydan vererek onları özgürleştirmek için

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

eleştirel pedagojiyi kullanırlar. Eleştirel pedagoğlar mevcut metotlara karşı direnirler ve mevcut eğitim sistemine eleştirel pedagojiyi yerleştirmek isterler (Giroux, 2009: 316). Eleştirel pedagoji, adil ve eşit bir toplum görüşünden beslenmektedir. Bu görüş, daha iyi bir toplum meydana getirmek isteyen eğitime bir çerçeve ve amaç sağlamaktadır.

3. ELEŞTİREL PEDAGOJİDEN ELEŞTİREL OKURYAZARLIĞA PAULO FREİRE’NİN ROLÜ

Eleştirel pedagoji birey özgürlüğü ekseninde birey-kurum, birey-sermaye, birey-toplum, birey-eğitim ilişkileri üzerinde durmaktadır. Günümüzde Eleştirel Teorinin etkisiyle eleştirel pedagoji, toplumsal problemlere karşı getirilen eleştirel yaklaşımlardan da faydalanmıştır. Eleştirel pedagoji sistematik olarak 1970’lerde başladığı için buna kaynaklık eden aktörler de bu dönemde ve günümüzde yaşayanlardır. Bu anlamda eleştirel pedagojiye kaynaklık eden kişiler olarak Paulo Freire, Hanry Giroux, Stanley Aronowitz, Michael W. Apple, Maxine Grene, Doneldo Macedo ve Peter McLaren gibi teorisyenlerdir (Swedeen, 2011: 4). Fakat en önemli aktörün Paulo Freire olduğu belirtilmelidir (Yıldırım, 2011: 49). Bu teorisyenlerin düşüncelerinin yanında çeşitli kültürel çalışmalar, postyapısalcılık ve postmodernist kuram gibi yaklaşımlar da eleştirel pedagojiyi desteklemiştir.

Paulo Freire, okullardaki pedagojik uygulamaların, ezilmiş insan hâkimiyetini ilerletmek için nasıl hizmet verdiğini ve alternatif pedagojilerin, daha büyük bir eşitsizlik bilincini ve toplumsal değişim için harekete geçme isteğini nasıl geliştirdiğini incelemiştir (Darder, 2009: 9). Brezilyalı bir eğitim teoristi olan Freire’nin pedagoji ve toplum üzerine olan fikirleri, 20. yüzyılın ortalarında kuzeydoğu Brezilya’da meydana gelen yoksulluk deneyiminden kaynaklanmıştır. Yoksulların ve ezilmişlerin sessizliği Freire’yi rahatsız etmiştir. O zamanların Brezilya’sında var olan sistematik eşitsizlik içerisindeki insanların durumlarını protesto etmek için okuryazarlık hareketini başlatmıştır (Yıldırım, 2011: 108). Eleştirel pedagoji kaynaklı okuryazarlık çalışmaları hem ülkesinde hem de gittiği ülkelerde geniş yankı uyandırmıştır.

Freire, ezenler ve ezilenler arasındaki özgürleşme bahsine değinmiş, özgürlüğü bir armağan veya kazanacağımız bir şey olarak değil karşılıklı bir süreç olarak değerlendirmiştir. Kendi tabiriyle “Bankacı Eğitim Modeli”ni baskıcı bir sistem olarak dile getirmiş, eğitimde yeni bir model olarak “Problem Tanımlayıcı Eğitim Modeli”ni savunmuştur (Freire, 2003: 71). Freire’ye göre eğitim karşılıklı bir süreçtir ve dünya aracılığıyla yapılan eğitim, gerçek bir eğitimidir. Bu eğitim içerisinde yer alacak diyalog ve praksis süreci gerçek bir eğitimin kapısını açacaktır. Freire’ye göre diyalogculuk özgürleşme için bir araçtır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

Freire (2003) eğitimin geleneksel bankacılık modellerini reddetmiştir. Bankacılık eğitiminde öğretmen bilgiyi öğrencilerin beynine yerleştirir ve öğrenciler bu bilgiyi alır. Bankacılık eğitimi; öğrencileri nesnelere dönüştürür, böyle bir durumda eğitim öğrencilere yapılır, öğrencilerle beraber yapılmaz. Freire; bu eğitimin, öğrencileri baskı ve ezilme karşısında uysal yapan kaderci bir hissi desteklediğini savunmuştur. Bu süreçte bankacılık eğitimi, bireyi toplumdaki diğer bireyin durumunu kabul etmesi için eğitir. Bu durumda olan birey, otoriteye bağımlı olduğu ve sesini yükseltmede yetersiz olduğu hissiyle otoriteye karşı gelme konusunda yetersiz kaldığını düşünecektir.

Bankacılık modellerine zıt olarak Freire (2003) Diyalog ve Problem Kurucu Eğitim önermiştir. Freire'ye göre tüm öğrenmeler bağlantısal olduğu için, bilgi, özellikle öğrencilerin hayatlarıyla ilişkili konular hakkında öğretmen ve öğrenciler görüşüp tartıştığında üretilir. Problemler, öğretmen veya öğrenciler tarafından kurulur ve yanıtlar yapısal bir diyalog sürecinde iş birliği içerisinde verilir (Peterson, 2009: 310). Açık uçlu sorular vasıtasıyla öğretmen, öğrencilerin durumlarını eleştirel bir şekilde incelemeleri için uyarılmalarına, durumlarını değiştirebilme yeteneklerinin farkına varabilmelerine ve daha adil ve eşit bir toplum yaratmak için çalışmalarına yardımcı olur. Öğretmen; öğrencilerinden bir şeyler öğrenebileceğini fark etmeli ve öğrenciler de bilgiyi pasif bir şekilde öğretmenden alınan bir şey değil de oluşmasında kendilerinin de aktif rol oynadıkları bir şey olarak fark etmelidir (Freire, 2003: 70). Ancak Freire, bilgi ve deneyim açısından öğretmenin sınıfta yönlendirici role sahip olduğunu kabul etmiştir. Öğretmen, sahip olduğu bu avantajın baskıcı ve karşıt yolla değil de daha ziyade işbirlikçi bir yolla kullanılması gerektiğini bilmelidir.

Freire (1985) eğitim uygulamalarının nasıl gerçekleştiğini incelemiştir. Freire, öğrencilerin öğrenmesi beklenen bilginin öğretmen tarafından verilmesi ile geleneksel eğitim uygulamalarının öğrencilere dünyaya bakışlarındaki pasifliği aştığını belirtmiştir. Eğitim uygulamasında bu; öğrencilerin, dünyaları ile nasıl ilişkilendiklerini sorunsallaştırmayı ve bu öğrencilerin hayatlarındaki yaşanmış gerçeklikler tarafından meydana gelen bu sorunlar hakkında diyalog kurmayı ve tartışmayı içerir. Bu problem kurmacı eğitim, öğrencilerin kendi eğitimlerinde aktif özneler haline gelmelerini amaçladığı için, öğretmen ve öğrenci arasındaki bir iş birliğidir (Swedeen, 2011: 5). Neticede öğrencilerin eleştirel sorgulama sahası genişler, problemler daha geniş bağlamlarda görülür ve öğrenciler kendilerini baskıcı bir gerçekliği değiştirebilecek yeteneğe sahip olarak görmeye başlar.

Freire'nin pedagojisi, öğrencilerin yaşamlarını üretken temalarla öğretimde kullanmıştır. Üretken temalar; tartışmanın, çalışmanın ve eylemin temalar etrafında yapılabildiği bir yolla öğrencilerin ilgilerini uyandıran çalışma başlıklarıdır (Peterson, 2009: 307). Bu temalar genellikle öğrencilerin yaşamlarının ve toplulukların gerçekliklerinden ortaya çıkarlar, aynı zamanda medyada

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

ön planda olan başlıklar da olabilirler. Freire'nin düşüncesinde üretken temalar, öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları konular ile ilişkilidir. Okullardaki öğrenmenin öğrencilerin gerçeklikleriyle nasıl ilgili olduğunu ve öğrencilerin bu gerçekliklerini nasıl anlamlandırdığını açığa çıkarır.

Freire, okuryazarlığa bir kültürel siyasal biçim olarak bakılmasını ister. Okuma-yazma, insanları ya güçlendirecek ya da güçsüzleştirecek biçimde işlev gören bir dizi uygulamalar olarak bakıldığı ölçüde anlamlı bir yapı haline gelir. Daha geniş anlamda ise okuma-yazma, var olan toplumsal biçimlenimi yeniden üretmeye mi, yoksa demokratik ve özgürleştirici değişmeyi yükseltmeye mi hizmet ettiği açısından çözümlenir (Freire ve Macedo, 1998: 14). Freire okuma ve yazmayı, harfleri ve sözcükleri salt mekanik bir etkinlik alanı olarak ele almaya indirgemez. Okuma-yazma ile ilgili bu esnek olmayan kavrayışın ötesine geçilmeli ve toplumsal çevrede gerçekleşen dünyayı dönüştürme düşüncesiyle bakılmalıdır (Freire ve Macedo, 1998: 15).

Freire, bize kuram ve uygulamamıza ve bu ikisi arasındaki ilişkinin diyalektiğinden çıkarabileceğimiz yönteme bakmayı ve yeniden bakmayı öğretir. Okuma-yazma kuramı alanında hiçbir şey, farkında olmanın farkındalığının, düşünme hakkında düşünmenin, yorumlarımızı yorumlamanın rolüne bakmak ve yeniden bakmaktan daha önemli değildir (Freire ve Macedo, 1998: 17). Sözcükleri okuma ve daha sonra okuyabilmek için sözcüklerin nasıl yazılacağını öğrenme, dünyanın nasıl yazılacağını öğrenmenin, yani dünyayı değiştirme ve dünyaya dokunma yaşantısına sahip olmanın arkasından gelir.

Paulo Freire'in bilme eğitbiliminin özünde; dünyayı adlandırmanın, dünyayı değiştirmek için bir model durumuna gelmesi görüşü vardır. Eğitim, siyasal eylemin yerine geçmez; fakat eleştirel bilincin gelişiminde oynadığı rol nedeniyle, siyasal eylem için kaçınılmaz olur. Eleştirel bilincin gelişimi de dilin dönüştürücü gücüne bağlıdır (Freire ve Macedo, 1998: 22). Yeniden yaratımı savunan Freire, yeniden yaratan öznenen, yeniden yaratılacak uygulama ve yaşantıya eleştirel bir yaklaşım ister. Freire için eleştirme her zaman birisinin açıklamalarını yorumlama, bağlamları yeniden düşünme, birden çok tanım geliştirme, belirsizlikleri hoş görme anlamına gelmektedir (Freire ve Macedo, 1998: 26). Eleştiri, dünyayı anlamaya en özenli dikkat etmektir. Her söylemin arka planında eleştiri konusu olabilecek gizli gündemler bulunmaktadır.

Eleştirel okuryazarlık kuramının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde Paulo Freire'nin ayrı bir yeri vardır. Eleştirel okuryazarlık, dünyayı okumaları ve bir düşünce ve hareket döngüsüyle meşgul olmaları için genç öğrencilere kelime okumayı öğreten Paulo Freire'nin çalışmasından esinlenmiştir. Freire'ye göre eleştirel bir okuryazarlık türü insanların adalet ve eşitlik kavramları üzerine daha fazla

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

düşünmeyi sağlayabilir. Buna ilave olarak eleştirel sosyal kuramcılar ve çeşitli okuryazarlık kuramcıları, herhangi bir metnin yalnızca bir doğru yorumu olduğu inancına ve metinlerin genel yorumlamalarına meydan okumuştur.

Paulo Freire'nin radikal eğitim hareketi doğrultusunda 1960'ların sonlarında ve 1970'ler boyunca ortaya attığı görüşleri, eleştirel okuryazarlık anlayışının temelleri olarak kabul edilebilir. Freire, okuryazarlığı metnin anlattıklarını mutlak itaat içerisinde anlamayı amaçlayan pasif bir süreçten ziyade bireyleri harekete geçiren, daha çok eleştirel hale getirerek onlara ülkü kazandıran bir süreç olarak değerlendirmektedir (Tüzel, 2012). Freire'den sonra eleştirel okuryazarlık anlayışını geliştiren bir akademisyen de James Gee'dir. Gee'ye (1996) göre okuryazarlık, yaşam biçimlerinin kelimelerle bütünleşmesini gerektiren bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuryazarlık; hareketlerle, değerlerle, inançlarla, davranışlarla ve sosyal kimliklerle olduğu kadar jest ve mimiklerle, bakışlarla dilin bütünleşmesini gerekli kılmaktadır.

Eleştirel okuryazarlık, özgürleştirici ve güçlendirici bir okuryazarlık yaklaşımı olarak bilinmektedir. Daha çok siyasal halk mücadeleleri veren kuruluşlar ve çeşitli eğitim çevreleri tarafından dile getirilen eleştirel okuryazarlığın, insanı ve toplumu bilinçlendirme ve güçlendirme amacı vardır. Bu okuryazarlık, toplumsal ve siyasal olarak ayrımcılıklara ve eşitsizliklere uğramış bireyler ve halkların bu durumları hakkında bilinçlendirilmeleri ve siyasal ve toplumsal olarak güçlendirilmeleri esasına dayanmaktadır. Böyle bir okuryazarlık eğitimi ile bireyler ve toplumun yaşam şartlarının dönüştürülmesinin yolları da öğrenilebilmektedir.

4. ELEŞTİREL OKURYAZARLIK VE EĞİTİM

Eleştirel okuryazarlık, batı düşüncesinde ve sosyal aktivizmde zengin bir temele sahiptir. Sosyokültürel eleştirel okuryazarlık bakış açısı, eleştirel pedagoji ve Paulo Freire'nin düşünceleri eleştirel okuryazarlığın temelini oluşturan unsurlar olarak kabul edilebilir. Eleştirel okuryazarlık; okuryazarlığı öğretmede bir yaklaşım olduğu kadar bilginin eleştirel alıcısı ve kullanıcısı olma yolunda bize ve öğrencilerimize metinle ve hayatla, onu bildiğimiz ölçüde meydan okumayı sağlayan bir dizi beceri, eğilim ve stratejilerdir (McLaughlin ve DeVogd, 2004a: 3).

Eleştirel okuryazarlık, toplumsal adaletsizliği ve eşitsizlikleri kaldırmakla uğraşan sosyal eleştirel kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu eleştirel kuramcılar, eşit olmayan güç ilişkilerinin yaygın olduğunu ve otoriteye sahip olanların genellikle hangi doğrulara ayrıcalık tanınacağını seçtiğini ileri sürmektedir. Otorite ve okul gibi kurumlar aracılığıyla bu ideolojiler desteklenir, var olan durum devam ettirilir. Okulların içinde, yalnızca belirli bilgi yasallaştırılır, yani bu bilginin doğruluğunun

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

kanıtlanması sürecine katkıda bulunamayan gruplar dahil edilmez (Coffey, 2008). Eleştirel sosyal kuramcılar, geleneksel okullaşma biçimleri tarafından üretilen baskıcı ve adil olmayan ilişkilerle ilgilenirler ve öğretmeni, öğrenmek veya bilgiyi almak suretiyle boş boş oturan, öğrenciye bilgiyi aktaran veya tipik olarak sınıfın önüne yerleştiren geleneksel eğitim modellerini eleştirirler.

Ciardiello'ya (2004) göre eleştirel okuryazarlık, öğrenciye veya okuyucuya eleştirel bir farkındalık geliştirmesinde yardımcı olan bir dizi uygulama ve yurttaşlık becerileridir. Bu farkındalık, metinlerin belirli görüşleri sustururken diğerlerini öne çıkarmasıyla ilgilidir. Comber'e (2001) göre eleştirel okuryazarlık; dünyadaki şeyleri yaptırmak, okuldaki yaşamı sürdürmek, ayrıcalık ve adaletsizliği sorgulamak için dilin güçlü şekillerde kullanılmasıdır. Shannon'a (1995) göre ise eleştirel okuryazarlık; beraberinde keşfetme, geçmişimizde, günümüzde ve geleceğimizde davranış gösterme özgürlüğü getiren bir okuryazarlıktır. McLaughlin ve DeVoogd (2004b) eleştirel okuryazarlığı okuyucunun, dinleyicinin ve izleyicinin metinler ile etkileşim halinde iken ortaya çıkardıkları bir duruş, tavır, zihinsel veya duygusal bir tutum şeklinde tanımlamaktadır. Gee (1996) eleştirel okuryazarlığı sosyal yönlü algılayıcı okuryazarlık olarak adlandırır. Luke (2004), eleştirel okuryazarlığın ikincil tahmin etmeyi, kabul görülen meyle karşı okumayı, zor ve daha zor sorular sormayı, metnin altında yatan şeyi, arkasındakini ve gerisindekini görmeyi, bu metnin kimin adına ve isteklerine göre bireylerin üzerinde güç kurup kullandıklarını görmeyi ve adlandırmayı içerdiğini iddia eder. Giroux'a (1993) göre eleştirel okuryazarlık kuramının görevi öğretmenlerin sınıflarda anlam ve yaşantıyı etkin olarak nasıl ürettiklerine, koruduklarına ve haklı kıldıklarına ilişkin kavrayışı genişletmektir.

Eleştirel okuryazarlık, eleştirel pedagoji ilkelerinin sınıf ortamında görsel, sözlü ve sözlü olmayan metin etkileşimlerine, edebiyata, dil sanatlarına uygulanmasıdır. Eleştirel okuryazarlık, okuryazarlık işinin sınırlarını kelimelerin çözümlenmesi ve şifrelenmesi yoluyla işlevsel okuryazarlığın ötesine taşır. Bunu, güç ilişkilerinin ve baskın olan kültür varsayımlarının, bir metindeki anlamın nasıl inşa edildiğini ne şekilde etkilediğini ortaya çıkarmak ve tartışmak için yapar (Lankshear ve McLaren, 1993'ten akt. Swedeen, 2011: 45). Bir metnin siyasi yönleri inkar edildiği takdirde öğrenciler, diğerleri nazarında birilerinin üstün geldiği, eşit olmayan bir toplum içerisinde metinlerin nasıl oluşturulduğunu incelemeye yönelik fırsatı kaybeder. Bilgi gibi metinler de toplumsal yapılanmalardır, oluşumlardır.

Eleştirel pedagoji gibi eleştirel okuryazarlık da basit tanımlara ve açıklamalara karşı direnir. Temel bir seviyede eleştirel okuryazarlık, öğrencilerin yaşamlarında önemli anlama sahip olan daha geniş toplumsal konular ile başa çıkmaları için yer ayarlar. Eleştirel okuryazarlık; öğrencilere,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

yaşamlarının daha geniş toplumsal bağlamlarda nasıl yer bulduğunu ve diğerlerinin yaşamlarının çeşitli metinlerde nasıl sunulduğunu veya yanlış sunulduğunu anlamaları için öğrencilere yardım eder (Christensen, 2000: 52). Eleştirel okuryazarlık uygulamasının içerisinde, okuyucuların kendi bilgilerini ve dünya görüşlerini kullandıkları bir süreç vardır. Hiçbir metnin tek, evrensel bir anlamının veya doğruluğunun olmadığı ve metnin gerçekliğini düzenleyecek olan unsurun bireyin veya öğrencinin sesi olduğu kabul edilmektedir.

Eleştirel okuryazarlık, okuma sürecinde okuyucuları aktif katılımcı olarak görür ve sorgulamak, incelemek veya okuyucu ile yazar arasında var olan güç ilişkisine itiraz etmek için metindeki mesajı pasif bir şekilde kabul etmeyerek ötesini düşünmeye davet eder. Okuyucu, yazarın eseri hakkında tekrar tekrar düşünmeye davet edilir. Güç meselelerine odaklanır ve yansımayı, derin düşünmeyi, dönüşümü ve eylemi destekler (Freire, 2003: 94). Bu düşünme ve dönüştürmeden sonra bir hareket, bir eylem istenir.

Eleştirel okuryazarlık, bireylerin kendi yaşamlarına uygulamalar yapmaları ve yine bireylerin toplumsal adalete karşı harekete geçmeleri için metinlerde ve toplumda sunulan adalet ve eşitlik konularını sorgulamayı ister. Sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin takibi ve denetimi için sürekli bir değişkenliği savunur (Pietrandrea, 2008). Bu gelişmeleri sorgulayan eleştirel okuryazarlık sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir.

Karşı koymayı kabullenmek, eleştirel okuryazarlığın kişisel bir kullanımını ve anlayışını gerektirir. Bu kullanım ve anlayış, öğrencileri onları bekleyen günümüz ve gelecekteki mesleki, kentsel ve yerel deneyimlerle yüzleşmeleri için eleştirel okuryazarlığı öğrencilerin acil olarak ihtiyaç duydukları bir yetenek, anlayış ve eğitim bütününe içine yerleştiren katı bir teorileştirmeye dayanır (Freebody, 2008: 215). Bu Dewey'in demokrasi anlayışının farkına varmanın önemli bir boyutudur. İnsan ilişkilerindeki gücü, adaletsizliği ve eşitsizliği daha iyi anlayabilmek için metinleri daha aktif ve yansıtıcı bir tavırla okumaya yetenek ve meyil gerektirir (Coffey, 2008).

Eleştirel okuryazarlık; dil, çevre, siyaset, bilim, sağlık, ekonomi ve tarih gibi tüm müfredat alanlarında fikir ve bilgi anlayışını derinleştirir. Metinlerin okunması sonucunda okuyucunun metinlere kattığı tutum ve değerler ile yeni bir anlayış kazandırır. Hatta metinler okuyucunun yanıtlarını etkiler ve yanıtların oluşmasında önemli bir araç olur. Bu metinlerde yazarın söylediğini olduğu gibi kabul etmemek, sorgulamak, yeniden üretmek ve üretileni uygulamak eleştirel okuryazarlığın kabul ettiği temel ilkelerdir.

Eleştirel okuryazarlık; insan ilişkilerindeki gücü, eşitsizliği ve adaletsizliği daha iyi anlayabilmek amacıyla metinleri etkin ve yansıtıcı bir şekilde okuma yeteneğidir. Okuryazar bir insan

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

mevcut olan bir modelden daha fazlası olduğunu bilen biridir (Green, 2001: 8). Eleştirel okuryazarlık çok yönlü bakış açısıyla ve ihtimallerle düşünmeyi ve okuryazarlığı toplumsal değişimin bir etmeni olarak kullanmayı içerir. Okuryazarlık çeşitleri arasında temel bir okuryazarlık olarak kabul edilmesinin bir sebebi de bundan kaynaklanmaktadır.

Eleştirel okuryazarlık illaki olumsuz bir eleştiri yapacak diye bir şey yoktur. Olumsuz bir tutuma bürünmeyi gerektirmez; daha ziyade, bir meseleye ya da konuya değişik yollardan bakabilmek ve nihayetinde değişiklik ve gelişim için olanaklar sunabilmek anlamına gelir (Vasquez, 2004: 7). Konuya faklı açılardan bakmak okuyucunun konu hakkında farklı düşünmesini sağlayacaktır. Farklı bakış açıları, okuyucu için daha objektif ve daha demokratik bir karar için önemli bir adım olacaktır.

Eleştirel okuryazarlık; gücü göstermek, günlük yaşamı geliştirmek ve ilerletmek, ayrımcılık ve adaletsizlik olaylarını sorgulamak için insanların dili kullanmasını içerir. Dili kullanmak eleştirel okuryazarlığın her aşamasında önemli olarak kabul edilir. Dilin sözlü ve yazılı durumu eleştirel okuryazarlık için bir araçtır. Eleştirel okuryazarlık sözlü veya yazılı olarak yapılabilir (McLaughlin ve DeVoogd, 2004b: 39). Yapılan işin yönteminden ziyade eleştirel bir yaklaşım için temel hususların gerekleşi gerçekleşmediği konusu önemlidir.

Geleneksel olarak okumada vurgu yazarın gücündedir fakat eleştirel okuryazarlıkta metin eleştirici olan okuyucular, yazarın mesajını ve gizli imaları sorgulayarak, aktif bir şekilde güçlerini göstermiş olurlar (McLaughlin ve DeVoogd, 2004a: 4). Böylelikle güç okuyucuya geçer ya da yazar düşüncesini okuyucuya kabul ettirmekte zorlanır. Sıradan bir okuma faaliyeti dışında kabul edeğimiz bu okuma çeşidi ile okuyucu ile yazar arasındaki iletişim de artacaktır.

Eleştirel becerilerinin gelişimi insanların, modern dünyadaki mesajları eleştirel bir bakış açısı ile yorumlamalarına ve bu mesajlardaki güç ilişkilerine meydan okumalarına olanak sağlar. Eleştirel okuryazarlığın gelişimini kolaylaştıran öğretmenler; öğrencileri, normlar olarak hizmet eden yapıları eleştirmeleri için aile, yoksulluk, eğitim, adalet ve eşitlik gibi toplumsal konuları ve kaynakları sorgulamaya teşvik eder (Coffey, 2008). Bu toplumsal konuları sorgulayan öğrenci aktif bir vatandaş olma konusunda ilk adımlarını atacaktır.

Eleştirel okuryazarlığın amacı öğrencilerin ne düşündüğünü söylemek değil; çok yönlü bakış açısı ile onları güçlendirmek, zihnin alışkanlıklarını sorgulamak, düşünmeleri için onları cesaretlendirmek, daha iyi bir dünya yaratmak için nasıl yaşanması gerektiği ile ilgili günlük kararları ve diyalogları etkinlikler ve araştırmalar yolu ile harekete geçirmektir (Wolk, 2003: 103). Daha iyi bir dünya için bu dünyayı iyi tanımak ve anlamak gerekir. Anlamanın bir yöntemi de derin düşünmek ve derin sorgulamaktır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

Eleştirel bir eğitimin amacı eleştirel bilincin geliştirilmesini sağlamaktır. Eleştirel bilinç aracılığı ile öğrenciler kelimelerin ötesine geçerek dünyayı eleştirel okumaya ve sorgulamaya başlarlar. Eleştirel okuryazarlık öğretmen ve öğrencilerden dünyayı okumalarını ve dünyayı anlamalarını istemektedir. Eleştirel kuram ve Freire'nin görüşleri çerçevesinde eleştirel okuryazarlık adalet ve eşitlik kavramlarına dikkat çeker ve bunları savunur. Sosyal bir değişim için metinlere ve dünyaya eleştirel bakmak gerekir. Adaleti savunmak, eşitliği sağlamak, dünyaya ve metinlere eleştirel bakmak eleştirel okuryazarlık eğitiminin başlıca amaçlarıdır.

5. SONUÇ

Alan yazın açıklamaları çerçevesinde eleştirel pedagojinin bir devamı olarak eleştirel okuryazarlığın eğitimi farklı bir yaklaşım içerisinde değerlendirdiği anlaşılmıştır. Eleştirel okuryazarlık, insan ilişkilerinde güç dengesizliğine, adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı olmasıyla geleneksel eğitim modellerinden ayrılmaktadır. Bireyi; insanların tutumlarını, değerlerini, inançlarını, söyledikleri sözleri, yazılı ve görsel metinleri sorgulamaya teşvik etmesiyle eleştirel yaklaşımlara güç kazandırmaktadır. Otoriteyi sorgulayan, özünde düşünceli aktif vatandaşlar yetiştirmek isteyen tutumuyla bireyi harekete geçiren bir eğitim ortamını savunmaktadır. Güç, kontrol ve hâkimiyet temaları çerçevesinde siyasi ve ekonomik eşitsizlikleri ele alarak eğitim konularını genişletmek istemektedir.

Eleştirel okuryazarlığın amacı bir metni; analiz, eleştiri ve sorgulama süreçleri içerisinde ele alan okuryazar kitleleri yetiştirmektir. Sosyal durumların ve metinlerin içindeki gizli gündemleri ortaya çıkararak eğitim süreci içindeki metnin derin bir anlayış içerisinde aktif olarak okunması eleştirel okuryazarlık için önemlidir. Eleştirel okuryazarlık, bir öğrencinin dış dünya ile olan anlayışını derinleştirmek, geliştirmek ve değiştirmek isteyen yapısıyla öğrenciyi toplumsal gerçeklere hazırlayan bir müfredatı desteklemektedir.

Eleştirel pedagoji kuramının ve eleştirel okuryazarlık uygulamalarının sorgulayan aktif bireylerin yetiştirilmesi amacıyla eğitim müfredatlarında ve eğitim ortamlarında kullanılması gerekmektedir. Farklı ders müfredatları ve eğitim uygulamaları içerisinde eleştirel okuryazarlık beceri ve kazanımları kullanılmalıdır. Bu çerçevede eleştirel okuryazarlıkla farklı derslerin ilişkilendirilmesi ve sınıf ortamında uygulanmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. İlkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yetişkin eğitiminde eleştirel okuryazarlık becerilerinin kullanılmasına yönelik proje ve uygulamalar yapılmalıdır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

KAYNAKÇA

- Assoun, P. (2012) “Frankfurt Okulu” (çev.) I. Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Christensen, L. (2000) “Critical Literacy: Teaching Reading, Writing and Outrage”, English Journal High School Edition, 27: 53-62.
- Christensen, L. (2000) “Reading, Writing, and Rising up”, Milwaukee, WI: Rethinking Schools.
- Ciardiello, A.V. (2004) “Democracy’s Young Heroes: An Instructional Model of Critical Literacy Practices”, Reading Teacher, 58, 138-147.
- Comber, B. (2001) “Critical Literacy: Power and Pleasure With Language in the Early Years”, Australian Journal of Language and Literacy, 24(3), 168–181.
- Coffey, H. (2008) “Critical Literacy”, Retrieved from <http://www.learnnc.org/lp/pages/4437style>. (13.05.2022)
- Darder, A. (2009) “Critical Pedagogy: An Introduction. The Critical Pedagogy Reader”, New York: Routledge, (1-20).
- Freebody, P. (2008) “Critical Literacy Education: On Living with Innocent Language”, Encyclopedia of Language and Education, 209-226.
- Freire, P. (1985) “The Politics of Education: Culture, Power, and Liberation”, New York: Bergin and Garvey.
- Freire, P. (2003) “Ezilenlerin Pedagojisi”, (çev.) D. Hattatoğlu, E. Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P., Macedo, D. (1998) “Okuryazarlık Sözcükleri ve Dünyayı Okuma”, (çev.) S. Ayhan, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gee, J. P. (1996) “Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses”, London: Taylor & Francis.
- Giroux, H. (1993) “Literacy and the Politics of the Text”, Albany, NY: SUNY Press. 367- 377.
- Giroux, H. (2009) “Critical Theory and Educational Practice”, New York: Routledge. 305-323.
- Green, P. (2001) “Critical Literacy: A Collection of Articles from the Australian Literacy Educators Association”, Delaware: International Reading Association. Newark, 7-13.
- Hern, M. (2008) “Alternatif Eğitim Hayatımızın Okulsuzlaştırılması”, (çev.) E. Ç. Babaoğlu, İstanbul: Kardelen.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1198105

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

- İnal, K. (2009) “Eleştirel Pedagoji: Ezilenler için Eğitim”, Eleştirel Pedagoji Dergisi, 1, 2-10.
- Karasar, N. (1999) “Bilimsel Araştırma Yöntemi”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Luke, A. (2004) “Critical Literacy: Enhancing Students Comprehension of Text”, New York, Scholastic.
- Marshall, G. (1999) “Sosyoloji Sözlüğü (çev.) O. Akınay; D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McLaughlin, M., Devoogd, G. L. (2004a) “Critical Literacy as Comprehension: Expanding Reader Response”, New York: Journal of Adolescent Adult Literacy, 39: 1-48.
- McLaughlin, M., DeVoogd, G.L. (2004b) “Critical Literacy Enhancing Students Comprehension of Text”, New York: Published by Scholastic Inc.
- McLaren, P. (2011) “Okullarda Yaşam Eleştirel Pedagojiye Giriş”, (çev.) M. Y. Eryaman; H. Arslan, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Peters, M. (2005) “Critical Pedagogy and the Future of Critical Theory. Critical Theory and Critical Pedagogy Today”, Studies in Education, University of Haifa, Israel.
- Peterson, R. E. (2009) “Teaching How to Read the World and Change it: Critical Pedagogy in the Intermediate Grades”, The Critical Pedagogy Reader, New York: Routledge. (305-323)
- Pietrandrea, L. M. (2008) “Co-Constructing Critical Literacy in the Middle School Classroom”, The Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University, ABD.
- Shannon, P. (1995) “Text, Lies and Videotape”, Portsmouth: Heinemann.
- Swedeen, S. T. (2011) “First Steps in Critical Literacy”, Degree of Master of Education Professional Development, University of Wisconsin-La Crosse, ABD.
- Tezcan, M. (2005) “Sosyolojik Kuramlarda Eğitim”, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tüzel, S. (2012) “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Medya Okuryazarlığı Eğitimi: Bir Eylem Araştırması”, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Vasquez, V. (2007) “Using the Everyday to Engage in Critical Literacy with Young Children”, New England Reading Association Journal, 43: 6-11.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: *10.38120/banusad.1198105*

BANÜSAD, 2022; 5(2), 109-124

Wolk, S. (2003) “Teaching for Critical Literacy in Social Studies”, *The Social Studies*. May/June, 101-106.

Yıldırım, A. (2011) “Eleştirel Pedagoji”, Ankara: Anı Yayıncılık.

**TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMALARINA
YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK
ÇALIŞMASI**

Aslı KOÇAK¹

Muhammed Eyyüp SALLABAŞ²

ÖZET

Bu çalışmada Türkçe Öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarını öğrenebilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılarak üç farklı devlet üniversitesinin Türkçe Öğretmenliği bölümü öğrencilerinden veriler toplanmıştır. Ölçek geliştirme süreçlerinin adım adım izlendiği çalışmada ilk olarak ilgili çalışma grubundan uzaktan eğitim hakkındaki düşüncelerini yazmaları istenmiş, uzaktan eğitim ve ölçek geliştirme hakkında literatür taranmış ve uzman görüşlerinden yardım alınmıştır. Bu işlemler sonucunda 48 maddelik havuz oluşturulmuş ve kapsam geçerliliğinin sağlanması için 9 uzmanın, görüş ve önerileri doğrultusunda ölçek maddelerinde düzeltmeler yapılmış ve 31 maddelik taslak ölçek elde edilmiştir. Taslak ölçek 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkçe Öğretmenliği 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 96 öğretmen adayına uygulanmış elde edilen veriler SPSS 21.0 programıyla analiz edilmiştir. Yapılan faktör analizleri sonucunda maddelerin 3 faktörde toplandığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ,717 hesaplanmış ve “Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tutum Ölçeği, Ölçek Geliştirme, Uzaktan Eğitim, Türkçe Öğretmen Adayları

**REGARDING THE DISTANCE EDUCATION APPLICATIONS OF TURKISH TEACHER
CANDIDATES DEVELOPING THE ATTITUDE SCALE VALIDITY AND RELIABILITY
STUDY**

ABSTRACT

In this study, it is aimed to develop a scale in order to learn the attitudes of Turkish teacher candidates towards distance education. In this context, data were collected from the students of Turkish Language

¹ Öğr. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, akocak@bandirma.edu.tr.

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Öğretim Üyesi, sallabas@gmail.com.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

Teaching department of three different state universities by using the survey design, which is one of the quantitative research methods. In the study, in which the scale development processes were followed step by step, first of all, the relevant working group was asked to write their thoughts on distance education, the literature on distance education and scale development was searched, and expert opinions were sought. As a result of these processes, a pool of 48 items was created and corrections were made in the scale items in line with the opinions and suggestions of 9 experts in order to ensure content validity, and a draft scale with 31 items was obtained. The draft scale was applied to 96 pre-service teachers studying in the 3rd and 4th grades of Turkish Language Teaching in the 2021-2022 academic year, and the data obtained were analyzed with the SPSS 21.0 program. As a result of the factor analysis, it was seen that the items were collected in 3 factors. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale was calculated as ,717 and it was concluded that the "Turkish Teacher Candidates' Attitude Scale towards Distance Education" is valid and reliable.

Keywords: Attitude Scale, Scale Development, Distance Education, Turkish Teacher Candidates

1. GİRİŞ

Uzaktan eğitim öğrenci ve öğreticinin zaman ve yer sınırlaması olmadan, iletişim ve eğitim teknolojileri aracılığıyla bulunduğu bir ortamdır. Uzaktan eğitim, yer ve zaman açısından kişisel esneklik ve bağımsız öğrenme imkânı sağlarken aynı zamanda kaynakla alıcının aynı ortamlarda bulunma zorunluluğunu ortadan kaldıran bir eğitim teknolojisidir (Uşun, 2006). Bu kapsamda öğrenmede zamansal ve mekânsal sınırları azaltarak bireylere fırsat eşitliği sağlaması ve kullanıcılara teknoloji tabanlı öğrenme, sanal uygulamalar, açık öğretim gibi çeşitli imkanlar sunması uzaktan eğitimin en önemli özelliğidir. Bu özelliği sayesinde uzaktan eğitim, eğitim olanaklarının geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken bireylere de örgün eğitimdeki mesafe, zaman gibi kısıtlayıcılar olmaksızın eğitim fırsatlarından yararlanabilme imkânı verir. Uzaktan eğitim imkanlarını Fidan (2016) video, animasyon, sanal sınıflar, anketler, forumlar gibi etkileşimli öğrenme materyalleri olarak belirtmektedir.

Öğrencilerin uzaktan eğitime karşı tutumu uzaktan eğitimin etkililiğini belirleyen önemli bir faktördür. Kağıtçıbaşı (2010) tutumu bireylerin kişi, nesne ve olaylar karşısında içinde bulunduğu olumlu veya olumsuz tepki hali olarak belirtmektedir. Ölçekler bireylerin tutum, ilgi, motivasyon, kaygı gibi doğrudan gözlenemeyen özelliklerinin ölçülmesinde kullanılmaktadır (Erkuş, 2012). Ölçülmek istenen değişkenin ne olduğuna karar verildikten sonra bu alanda daha önceden hazırlanmış bir ölçek olup olmadığı belirlenir. Tavşancıl'a (2002) göre "Ölçülmek istenen değişken için önceden hazırlanmış bir ölçek var mı?", ölçek varsa "Bu ölçek ölçme amacına hizmet ediyor mu?", mevcut ölçeğin duyarlılığı yüksekse "Ölçek uyarılma mı yapılmalı yoksa yeni bir ölçek mi geliştirilmeli?" sorularına cevap

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

aranmalı ve ölçme süreci şekillendirilmelidir. Ölçek geliştirme, bireylerin ölçülmesi düşünülen özelliğini ortaya çıkaracak maddeleri ve kategorileri geliştirme sürecidir ve Büyüköztürk (2005) ölçme aracının başarısının geçerli ve güvenilir olmasına bağlı olduğunu belirtir. Ölçek geliştirme aşamalarını Erkuş (2012) ölçeğin neyi ölçeceğine, amacına ve ölçek geliştirme tekniğine karar verilmesinin ardından uygun maddelerin yazılması, uzman görüşlerine göre maddelerin düzeltilmesi, ön deneme ve deneme uygulamasının yapılması ve son olarak istatistiksel analizlerin yapılması ve ölçeğe son halinin verilmesi olarak sıralamaktadır. Ölçek geliştirme tekniklerinden hangisinin kullanılacağına ölçülen özelliğe göre karar verilmekte, teknik ölçülecek değişkene göre değişmekte ve bu süreç madde oluşturma ile eşzamanlı olarak yürütülmektedir (DeVellis, 2017).

Ölçek için madde havuzu oluşturulurken ölçülmek istenilen yapının tüm alt boyutları göz önünde bulundurularak araştırmanın amacına uygun çeşitli yöntemler tercih edilebilir. Doğrudan gözlenecek davranışların ölçülmesinde gözlem, bir kuram temel alınarak ölçüm yapılacaksa literatür taraması, tutum ölçülecekse örneklem grubuna benzer bir gruba kompozisyon yazdırılabilir (Erkuş, 2012). Ölçme aracının formatı, sonuçların yorumlanma durumuna göre belirlenmelidir. Bu aşamada çeşitli ölçek türlerinden ölçme amacına uygunluk, kullanışlılık ve hedef grubun özelliklerine göre uygulanabilirlik açısından en uygun olanı seçilmelidir. Tezbaşaran'ın (1997) belirttiği gibi Likert tipi ölçek kullanışlılık ve eşit aralıklı ölçme sonuçları vermesi açısından en çok tercih edilen ölçek türlerindedir. Bu çalışmada geliştirilen ölçeğin tutum ölçeği olarak belirlenmesinde duyuşsal bileşenlerden biri olan tutumun, uzaktan eğitim ortamlarında, öğrenmeyi etkileyen önemli bir değişken olması etkili olmuştur. Karakuş Tayşi'nin (2014) belirttiği üzere tutumlar bireyin davranışlarına yön veren etkenlerdendir ve tutum doğuştan değil sonradan yaşantı yoluyla kazanılmaktadır. Tutum bireyin olay ve durumlardan olumlu veya olumsuz etkilenecek bir kişiye, nesneye, duruma veya olaya yönelik davranışsal, zihinsel, duygusal olarak olumlu veya olumsuz bir tepki göstermesidir (Kağıtçıbaşı, 2010) ve tutum aynı zamanda diğer duyuşsal özelliklerle de ilişkilidir ve öğrencinin ders başarısını ve uzaktan eğitimin etkililiğini de etkilemektedir. Eğitim-öğretim yaşantılarının da tutumların oluşmasında önemli etkileri bulunmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi hem bireysel başarı hem de sistemin başarısına katkı sağlamak açısından önemlidir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Türkçe Öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının ölçülmesinde, geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmış bir ölçek geliştirmek amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

2. YÖNTEM

Nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ve geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama deseni kullanılarak hazırlanan bu çalışmada araştırma konusu olan olay, birey ya da nesne herhangi bir değiştirme ya da etkileme olmaksızın kendi koşulları içinde (Karasar, 2006) değerlendirilmektedir. Türkçe öğretmen adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesinde; ölçek maddeleri yazılırken, maddelerdeki ifadenin ölçülmek istenen niteliğe yönelik olmasına, her bir maddede bir özellik ölçülmesine, bir maddede birden fazla yargı bulunmamasına, maddelerin kısa, açık ve anlaşılır olmasına, aynı maddede iki olumsuz ifade olmamasına dikkat edilmiş ve yarısı olumlu yarısı olumsuz (ters ifade) maddelerinin anlaşılmasının zor olabileceği göz önünde bulundurulmuştur (DeVellis, 2017, Ercan ve Kan, 2004 ; Karakoç ve Dönmez, 2014;). Ölçek maddelerinin açık ve doğru anlaşılması uygulamada verilecek cevapların doğruluğu açısından da önemlidir. Bunun yanında ölçme aracının yönergelerinde ölçeğin amacı, içeriği, ölçeğin cevaplanma şekli, cevaplama şekli açık ve anlaşılır olarak belirtilmelidir. Yönergelerin açık ve anlaşılabilir olması ölçeğin anlaşılması ve uygulanabilirliği açısından çok önemlidir.

Alınan uzman görüşleri ve alan incelemesi doğrultusunda gerekli özellikleri taşıyan maddelerden ölçek madde havuzu oluşturulup ölçek formu hazırlanarak Lawshe (1975) tekniğine göre uzman görüşlerinin alınmıştır. Alan uzmanları tarafından maddelerin bilimsel doğruluğunun, ölçme amacına hizmet edip etmediğinin, ifadelerin açık ve anlaşılır olup olmadığının, dil bilgisi açısından ve uygulama grubuna uygunluk açısından değerlendirilmesinin ardından (Atılgan, Kan ve Doğan, 2011) uzman görüşleri doğrultusunda KGO (kapsam geçerlik oranları) ve KGİ (kapsam geçerlik indeksi) değerleri hesaplanarak ölçekten çıkartılması ya da düzeltilmesi gereken maddeler ve olduğu gibi kullanılacak maddeler belirlenmiştir. Elde edilen ölçek maddelerinin okunabilirliğinin, maddelerin açık ve anlaşılabilirliğinin, testin cevaplama süresinin gözden geçirilmesi amacıyla hedef kitleyle benzer özellikte ama daha küçük bir grup üzerinde deneme (pilot) uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama verilerinin geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması ve analizlerin değerlendirilmesinden sonra ölçek son şeklini alır (DeVellis, 2017) ve bu nedenle deneme uygulaması anlaşılamayan yerlerin belirlenmesi ve eksiklerin asıl uygulama öncesinde giderilmesi açısından önemlidir. İstatistiksel analiz aşamasında maddelerin ölçme amacına uygun olup olmadığını belirlemek için maddelerin ayırt etme güçleri hesaplanarak faktör yüklerine göre ölçekten çıkarılması veya düzeltilmesi gereken maddeler belirlenmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde izlenen bu aşamaların ardından başlangıçtaki 48 ölçek maddesinin 17'si ölçekten çıkartılıp gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra 31 maddelik "*Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği*" elde edilmiştir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 96 3. ve 4. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak 31 maddeden oluşan, 5li Likert tipinde hazırlanan, “Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek maddelerinin yazımından önce literatür taranarak (Atılğan, Kan ve Doğan,2011; Barış, 2015; Çam ve Arabacı,2010; Devellis, 2017; Erkuş, 2007; Erkuş,2012; Güngör,2016; Karakoç ve Dönmez,2014; N. Ercan ve Kan, 2004; Özdemir,2018; Şahin ve Boztunç Öztürk,2018; Yurdabakan ve Çüm,2017) ölçek geliştirmede dikkat edilmesi gerekenler belirlenmiştir. Uzaktan eğitimle lisans öğrenimine devam eden Türkçe Öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik düşüncelerini öğrenebilmek için “Google Formlar” uygulaması üzerinden uzaktan eğitim hakkındaki düşüncelerini, beklentilerini içeren bir yazı yazmaları istenmiştir. 13 Türkçe öğretmeni adayının formda yer alan “Lisans derslerinin uzaktan eğitimi hakkında görüşlerinizi, uzaktan eğitimin kullanılabilirlik ve sınırlılıkları hakkında fikirlerinizi içeren bir yazı yazınız.” ve “Yüz yüze eğitime geçilmesini istiyor musunuz? Neden?” açık uçlu maddelerine yazdıkları yazılardan uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri belirlenmiştir. Tekin (2000) ve Gültekin (2012) ölçek maddeleri yazılırken alan yazın(literatür) taramasının yanı sıra alan uzmanlarından ve ölçeğin uygulanacağı hedef grubun konu hakkındaki görüşlerinden de faydalanılabileceğini belirtmektedir. Hedef grubu tanımak, görüşlerini almak ölçek oluşturmanın ilk aşamasında düşünülen ölçeğin kime uygulanacağı sorusu paralelliğinde ölçek maddelerinin içeriğine olumlu etkileri olacaktır. Hedef grubun fikirlerinden ve alan yazından yola çıkılarak hazırlanan ölçek ifadelerdeki yazım, noktalama ve anlam uygunluğu açısından alanında uzman (3) Türkçe Öğretimi ve (2) Türk Dili akademisyenlerinin uzman görüşüne sunulmuş ve görüşler doğrultusunda gerekli ifadeler yeniden düzenlenmiştir. Ölçekteki ifadelerin hedef kitle tarafından net olarak anlaşılıp anlaşılmadığının belirlenmesi amacıyla ölçek altı (6) Türkçe Öğretmeni adayına okutulmuş ve ifadelerin anlaşılır olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 5li Likert tipi derecelendirme olarak hazırlanan ölçekte dereceler; 1(Kesinlikle katılmıyorum), 2(Katılmıyorum), 3(Kısmen Katılıyorum), 4(Katılıyorum), 5(Kesinlikle Katılıyorum) şeklindedir.

2.3. Kapsam Geçerliği

Test maddelerinin, ölçülmek istenen davranışı ölçmede nicelik ve nitelik olarak yeterli olup olmadığı kapsam geçerliği ile anlaşılır. Kapsam geçerliğini belirlemenin bir yolu uzman görüşü almaktır

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

(Büyüköztürk, 2005) ve hazırlanan bu ölçeğin kapsam geçerliği de uzman görüşüne başvurulmuş ve belirlenmiştir. Yeşilyurt ve Çapraz'ın (2018) da belirttiği gibi Lawshe (1975) tekniğinde uzman görüşleri her bir madde için “madde hedeflenen yapıyı ölçüyor”, “madde yapı ile ilişkili ancak gereksiz” ve “madde hedeflenen yapıyı ölçmüyor” şeklinde üçlü derecelendirilmektedir. Çalışmada Lawshe (1975) tekniğindeki uzman görüşü derecelendirmeleri “Uygun”, “Uygun Ancak Düzeltilmeli” ve “Çıkartılmalı” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Uzman formunda “Uygun Ancak Düzeltilmeli” seçeneğini işaretleyen uzmandan düzeltme hakkında önerilerini belirtmesi istenmiştir. 48 ölçek maddesi için 9 (dokuz) uzmandan görüş alınarak her bir maddenin KGO ve KGİ değerleri hesaplanmıştır. İlgili çalışmalarda belirtildiği üzere 9 uzman için en düşük KGO değeri 0.778'dir. (Ayre ve Scally 2014; Lawshe, 1975; Wilson ve diğ., 2012, akt. Yeşilyurt ve Çapraz, 2018) Uzman görüşleri doğrultusunda hesaplanan KGO değerlerine göre kapsam geçerliğine sahip olmayan 17 madde ölçekten çıkarılmış ve kapsam geçerliğine sahip 31 maddede için KGİ: 0.96 olarak hesaplanmıştır. KGO ve KGİ hesaplamaları Microsoft Excel 2019 programıyla yapılmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS 21.0 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Yapı geçerliği için iç tutarlılık analizi (madde-toplam korelasyonu), faktör analizi ve AMOS programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin açımlayıcı faktör analizine uygun olup olmadığını görmek için ilk olarak Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi yapılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

3.1. Geçerlik Analizleri

Tablo 1'deki değerler incelendiğinde, KMO katsayısının 0,894 olduğu görülmektedir. Büyüköztürk (2015)'ün “Faktörleşebilirlik için KMO'nun ,60'dan yüksek çıkması beklenir” ifadesi temel alındığında ve Bartlett Testinin %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkması ($p<,05$) da verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Test sonucunda verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüş ve faktör analizine geçilmiştir.

Tablo 1. KMO Katsayısı ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO and Bartlett's Test	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,894
Bartlett's Test of Sphericity	
Approx. Chi-Square	2303,776
df	465
Sig.	,000

3.2. Açımlyıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

Açımlyıcı faktör analizi uygulanabilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. KMO katsayısı 0 ile 1 arasında değişir ve “0.00-0.49 arası=kabul edilemez”, “0.50-0.59 arası=zayıf”, “0.60-0.69 arası=orta”, “0.70-0.79 arası= iyi”, “0,80-0,89 arası=çok iyi” ve “90-1 arası=mükemmel” olarak kabul edilmektedir (Kartal ve Bardakçı, 2018). Tablo.1’de görüldüğü üzere verilerin KMO katsayısı ,894 olarak hesaplandığı için açımlyıcı faktör analizi yapılabilmektedir.

Ölçekten madde çıkarma ölçütü olarak faktörlerin yük değerlerine bakılmış ve maddelerin binişik olma durumları incelenmiştir. Değişkenlerin faktör yüklerinin 0.32 ve üzerinde olması kuralına (Tabachnich ve Fidell, 2001) göre inceleme yapılmış ve faktör yükü .32 değerinin altında olan maddeye rastlanmamıştır. Maddelerin faktör yükleri incelendikten sonra ölçekte bulunan binişik maddeler tespit edilerek ölçekten çıkarılmıştır. Binişik maddeler belirlenirken faktör yük değerleri arasında en az .20 değerinde fark olmasına dikkat edilmiş ve bu ölçütü taşımayan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Açımlyıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçlarına göre binişik olan 28. madde ölçekten çıkarılmış ve analiz işlemi tekrarlanmıştır. AFA sonucunda binişik olduğı belirlenen 8. madde ölçekten çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Analiz sonucuna göre 12. madde ölçekten çıkarılmış ve analiz işlemi tekrarlanmıştır. Aynı adımlar izlenerek her adımda AFA analizi tekrarlanarak sırasıyla 23. madde, 5. madde, 30. madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekteki binişik maddelerin tamamı ölçekten çıkarıldıktan sonra ölçekte 25 madde kalmıştır.

Tablo 2. Döndürülmüş Faktör Bileşen Matrisi- Faktör Yükleri

Rotated Factor Matrix ^a	Factor		
	1	2	3
1. Uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha verimli olduğunu düşünürüm.	,725		
7. Uzaktan eğitim sosyal yönümü zayıflatır.	,719		
19. Uzaktan eğitim derslerinde dikkatim çabuk dağılır.	,713		
3. Uzaktan eğitimin yaygınlaşmasının eğitimde fırsat eşitliği sağladığına inanırım.	,684		
15. Uzaktan eğitim ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha zevklidir.	,662		
10. Uzaktan eğitimde karşılaştığım teknik sorunlar beni rahatsız eder.	,645		
4. Uzaktan eğitimde eğitim ortamı kontrolünün sağlıklı yapılamadığını düşünürüm.	,630		
2. Uzaktan eğitim öz değerlendirme becerilerimi geliştirir.	,624		

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

20. Uzaktan eğitimi ilgi çekici bulurum.	,614
11. En kısa zamanda yüz yüze eğitime geçilmesini isterim.	,610
6. Uzaktan eğitimin eğitimde sürekliliği sağladığını düşünürüm.	,608
18. Uzaktan eğitim öğrenme motivasyonumu azaltır.	,607
31. Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde verimsiz olduğunu düşünürüm.	,598
13. Uzaktan eğitimde başarımın hatasız bir şekilde ölçülebileceğine inanırım.	,537
27. Uzaktan eğitimde dersleri istediğim kadar tekrar ederim.	,755
9. Uzaktan eğitimde dersleri istediğim zaman tekrar izleyebilmem öğrenmeye katkı sağlar.	,661
25. Uzaktan eğitim beni araştırmaya yönlendirir.	,606
26. Uzaktan eğitimde kendimi geliştirmek için (çevrimiçi/web tabanlı) seminerlere katılırım.	,598
14. Uzaktan eğitimde okula ulaşım sorunu yaşamamak beni mutlu eder.	,554
24. Uzaktan eğitim döneminde erişime açılan kaynakları kullanırım.	,551
29. Uzaktan eğitimde kendi hızıma uygun öğrenirim.	,530
21. Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme sonucunu daha hızlı almam motivasyonumu artırır.	,703
17. Uzaktan eğitim sorumluluk duygumu geliştirir.	,602
16. Uzaktan eğitim özgüvenimi artırır.	,575
22. Uzaktan eğitimde öğretim elemanlarıyla rahat iletişim kurarım.	,541

Extraction Method: Principal Axis Factoring.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonuçlarına göre ölçekte kalan 25 maddenin 3 faktörde (alt boyut) dağıldığı görülmektedir. Tablo 2’de verilen Açımlayıcı Faktör Analizi sonuçlarında görüldüğü gibi döndürme sonrası maddelerin 3 faktör altında toplanmaktadır ve maddelerin yük değerleri 0,530 ile 0,755 arasında olup literatürde Büyüköztürk (2002)’ün belirttiği ve kritik değer olarak kabul edilen 0,50’den yüksektir. Buna bağlı olarak faktör yük değerlerinin yeterli olduğu ve her bir maddenin bulunduğu faktörü temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

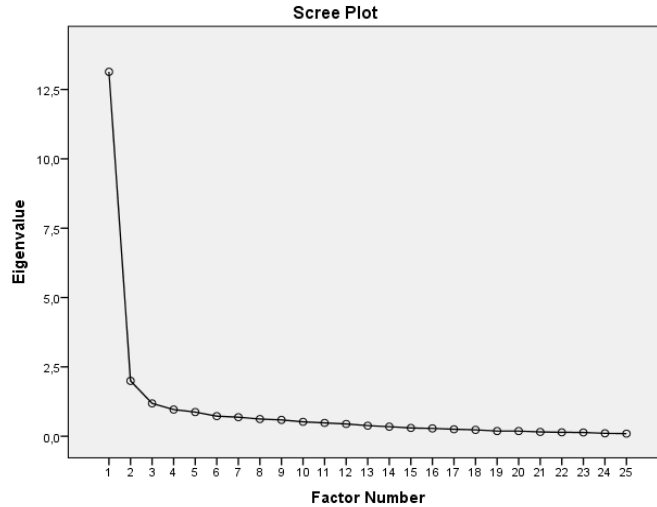
Tablo 3. Oluşan Faktörlerin Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları

Faktör	Öz Değer	Varyans	Kümülatif Varyans
1	13,136	52,554	52,554
2	1,995	7,981	60,525
3	1,183	4,733	65,258

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 3'e göre 3 faktörden ve 25 maddeden oluşan ölçekte faktörlerin öz değerleri (13,136, 1,995, 1,183) 1'den büyüktür. Bu değerler faktör öz değeri için ölçüt olan 1'den (Büyüköztürk,2002) ve çok faktörlü yapılar için kritik değer olan %60'dan (Kartal ve Bardakçı, 2018) büyüktür. Şekil 1'de verilen yamaç grafiği de ölçeğin 3 faktörlü durumunu doğrulamaktadır.

Şekil 1. Faktör Öz Değer Çizgi Grafiği

Şekil 1 incelendiğinde ölçeğin 3 faktörlü yapısı görölmektedir. 3. kırılma noktasından sonra çizgi .1 değerinin altına düşmekte ve düz bir Şekilde devam etmektedir.

3.3. Faktörlerin Adlandırılması

Faktör analizi sonuçlarının sayısal tutarlılığının yanında anlamsal olarak da tutarlı olması, aynı faktörde yer alan maddelerin ortak bir yapıyı ölçmesi gerekir. Böylece aynı faktörde yer alan maddeler ortak isimde toplanabilir. "Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Tutum Ölçeği"ndeki faktörler (alt boyut) maddelerin dağılımına göre; Faktör 1: Uzaktan Eğitimin

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

Etkililiği, Faktör 2: Uzaktan Eğitimin Katılımcıya Katkıları, Faktör 3: Uzaktan Eğitimin Benimseme Boyutu, olarak isimlendirilmiştir

Faktör 1: Uzaktan Eğitimin Etkililiği

1. Uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha verimli olduğunu düşünürüm.
2. Uzaktan eğitim öz değerlendirme becerilerimi geliştirir.
3. Uzaktan eğitimin yaygınlaşmasının eğitimde fırsat eşitliği sağladığına inanırım.
4. Uzaktan eğitimde eğitim ortamı kontrolünün sağlıklı yapılamadığını düşünürüm.
6. Uzaktan eğitimin eğitimde sürekliliği sağladığını düşünürüm.
7. Uzaktan eğitim sosyal yönümü zayıflatır.
10. Uzaktan eğitimde karşılaştığım teknik sorunlar beni rahatsız eder.
11. En kısa zamanda yüz yüze eğitime geçilmesini isterim.
13. Uzaktan eğitimde başarımın hatasız bir şekilde ölçülebileceğine inanırım.
15. Uzaktan eğitim ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha zevklidir.
18. Uzaktan eğitim öğrenme motivasyonumu azaltır.
19. Uzaktan eğitim derslerinde dikkatim çabuk dağılır.
20. Uzaktan eğitimi ilgi çekici bulurum.
31. Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde verimsiz olduğunu düşünürüm.

Faktör 2: Uzaktan Eğitimin Katılımcıya Katkıları

9. Uzaktan eğitimde dersleri istediğim zaman tekrar izleyebilmem öğrenmeye katkı sağlar.
14. Uzaktan eğitimde okula ulaşım sorunu yaşamamak beni mutlu eder.
24. Uzaktan eğitim döneminde erişime açılan kaynakları kullanırım.
25. Uzaktan eğitim beni araştırmaya yönlendirir.
26. Uzaktan eğitimde kendimi geliştirmek için (çevrimiçi\web tabanlı) seminerlere katılırım.
27. Uzaktan eğitimde dersleri istediğim kadar tekrar ederim.
29. Uzaktan eğitimde kendi hızıma uygun öğrenirim.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

Faktör 3: Uzaktan Eğitimi Benimseme

16. Uzaktan eğitim özgüvenimi artırır.

17. Uzaktan eğitim sorumluluk duygumu geliştirir.

21. Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme sonucunu daha hızlı almam motivasyonumu artırır.

22. Uzaktan eğitimde öğretim elemanlarıyla rahat iletişim kurarım.

3.4. Güvenirlik Analizi ve Sonuçları

Ölçeğin maddelerinin birbirleriyle ve toplam test puanlarıyla tutarlı sonuç üretip üretmediğini anlamak amacıyla ölçeğin ve alt ölçeklerin (faktörlerin) Cronbach Alpha güvenirlik kat sayıları belirlenmiştir. Tablo 4’de ölçeğin alt boyutlarının Cronbach α güvenirlik katsayılarının Faktör 1 için 0.707, Faktör 2 için 0.826, Faktör 3 için 0.854 olarak hesaplandığı görölmektedir. Bu değerlere göre Faktör 2 ve 3 yüksek güvenirliğe sahipken Faktör 1 ise normal düzeyde güvenirliğe sahiptir. 25 maddelik ölçeğin Cronbach α güvenirlik katsayısı ise 0.717 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Cronbach Alpha Güvenirlik Kat Sayıları

Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Tutum Ölçeği	Maddeler	Madde Numaraları	Gronbach Alpha
Ölçek Toplamı	25		,717
1. Faktör (Uzaktan Eğitimin Etkililiği)	14	1,2,3,4,6,7,10,11,13,15,18,19,20,31	,707
2. Faktör (Uzaktan Eğitimin Katılımcıya Katkıları)	7	9,14,24,25,26,27,29	,826
3. Faktör (Uzaktan Eğitimi Benimseme)	4	16,17,21,22	,854

4. SONUÇ

Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören ve derslerine uzaktan eğitimle devam eden Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik tutumlarını ölçmek, memnuniyetlerini ve uzaktan eğitimin verimliliğini belirlemek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçek

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

geliştirilmeye çalışılmıştır. 96 Türkçe öğretmeni adayına uygulanan ölçekten elde edilen verilerle geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik 3 faktör altında toplanacak şekilde maddeler yazılmış ve ölçek verileri toplandıktan sonra ölçeğin bu faktör yapısını destekleyip desteklemediğini belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla KMO (.894) ve Bartlett testi (2303,776) yapılmış, verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Açıklayıcı faktör analizi yapıldığında faktörleşmenin anlamlı olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine Varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak analiz tekrar yapılmıştır. Bu analiz sonucunda binişik olan (faktör yük değerleri arasında .20'den az fark olan) 6 madde sırasıyla ölçekten çıkarılmış, her madde çıkarma adımında analiz tekrarlanmıştır. Bu işlemlerden sonra ölçekte 25 madde kalmış ve bu 25 maddenin 3 faktör altında kümelendiği ve faktörlerin her birinin öz değerinin 1'den yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan analizler değerlendirildiğinde ölçeğin 3 faktörlü ve 25 maddeden oluşan yapısının doğrulandığı görülmektedir. Ölçeğin geneline yönelik Cronbach Alpha değeri ,717 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre “Türkçe Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Tutum Ölçeği” geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır.

KAYNAKÇA

- Atılğan, H., Kan, A. ve Doğan, N. (2011) “Eğitimde ölçme ve değerlendirme”, 5. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayre, C. ve Scally A. J. (2014) “Critical values for Lawshe’s content validity ratio: revisiting the original methods of calculation”, *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47 (1): 79-86. doi: 10.1177/0748175613513808.
- Barış, M. F. (2015) “Üniversite öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi örneği”, *Sakarya University Journal of Education*, 5(2): 36-46.
- Büyüköztürk, Ş. (2005) “Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı”, 5. Basım, Ankara: Pagem Yayıncılık.
- Çam, M.O. ve Baysan-Arabacı, L. (2010) “Tutum Ölçeği Hazırlamada Nitel ve Nicel Adımlar”, *Hemşirelikte Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 2: 59-71.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016) “Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları”, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- DeVellis, R. (2017) “Ölçek Geliştirme”, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

- Fidan, M. (2016) “Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları ve epistemolojik inançları”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(3): 536-550
- Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004) “Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik”, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30(3): 211-216.
- Erkuş, A. (2007) “Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar”, Türk Psikoloji Bülteni, 13(40): 17-25.
- Erkuş, A. (2012) “Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme”, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010) “Günümüzde insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş”, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karakoç, F. Y. ve Dönmez, L. (2014) “Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler”, Tıp Eğitimi Dünyası, 40: 39-49.
- Karakuş Tayşi, E. (2014) “Öğrenme Stiline Dayalı Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Dinlediğini Anlama Becerilerine ve Dinlemeye Yönelik Tutumlarına Etkisi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yay
- Kartal, M. ve Bardakçı, S. (2018) “SPSS ve AMOS uygulamalı örneklerle güvenilirlik ve geçerlik analizleri”, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Lawshe, C. H. (1975) “A quantitative approach to content validity”, Personnel psychology, 28(4): 563-575.
- Şahan, N. ve Çerçi, A. (2018) “Türkçe Dersi Etkinliklerine Yönelik Algı Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(1): 411-430
- Şahin, M. G. ve Boztunç Öztürk, N. (2018) “Eğitim Alanında Ölçek Geliştirme Süreci: Bir İçerik Analizi Çalışması”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(1): 191-199.
- Tavşancıl, E. (2002) “Tutumların Ölçülmesi ve SPSS Veri Analizi”, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Topçuoğlu Ünal, F. ve Köse, M. (2014) “Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Bir Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(2): 233-249.
- Uşun, S. (2006) “Uzaktan Eğitim”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

Yeşilyurt, S. ve Çapraz, C. (2018) “Ölçek geliştirme çalışmalarında kullanılan kapsam geçerliği için bir yol haritası”, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 20(1): 251-264.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) “Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri”, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yurdugül, H. (2005) “Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması”, XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Denizli.

EKLER

Ek 1: TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMALARINA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

	Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha verimli olduğunu düşünürüm.					
2	Uzaktan eğitim öz değerlendirme becerilerimi geliştirir.					
3	Uzaktan eğitimin yaygınlaşmasının eğitimde fırsat eşitliği sağladığına inanırım.					
4	Uzaktan eğitimde eğitim ortamı kontrolünün sağlıklı yapılamadığını düşünürüm.					
5	Uzaktan eğitimde ders içeriklerini yetersiz bulurum.					
6	Uzaktan eğitimin eğitimde sürekliliği sağladığını düşünürüm.					
7	Uzaktan eğitim sosyal yönümü zayıflatır.					
8	Uzaktan eğitim iş birlikli çalışmalarımı olumsuz etkiler.					
9	Uzaktan eğitimde dersleri istediğim zaman tekrar izleyebilmem öğrenmeye katkı sağlar.					
10	Uzaktan eğitimde karşılaştığım teknik sorunlar beni rahatsız eder.					
11	En kısa zamanda yüz yüze eğitime geçilmesini isterim.					
12	Uzaktan eğitimde sınavların internet üzerinden yapılmasını uygun bulurum.					

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1207732

BANÜSAD, 2022; 5(2), 125-139

13	Uzaktan eğitimde başarımın hatasız bir şekilde ölçülebileceğine inanırım.					
14	Uzaktan eğitimde okula ulaşım sorunu yaşamamak beni mutlu eder.					
15	Uzaktan eğitim ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha zevklidir.					
16	Uzaktan eğitim özgüvenimi artırır.					
17	Uzaktan eğitim sorumluluk duygumu geliştirir.					
18	Uzaktan eğitim öğrenme motivasyonumu azaltır.					
19	Uzaktan eğitim derslerinde dikkatim çabuk dağılır.					
20	Uzaktan eğitimi ilgi çekici bulurum.					
21	Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme sonucunu daha hızlı almam motivasyonumu artırır.					
22	Uzaktan eğitimde öğretim elemanlarıyla rahat iletişim kurarım.					
23	Uzaktan eğitimde derslere canlı olarak katılmaya özen gösteririm.					
24	Uzaktan eğitim döneminde erişime açılan kaynakları kullanırım.					
25	Uzaktan eğitim beni araştırmaya yönlendirir.					
26	Uzaktan eğitimde kendimi geliştirmek için (çevrimiçi\web tabanlı) seminerlere katılırım.					
27	Uzaktan eğitimde dersleri istediğim kadar tekrar ederim.					
28	Uzaktan eğitimde bilgiye daha hızlı erişirim.					
29	Uzaktan eğitimde kendi hızıma uygun öğrenirim.					
30	Uzaktan eğitimde ödevlerimi düzenli yaparım.					
31	Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde verimsiz olduğunu düşünürüm.					